

FOLKLOR VƏ ETNOQRAFIYA

Folklore and Ethnography

*Jurnal Azərbaycan
Respublikası Ədliyyə
Nazirliyində qeydiyyatda
alınmışdır.*

VÖEN: 1300495731
*Rüblük elmi jurnal
Hakimli Dərgi*

Jurnal 2004-cü ildən nəşr
olunur. 2015. № 01 (42)

QURUCUSU:
prof.M.P.QASIMLI

Redaksiyanın ünvanı:
*AZ 1108 Azərbaycan
Respublikası, Bakı şəhəri, Hüseyn Cavid
prospekti, 115. 5-ci mərtəbə, 551.*

*Address: 31. Hüseyn Cavid avenue,
5, 551 , Baki, Azerbaijan Republic, AZ
1108 The Editorial office of "Folklore
and Ethnography" journal*

*Founder and Editor-in-Chief: Prof.
M.P.Gasimli*

*Tel: (994 12) 539-56-25
Mob., 0503186183*

*E-mail orhanpasham58 @yahoo.com
kasimli118 @hotmail.com
www.folkloretnoqrafiya.com*

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Məhərrəm QASIMLI (baş redaktor), Stefen BLAM (ABŞ), Öcal OĞUZ (Türkiyə), Fikrət TÜRKMƏN (Türkiyə), Bilgə SEYİDOĞLU (Türkiyə), Yaşar KALAFAT (Türkiyə), Betti BLEYER (ABŞ), Esmə ŞİMŞƏK (Türkiyə), Abuzər BAĞIROV (Rusiya), İmperiat XALİPAYEVA (Rusiya), Şəmsəddin KUZƏÇİ (İraq), Əli ABBAS (Gürcüstan), Camal AYRUMLU (Urmiya), Böyükbəy ƏLƏKBƏROĞLU (Təbriz), Zəlimxan YAQUB, Muxtar İMANOV, Qəzənfər PAŞAYEV, Aybəniz Kəngərli-ƏLİYEVA, Qənbər ŞƏMŞİROĞLU, İradə KÖÇƏRLİ, Ədalət NƏSİBOV, İsfəndiyar RÜSTƏMOV, Tahir ƏMİRASLAN, İsmayıl MƏMMƏDLİ, Yusif SƏFƏROV, Bəhrüzər RÜSTƏMOV, Məhəmmədəli MUSTAFA (məsul katib).

MÜNDƏRİCAT

<i>Məhərrəm Qasımlı</i>	
Taleyimdən və ürəyimdən keçənlər	3
<i>Emil Kərimli</i>	
Qafqaz xalqlarının milli geyimləri	15
<i>Bilal Alarlı</i>	
Yardımlı folklorundan örnəklər	26
<i>Tahir Əmiraslanov</i>	
Daşın və başın hasarı (II məqalə).....	35
<i>Vəliyyədin Misiroğlu</i>	
Saz da bir beşikdir.....	48
<i>Nigar İsayeva</i>	
İ.Əfəndiyevin dramaturgiyası və lirik folklor.....	61
<i>Əli Süleymanov</i>	
Balakən folkloru	66
<i>İsmayıl Məmmədli</i>	
Atam yadıma düşdü	77
<i>Aşıq Oruc Əhmədov</i>	
Bir düzüm könül yadigarı	82
Dərbənd gülməcələri	86
<i>Güllü Tomarova</i>	
Borçalının aşiq qızı Nargilə.....	90
Şikayətimiz var	96
<i>Orxan Paşa</i>	
Tovuz. (şeir)	98

Contents

<i>Maharram Gasimli</i>	
From My Heart, From My Fate.....	3
<i>Emil Karimli</i>	
Caucasian People's National Dresses	15
<i>Bilal Alarli</i>	
Samples from Yardimli Folklore.....	26
<i>Tahir Amiraslanov</i>	
Fence of Head and Stone (II article).....	35
<i>Valiaddin Misiroglu</i>	
Saz is also a Cradle.....	48
<i>Nigar Isayeva</i>	
Lyric Folkore Patterns in I.Afandiyev's Drama.....	61
<i>Ali Suleymanov</i>	
Balaken Folklore.....	66
<i>Ismayil Mammadli</i>	
I Remembered My Father.....	77
<i>Ashig Oruj Ahmedov</i>	
A Layout of Memories.....	82
Darband Humours.....	86
<i>Gullu Tomarova</i>	
Ashig Girl of Borchali Nargile.....	90
We have Complaint.....	96
<i>Orkhan Pasha</i>	
Tovuz (poem).....	98

Köklər, qaynaqlar

Məhərrəm Qasımlı
prof.dr

TALEYİMDƏN VƏ ÜRƏYİMDƏN KEÇƏNLƏR

Mənim otuz yaşına yaxın Hasan babamın yüz yaşı olmuşdu. Ondan bu yüz ilin necə göründüyünü, çox uzunmu olduğunu soruşdum. Fikrə gedib dedi: «Elə bil ki, yatıb bir yuxu görüb durmuşam».

Hamı bilir ki, hər kəs öləcək, ancaq heç kəs inanmaq istəmir ki, o özü də öləcək...

Onu məhv etmişdilər, ancaq məğlub edə bilməmişdilər.

Babam yaşamaqdan söz düşəndə deyərdi: «Altmış il yaşamaq canın bor-cudu, altmışdan sonra hər on il qənimətədi, yetmişdən sonra hər beş il qənimət-di, səksəndən sonra hər il qənimətədi, doxsandan sonra hər ay qənimətədi, yüz-dən sonra hər gün qənimətədi... »

Zarafata salıb deyərdi: «Kişiyə arvad qocalıqda lazımdı, cavanlıqda hər yan arvaddı... »

Cavanlıqda haqq-ədalət uğrunda çılgın çıxışlar eləyirdim. Bir gün atam başını bulayıb dedi: «Dünyada haqq-ədalət heç vaxt olmayıb, yoxdu, olmayacaq da. Ədalət axtarışı siz ədəbiyyat adamlarının xoş xəyalıdı»... İndi mən özüm də o fikirdəyəm.

Bir ata yüz oğlu saxlaya bilər, yüz oğul bir atanı saxlaya bilərmi?!

Ata oğula bir üzüm bağıni bağışladı, ancaq beş il sonra o bağdan bir salxım üzüm qopardanda oğulun ürəyi qopdu...

Onun haqqında təbliğat şeypurları heç vaxt gurlamadı, əsil şairlər

cərgəsində adı belə çəkilmədi. Ancaq sakit poeziyası heç nəyə məhəl qoymadan ağaclar, quşlar, sular kimi təmənəsiz və təbii axarla öz yoluna davam edirdi.

Poeziya bütün başqa göstəriciləri ilə yanaşı, birinci növbədə istedad və dil hadisəsidir.

Şöhrət Tanrının elə bir sirli işidir ki, o sənə qismətdirsə, hara qaçsan da yenə dalınca gələcək. Yoxsa, şöhrətə doğru ha dırmanmaq istəsən də, nərdi-vanın dibində qalacaqsan.

Başqalarından eşidib o da Firdovsini, Nizamini, Sədini ən böyük şairlər sayırdı. Ancaq ağır xəstə yatdığı son günlərində Aşıq Ələsgərin şeirlərini oxudub qulaq asırdı...

Biz evimizin doğma uşağını küçəyə atan, başqasının uşağını isə özümüzünkü bilib evin yuxarı başına keçirən hər şeydən bixəbər adamlar kimiyik – təəssüf ki, saza münasibətimiz belədir.

Aşıq sənətinin dünya sənət şedevrləri sırasında Azərbaycan xalqına məxsus milli musiqi sənəti kimi YUNESKO-ya daxil edilməsi məsələsi müzakirə olunurdu. Parisdən gəlmiş Jan Dürinq ekspert kimi öz-özünə deyirdi:

- Dünyada hər xalqın bir milli musiqisi var, siz beş il qabaq muğamı milli musiqiniz elan etdiniz. İndi də aşığı, sazı ikinci bir milli musiqi kimi irəli sürürsünüz. Belə şey ola bilməz. Bunun ikisindən biri sizindi.

Mən onun fikri ilə razılaşmadım. Birdən maraq üçün tərcüməçiyə dedim:

- Bəs cənab Dürinqin fikrincə, bu sənətlərin hansı bizimdi?!

Jan Dürinq üzünü soyuqqanlıqla tərcüməçiyə tutdu:

- Hansına yaxın durmaq istəmərlərsə o...

Heyvanlar haqqında film seyr edirəm. Pələng ceyran sürüsündən birini tutub yeyir, sonra sürünün yanında uzanıb yatır. Bir anlıq gözünüzün qabağına gətirin, o sürünün yanında əli silahlı bir insan olsaydı, nə edərdi? Bir sürü ceyranı qırar, sonra məşinə yığıb satmağa aparardı. Kim daha təhlükəli yırtıcıdır? Vəhşi pələng, yoxsa «mədəni» insan?!

İnsan ali şüur sahibi olsa da, təbiətdəki canlılar qədər fədakar və rəhmdil deyildir.

Vaxt - zaman... Nə vaxt - nə zaman?! Vaxt-zad yoxdur. Hərəkət var, vaxtı yaradan da hərəkətdir. Yer, günəşin hərəkəti gecə-gündüzü yaradır: vaxt doğulur. Hərəkət varsa, hər şey var, hərəkət yoxdursa heç nə yoxdur. İnsan da hərəkətdən qalanda ölür, onun üçün vaxt-zaman itir... Vaxt-zaman bizim yaratdığımız, daha doğrusu, uydurduğumuz bir şeydi...

Tanrı işıqdı, nurdu. Ancaq o bizim görə biləcəyimiz sıradan işıq - nur, deyil. Ağılalmaz, gözəgörünməz sirli nurdu O.

Sevgi Allahın yaratdığı ən açılmaz sirlərdən biridir. Bilmək olmur o uca Tanrının insan oğluna lütfüdür, yoxsa göndərdiyi dəhşətli bəla... Hər nədirsə, sevgiyə də yaşamaq əzablı bir şeydir, sevgisiz də...

Yolçu gedir, yol qalır.

İstedadından və savadından az qala müəllim kimi bəhrələndiyim gözdən əlil tələbə yoldaşım Fikrət Mirsaqulov qəfil dünyasını dəyişəndə yana-yana bircə cüm lə deyə bildim: «Baharda köçdün, bahar kimi köçdün»...

Gözəl mələkdən qırx günə doymaq olar, gözəl ürəkdən qırx ilə də doymaq olmaz, - rəhmətlik nənəm belə deyərdi.

İnsan övladı dünyaya sevgiyə gəlir, sevgiyə yaşayır, sevgiyə də gedir. Bu anlamda hər kəsin sevginin üç mərhələsindən keçməsi şərtdir.

Birinci mərhələ ana-bala sevgisidir. İlk böyük sevgi ana-bala arasında yaşanır. Ananın öz körpə balasına, balanın da anasına sevgisi əfsanəvi bir duyğudur, onun sirri İlahinin dərgahına bağlıdır.

İkinci mərhələ yeniyetməlik və ya gənclik illərini çevrələyir. Bu, oğlanla qızın arasında yaranan sevgidir. Onun da sirr bilinməyən tərəfləri çoxdur.

Birinci və ikinci mərhələdən sonra sevginin üçüncü-sonuncu mərhələsi gəlir. Bu, ilahi məhəbbətdir, uca Tanrıya-Yaradana olan sevgidir. İnsan oğlu birinci və ikinci sevgidən qazandığı ülvü duyğularını məhz uca Tanrıya - İlahiyə olan məhəbbətlə kamala çatdırır.

Mən indi üçüncü sevginin sehri və cazibəsi içindəyəm.

İndi şairlər də, tənqidçilər də yorulmadan ölümə mədhiyyələr yazırlar.

Dünən onlardan birinin mənim yanımda yüngülvari ürək sancması oldu. Çox ləzzətli bir qorxu-təlaş keçirdi. Görəsən, o anda ölümə mədhiyyə yazan birisi olduğunu niyə unutdu ?!.

Azərbaycan türkcəsi bütün poetik və qrammatik sistemi ilə heca vəzninin, qoşma üslubunun içərisindədir. Əruz-qəzəl üslubu min ildən çoxdur ki, türkcə-mizə zorluq yaşadır, onu rahat nəfəs almağa qoymur. Mən ən gözəl qəzəli də ancaq bəyənə bilirəm. Poetik təfəkkürün onları sevmək imkanı vermir. Qoşma üslubu, heca vəzni mənim poetik təfəkkürümün ana axarıdır. Mən poetik təfəkkür baxımından Qurbaninin «Bənövşə» qoşmasındakı ruhun daşıyıcısı-yam.

*Tanrım səni xoş camala yetirmiş,
Hüsnün görən aşiq aqlın itirmiş.
Mələklərmi dərmiş, göydən gətirmiş,
Hayıf ki dəriblər az bənövşəni.*

Bizim bu günkü şeir dilimiz folklor və ozan-aşiq ədəbiyyatından süzülüb gəlir. Yazılı ədəbiyyatımızda Şah Xətayi və Vaqifin şeir dilində də belə bir yönləmə zaman-zaman gözə çarpır. Ancaq poeziya dilini bütövlükdə bu axara çəkib gətirən XX yüzilliyin Səməd Vurğun hadisəsidir. Onun şeir dili, nə qədər bəyənməyənlər olsa da, bu günkü poeziyamızın əsas təməlidir. Səməd Vurğunun şeir dili nə əvvəlki yüzilliklərdəki klassiklərin, nə də zamanca öz yaxınlı-ğında olan Hadi, Cavid və Sabir kimi dahi sənətkarların şeir dili deyildir. O öz şeir dili və üslubu ilə öz zamanında və özündən sonrakı dövərdə Azərbaycan poeziyasının dilinə milli müəyyənlik gətirmişdir. Bu milli müəyyənlik S.Vurğun poetik istedadını bu günə və sabaha daşıyan ölməz sənət əsərlərində də vardır, öz dövrünün ideoloji tərənnümünə həsr olunmuş çıxdaş şeir və poemalarda da...

Şeirlərinə könlümü kökləməyə hər zaman ehtiyac duyduğum şairlər: Nazim Hikmət, Əli Kərim, Aşiq Ələsgər, Hüseyn Arif, Məmməd Araz bir də Məstan Günər... Mənə elə gəlir ki, Məstan Günərin poeziyası nəhəng və gözəgörünməz okean aysberqi kimidir. O daha çox dərinlikdə-görünməzlikdədir.

Ağaclar bahardan aldıkları ilhamın çilğın sevgisiylə çiçəkləyiblər! Qarşıdan gələn yayın bürkülü istisindən, payızın xəzan pərişanlığından elə

xəbərsizdilər ki... Lap nə vaxtsa ömrün bitib tükənəcəyinə inanmayan bəxtəvər uşaqlar kimi...

Burulğan... Az şey gətirir, çox şey aparır özüylə.

Elə gözəl bir sükutla üz-üzəyəm ki... Təkcə ürək çırpıntılarını eşitmək istəyəm bakirə bir sükutla...

Ürəyimlə baş-başa vermədən heç nə yaza bilmirəm. Onunla baş-başa qalmaq isə ancaq özümü tapandan-tapana bacarıram.

O qızın sevgi dolu utancaq baxışları oğlanın könlünü lal-lal haraylayırdı. Oğlanın isə yerli-dibli könlü yox idi.

Gənliyimdə alnıma tökülən və kürəyimdə dalğalanan uzun, gur saçlarım vardı. Neçə illərdi, ikisindən biri o birini axtarmağa gedib: ya saçlarım gəncliyimi, ya da gəncliyim saçlarımı...

Akvariumdakı kiçik balıqlar elə zənn edirlər ki, onları böyüyənə qədər burada saxlayacaqlar.

Bir Göyatımız vardı. Məni hamıdan çox istəyirdi, yanına gələndə də ayrılıb gedəndə də uşaq kimi atılıb düşür, ərköynlük eləyirdi. Bir gün atam onu kəndimizin o biri başındakı qoruqçuya satmaq qərarına gəldi. Dayçalıqdan əlimdə böyütdüyüm Göyatından ayrılmaq mənim üçün çox çətin idi. Göyat çox həssas idi, nə baş verdiyindən sanki duyuq düşmüş kimi etiraz əlaməti olaraq qabaq ayaqlarını durmadan yerə döyürdü.

...Aylar sonra iş elə gətirdi ki, kəndin o başındakı yoncalıqda hörüklənmiş Göyatı gördüm. Yaxınlaşdım, üstümə atılıb üz-gözümü qoxladı, elə bildi onu aparmağa gəlmişəm. Qaşqasından öpüb üzümü alnına qoyanda hər şeyi anladı. Bu dəfə yaşarmış gözlərini aşağı dikib küskün bir susqunluq içərisinə girdi. Bir də o tərəfə getmədim...

Yovşan ətri... Min illərdi damarımızda daşdığımız bitib – tükənməyən, ucsuz-bucaqsız çöl qoxusu. Hansı ətrin belə dəlisov qoxusuyla at belində şığı-yıb getmək, yaxın, uzaq doğmaların nisgilini ovutmaq olar?!

Arazın o tayında – Qaradağ mahalında saz-söz araşdırmaları aparırdım. Yolda qoyun sürüsü otaran ağsaqqal bir adamla ayaqüstü söhbətləşdim. Onun ata sözü yerində dediyi bir tərəkəmə öyüdündən oğuzların tarixi kimliyi elə aydın görünürdü ki:

*Əkmə əkin, əylənərsən,
Baxma bağa, bağlanarsan.
Min dəvəni, güd qoyunu –
Bir gün olur, baylanarsan.*

Oğuz atlı mədəniyyətinin tarixi mahiyyətini bundan dəqiq ifadə etmək mümkündürmü?!

Tarix içindəki ən böyük yanlışlığımız türk dilinin statusunu türk qılıncının səviyyəsinə qaldıra bilməməyimiz oldu.

Oğuznamələr... Oğuznaməçilik ənənəsi... və son olaraq da əzəmətli Dədə Qorqud oğuznamələri. Ədəbi-mədəni keçmişimizin ilkin təməli onlardır! Ədəbi – tarixi həyat uzun yüzillər boyunca oğuznaməçilik ənənəsi üzərində daşınıb. Ədəbiyyat tariximizi buradan başlayıb üzü bəri gəlməkdənsə, qaranlıq məc-hulluqlarda axtarıyıq. Hər şey gözümüzün qarşısında, ovcu muzun içində olduğu halda...

Dədə Qorqud ilk böyük ədəbiyyat adamımızdı. Onu ədəbi şəxsiyyət kimi niyə qəbul etmirik!! O boyda oğuznamələri «düzüb qoşan» olduğunu – müəliflik hüququna sahib ədəbi sima statusu daşdığını ana kitabımızdan dönə-dönə oxuyuruq, yenə də nədənsə çəkinib susuruq.

Oğuz - türkman babalarımız bu gün bizləri görsələr, yəqin ki, tanıyıb yaxın durmazlardı. Elə biz də onları. Aman Allah, bu qədər də biri-birindən uzaqlaşmaq, yadlaşıb-özgələşmək olarmı?!

Qarı həmişə onu açanı gözləyir, istər gedən olsun, istər gələn...

Qələm adamı istedadından məhrum olanda əllaməçiliyə güc verir.

Quşlar ömürlərinin çoxunu göy üzündə keçirirlər, ancaq yuvalarının yer üzündə olduğunu heç vaxt unutmurlar.

Çay axır... Axıb gedən sular yanından keçdikləri dağları, yamacları, ağacları ilk və son dəfə götürürlər. Eyni su eyni yerdən tək bircə dəfə axa bilir axı! İnsan ömrünün günləri, ayları kimi...

Susmaq qızıldır, deyirlər. Gör nə qədər var - dövlətimiz varıymış...

Televiziya «Musiqi xəzinəsi» verilişini aparırdım. Borçalıdan gəlmiş səksən beş yaşlı ustad aşiq Məhəmməd Sadaxlı bir «Dəli Koroğlu» havası oxumaq istədi. Mən qocaman aşığın yaşını nəzərə alıb onu niyyətindən yayın-dırmaq istədim. Aşiq Məhəmməd israr etdi və qəribədir ki, «Dəli Koroğlu» havasının ayağını – zil məqamını da məharətlə oxunmaqdan çəkinmədi. Mən havanı rahatlıqla oxuyub geri qayıdan aşığa:

- Ustad, çoxmu çətin oldu?! Bu yaşda səsi zora salmadınız ki?!- söyləyərək həyəcanımı gizlətmədim.

Aşiq Məhəmməd zarafatla:

- Yox, oğul, narahat olma, Koroğlu özü kömək elədi, - cavabını verdi.

Səni sevdiyimi küləyə söylədim – neçə günlərdi külək yoxa çıxıb. Gözləyirəm, yaz gəlsin, tumurcuqlayan ağaclara söyləyim.

***Qan ilə dəstəmaz alıb,
Yürü, namaza gedəlim! -***

bu möhtəşəm misralara XIV yüzilin Qazi Bürhanəddin bədii istedadı türk bahadırlıq tarixinin poetik tablosunu həkk edib. Vətən torpaqlarının bölünməzliyi, bütövlüyü, eləcə də sözün geniş mənasında müstəqil dövlətçilik düşün-cəsi bu yenilməz misralara köklənmişdir!

Hər yerin adamı o yerin daşına, torpağına, ağacına, suyuna oxşayır.

Heç bir nəzəriyyə bədii ədəbiyyat yaratmır. Yarada da bilməz. Həqiqi ədəbiyyat işi bədii olduğu qədər də təbii prosesdir. Bu məsələdə «istedad» dedi-yimiz İlahi dərgaha bağlı olan sirli «haqq vergisi»nin payı və rolu o qədər çoxdur ki!.. Burası da var: nəzəriyyə bədii ədəbiyyat yaratmasa da, bədii ədəbiyyat nəzəriyyəni yarada bilir, daha doğrusu, onun doğrulmasına səbəb olur. Biri mahiyyəti yaradır, digəri isə onu açır.

O, pis şairlərin ən yaxşısı idi...

Elə etmək lazımdır ki, dövlətin əsgəri və ziyalısı ondan incik düşməsin. Əsgərin və ziyalının incikliyi dövlətçiliyin faciəsidir.

Əsil ziyalılıq odur ki, sən dərbəndli olmadan tutduğun əməlləri, hərəkət və davranışları görəndə Dərbənd camaatı elə bilsin sən də Dərbənddənsən, lənkəranlı səni Lənkərandan, gəncəli Gəncədən, naxçıvanlı Naxçıvandan, qarabağlı Qara-bağdan, təbrizli Təbrizdən, urmiyalı Urmiyadan, zəncanlı Zəncandan, göyçəli Göyçədən, şirvanlı Şirvandan bilsin. Sevginlə, əməlinlə Vətən boyda görünəsən, Vətənin hər yerindən görünəsən. Nə yazıq ki, bizim ziyalılığımızda bu keyfiyyət o qədər də çatışmır...

Savad tək cə yazıb-oxumaq deyildir. Yazı-oxu vərdişi savad əldə etmək vasitələrindən biridir. Savad isə dərin və hərtərəfli biliklər toplusudur, onun mənimsənilməsi və dərk olunmasıdır. Savada yazı-oxu yolu ilə olduğu kimi, şifahi-sözlü yolla da yiyələnmək mümkündür. Aşıq Ələsgər kimi. O, sahib olduğu dərin fəlsəfi-ürfani bilikləri məhz şifahi-sözlü yolla əldə edərək özünün heyrətamiz savadı ilə mötəbər yazı-pozu bilicilərini belə mat qoymağı bacarmışdır. Mən uşaqlıq çağlarımda çoxlu sayda o cür köhnə kişilər görmüşdüm. Onların dünyagörüş və həyat təcrübəsi indiki çox oxumuşlardan irəlində idi...

Hesablamışam: Azərbaycanda il ərzində təqribən iki milyon misradan artıq meyxana deyilir. Onların içərisində, görəsən, heç olmasa ikicə misra poeziya varmı?!

Quşlar həyatları boyunca tək bircə dəfə yerə necə endiklərini bilmirlər – ovçu gülləsinə tuş gəldikləri zaman. Qalan bütün enişləri torpağı incitməyəcək dərəcədə ahəngdar, ehtiyatlı və zərif olur.

O qız elə gözəl yeriyib gedirdi ki, bilmək olmurdu ayaqqabılarının səsi ni eşidirsən, yoxsa ürəyinin tıppıltısını...

Yazın al yanağının nə olduğunu bilmək üçün Ordubad dağlarının lələ çağını görmək yetərlidir.

Yuva başında iki göyərçin öz bahalarına və biri-birinə qarşı elə həssas, elə səmimi, elə isti münasibət göstərir ki, istənilən ailə bu məhr-məhəbbətə həsədlə baxa bilər.

Naxçıvan dağlarını görəndə adama rəssam olmaq həvəsi gəlir. Burada minillərə yetə biləcək qədər tablo-rəsm ehtiyatı var.

Ən dahi, ən dərin elmi fikri də sadə və aydın cümlələrlə söyləmək mümkündür. Mürəkkəb, dolaşq və anlaşılmaz cümlələr işlətmək təfəkkürün qarışıq və aydın olmaması ilə bağlıdır.

Qarışqa özündən qat-qat böyük bir yükü insanı heyrətdə qoyan şövq və əzəmətlə çəkib irəli aparır. Kaş onun alın tərini görəb silmək mümkün olaydı...

Yaltaqdı, bu işin elə ustasıdır ki, özünün quyruq bulamaq məharətiylə ən sülək itləri də kölgədə qoya bilir.

Milli kimliyini bilməyən xalq yanacağı çıxarılmış tank kimidir. O, böyük gücə malik olsa da, bu halı ilə dəmir yığınınından başqa bir şey deyildir.

Dilimizin, ruhumuzun yüzillər boyundan bu günə daşınmasında ortabab bir ozanın, eləcə də aşığın gördüyü iş divan ədəbiyyatının ən mənəm deyən şairinin gördüyü işdən qat-qat çoxdur.

Azərbaycan türkcəsinin hansı səviyyədə poetik qüdrətə malik olduğunu Sarı Aşığın bayatıları qədər dəqiq ifadə edən heç bir örnək yoxdur.

Dəcəl və erköyün uşaq olmuşam. Ancaq beş yaşından bəri ailəmizin adını və nəslimizin şərəfini hər bir hərəkətimdə gözləmişəm. Ən şıltaq və dəlisov davranışlarıma «atamın acığı tutar», «anam məni danlayar» gözüylə ölçü qoy-muşam. O düşüncə şüurumun alt qatında elə daşlaşıb ki, adlı-sanlı professor kimi altmış yaşa doğru getdiyim indiki olğun çağımda da hər gün hərəkət və davranışlarımı həmin meyar üzərində qururam. Atam iyirmi il öncə rəhmətə gedib, ağbirçək anam isə hələ əsasına söykənə-söykənə gəzib dolaşır və hərdən məni danlamağından da qalmır. «Anam məni danlayar»,-nə gözəl tənbehd...

Nənəmin heç yadımdan çıxmayan bir alxışı varıydı: Çörəyiniz isti olsun, suyunuz sərin!

2014-ci ildə beyin-qan dövrəni ilə bağlı ciddi sarsıntı keçirib, səkkiz aya yaxın xəstə yatdım. Aylar sonra ayağa duran kimi Tovuz - anama baş çək-məyə getdim. Maşından düşəndə səksən üç yaşlı ağbirçək anam əsasına söy-kənib məni bağrına basdı. Sonra öz balaca uşağına tapşırıq verirmiş kimi:- Dur burda, - deyib də başladı başıma dolanmağa. Mən əlindən tutub onu bu niy-yətindən daşındırmağa çalışdım. Anam güclə yerisə də, əlindəki əsası ilə ərklə kürəyimə vurub:

- Uşaqsan, harda qoymuşam, orda da dur, - dedi və sözümdən çıxmaq istə-yən uşağına elə təpindi ki... Anamın hökmünə əməl etməkdən başqa əlacım qalmadı.

Rəhmətlik atam Paşa kişi saz-söz sərrafıydı. Əhvalına uyğun gələn qoş-manı, bayatını, atalar sözünü elə böyük şövqlə dilə gətirirdi ki, gəl görəsən. Ahıl vaxtlarında evlənmək vaxtı çatan cavan oğlanlara halal süd əmmiş, əsli-nəcabəti olan yerdən qız almağı məsləhət bilər və tez-tez də belə bir bayatı çəkərdi:

*Gözəl alma,
Gözəldi, gözəl alma.
Əsil al, çirkin olsun,
Bədəsil gözəl alma!*

Ancaq rəhmətlik özü camalpərəst olduğundan bəzən gözəl xanımlardan söz düşəndə ayrı bir bayatı deyirdi:

*Daş daşı,
Kərpic daşı, daş daşı.
Çirkinlə plov yeyincə
Get gözəlnən daş daşı.*

Mən belə məqamlarda zarafata salırdım:

- İndi hansı düz olur, əvvəl deyirdin “əsil al, çirkin olsun”, indi deyirsən “get gözəlnən daş daşı”?...

O da özünəməxsus müdrikliklə:

- Ömür gözünən baxanda birinci düzdü. Amma könül də öz dediyini deyir. Könül gözünən baxanda ikincidən də keçmək olmur.

Sizdən gözəli, sizdən güclüsü, sizdən yaxşısı heç yerdə yoxdur. Gözəli, güclünü, yaxşını hardasa uzaqlarda axtarmayın. O öz yanınızdadır, daha doğrusu, o siz özünüzsünüz.

Axşam qaranlığa qapanır, sabah isə aydınlığa açılır. Aydınlıqlar içində olarsınız!

From My Heart, From My Fate

(translation of several idioms)

Near my 30 years my grandpa Hasan was 100 years old. I asked him how he saw this 100 years, were these years too long? He thought and answered: "It was as if I had slept and saw just a dream."

All know that everybody will die one day, but Noone wants to believe that he (she) will also die one day.

They can destroy him, but can't defeat.

My grandpa said with humour: "Husband needs wife when he is old, in youth wife can be found everywhere..."

In my youth I made passionate speeches for justice. One day my father said: "In the world never was justice, and there is not now, will be never! The search for justice is only kind dream of you – the literary men"... Now I also think so.

One father can keep hundred sons, but can hundred sons keep one father?!

We are the people like throwing their own child, but keeping other's child as their native one as unaware people from everything – unfortunately our attitude towards saz like this.

The God is like a light, but He's not a light which we can imagine. He is incredible and invisible mysterious light.

Person can become saturated from a beautiful angel in forty days, but can

not become saturated from a beautiful heart even in forty years.

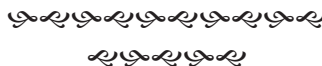
A human being is born with love, lives with love, dies with love. In this meaning everyone can pass three stages of love.

The first stage is love of mother and child. The first love is between mother and child. Mother's love to her little child and child's love to his (her) mother is a legendary feeling, the mystery of this related to the God's convent.

The second stage surrounds years of youth. This is the love between a boy and a girl. It also has a lot of mysterious sides.

After the first and the second stages the third – and the last stage comes. This is the Divine love, love to Allah (the God). A human being brings perfection the celestial feelings which he gained from first and second love with the Divine love – love to Allah.

Now I'm in the magic and attraction of the third Love.

Unutsaq, unudularıq...

*Emil Kərimli
doç., dr*

QAFQAZ XALQLARININ MİLLİ GEYİMLƏRİ

Qafqaz dünya mədəniyyətinin qədim ocaqlarından biridir. Bəşəriyyətin ictimai inkişafının demək olar ki, bütün mərhələlərini burada izləmək mümkündür. Qədim yunan mifologiyasına əsasən, Qafqaz dağları allahların yaşadığı bir diyardır. Rəvayətə görə, Prometey odu məhz buradan oğurlayaraq insanlara çatdırmışdır. Görkəmli alman antropocoğrafiyaçısı F.Ratselin yazdığı kimi, tarix boyu müxtəlif xalqlar Pont-Kaspi keçidi vasitəsilə ayrı-ayrı istiqamətlərdə miqrasiya etmişlər. Bu keçid Avropa ilə Asiyanı əlaqələndirən ən mühüm

nöqtələrdən biri hesab olunur.¹

Tarixi, coğrafi, mədəni, ictimai-siyasi baxımdan Qafqaz yer kürəsinin təkrarolunmaz guşəsidir. Onu tarixi-etnoqrafik fenomen kimi də səciyələndirmək olar. Bu səpkidə külli miqdarda elmi tədqiqat işləri mövcuddur. Lakin rəssamlıq fəaliyyətindən bəhs edəcəyimiz K.P.Beqqrovun Qafqaza aid çəkdiyi şəkillər XIX əsrin əvvəllərinə təsadüf etdiyindən, həmin dövrdə regionun hərbi-siyasi, sosial-iqtisadi vəziyyəti və tarixi haqqında qısa da olsa, məlumat verməyi lazım bilirik.

Bu dövrü ilk növbədə Rusiya imperiyası tərəfindən Qafqazın məqsədyönlü olaraq müstəmləkələşdirilməsi dövrü kimi qiymətləndirmək də olar. Bölgənin işğalı yeni ərazilər tutmaq hesabına sərhədləri genişləndirmək, onun təbii sərvətlərinə yiyələnmək və imperiyanın inkişaf etməkdə olan manufaktura sənayesini xammalla təmin etməklə əlaqədar idi. Yeni ərazilərin ələ keçirilməsi bölgənin ruslaşdırılması və xristianlaşdırılması siyasəti ilə birgə aparılırdı. Bu istiqamətdə Gürcüstan ekzarxı Feofilakt da fəaliyyətdə idi². 1801-ci ildə Şərqi Gürcüstan (Kartalini-Kaxeti çarlığı) Rusiya imperiyasının tərkibinə daxil oldu. Bununla əlaqədar Borçalı, Şəmşədil sultanlıqları da Gürcüstanın vassalına çevrildi. Bunun ardınca çar Rusiyası Car-Balakən dairəsini, 1804-cü ildə isə Gəncəni işğal etdi.

1804-cü ildə İmereti, 1806-cı ildə Dərbənd xanlığı Rusiyanın təbəsinə keçdi. 1813-cü ildə Azərbaycanın şimal xanlıqları imperiyaya qatıldı. Keçmiş sultanlıqlar «distanziya», xanlıqlar isə «əyalət» adlandırıldı.

Müstəmləkəçilik siyasətini mütəşəkkil həyata keçirmək üçün Qafqaz xalqlarının tarixinin, onların dillərinin, məişət və mədəniyyətinin öyrənilməsi tələb olunurdu. Bu məqsədlə Qafqaza müxtəlif peşə adamları – səyyahlar, tədqiqatçılar, məmurlar, hərbiçilər gəldilər. XVI-XIX əsrlərdə Qərbi Avropa müəlliflərinin də bu xalqlara aid yazıları etnoqrafik baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir.

O dövrdə nəşr olunan kitablardakı illüstrativ materiallar və xüsusilə albomlar vizual etnoqrafiya baxımından çox önəmlidir. Belə materiallar xalqın maddi və mənəvi mədəniyyətini qavramaq üçün tutarlı vasitələrdən biridir.

Janrından (qrafika, akvarel, litoqrafiya, karandaş, xromolitoqrafiya) asılı olmayaraq, rəsm ustalarının xalq məişətinə həsr olunmuş əsərləri etnoqraflar üçün olduqca əhəmiyyətlidir. Bu baxımdan XIX əsrin məşhur rus rəssamları Q.Q.Qaqarin və V.V.Vereşşagin xidmətlərini xüsusilə vurğulamaq gərəkdir. Lakin Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda yaşayan xalqların həyat tərzinə həsr edilən təsviri sənət əsərləri yaratmış və indiyədək geniş elmi ictimaiyyətin az tanıdığı rəssamlar da olmuşdur. Belə rəsm əsərlərinin müəlliflərindən biri litoqraf-rəssam Karl (İoaxim) Petroviç Beqqrovdur (1799-1875). 1818-1821-ci illərdə o, Peterburq Bədii Akademiyasında mənzərə janrı üzrə ixtisaslaşmış, qardaşı İ.P.Beqqrovun yanında təcrübə toplamış və litoqrafiya³ sənətinə yiyələnmişdir.

1822-ci ildə K.P.Beqqrov «Rəssamları həvəsləndirmə cəmiyyətinin» köməyi ilə Sankt - Peterburqda «Narodı, jivuhie mejdu Kaspiyskim i Çernım morəmi» adlı albomunu nəşr etdirir. Albomda Qafqazın müxtəlif bölgələrində yaşayan aşağıdakı xalqlar təsvir olunmuşdur:

1. Qubalı	16. Kaxetili qadın
2. Qazaxlı	17. Pşav
3. Şəmşədilli	18. Kizikili qadın
4. Borçalı kişisi	19. İmeretili qadın
5. Borçalı qadını	20. İmeretili knyaz
6. Car ləzgisi	21. Kisti kişisi
7. Pəmbəkli	22. Kisti qadını
8. Gürcü knyazı	23. Osetin kişi
9. Xevsur	24. Osetin qadın
10. Kizikili kişi	25. Çeçen

11. Tuş	26. Gürcü qadın
12. Qudomakarili	27. Çərkəz
13. Tiulitili qadın
(əslində mtiulitili qadın)	28. Kalmık
14. Korelinli	29. Yükdaşyan
15. Kaxetili kişi	30. Sudaşyan

Qazaxlı

Rəssamın təsvir etdiyi bəzi xalqların etnonimləri müasir dövrlə səslənmədiyindən, onların izahına ehtiyac duyulur. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Beqqrovun albomu yalnız rəsmlərdən ibarətdir. Rəsmlər və müəllif haqqında bir sətir də yoxdur. Bunu nəzərə alaraq, oxucuda rəsmlər və müəllif haqqında təsəvvür olsun deyə, alboma mətn əlavə etməyi lazım bildik.

Hər hansı bir etnosun bir neçə adı olmasını bir sıra amillərlə – təbii coğrafi şərait, Rusiyanın o dövrdə apardığı mili siyasət, ticarət-iqtisadi, etnomədəni əlaqələrin zəif olması, milli mənlilik şüurunun ikili xarakteri, natural təsərrüfatın hökm sürməsi və s. ilə izah

etmək olar.

K.P.Beqqrovun albomunda 6 azərbaycanlı təsvir edilmişdir: «Qubalı», «Qazaxlı», «Pəmbəkli», «Borçalı qadını», «Borçalı kişisi», «Şəmşədilli».

«Qazaxlı» və «Qubalı» Azərbaycanın eyni adlı rayonlarında yaşayan azərbaycanlılardır. «Car ləzgisi» rəsmi isə Azərbaycanın indiki Zaqatala rayonunun Car kəndində yaşayan avarlara aiddir. «Pəmbəkli» rəsminə Qərbi Azərbaycanın tarixi ərazilərindən biri olan Pəmbək bölgəsində - Pəmbək və Bazum dağları arasında yerləşən tarixi ərazinin sakini təsvir olunmuşdur. Sonralar həmin ərazi XX əsrin 30-cu illərində aparılan rayonlaşdırma nəticəsində Hamamlı və Qara Kilsə rayonları arasında bölüşdürülmüşdür. Keçmiş Şəmşədil sultanlığı Kür çayının sağ sahilindən başlayan Şəmkir və

Zəyəm çayları arasındadır. Təxminən indiki Tovuz rayonu ilə üst-üstə düşür.

«Kisti qadını», «Kisti kişisi» əslində Şimali Qafqazda yaşayan inquşlardır. Keçmişdə «kisti» etnonimi xüsusilə Kistinka və Armxi çaylarının vadisində yaşayan inquşlara, həmçinin Çanta çayının yuxarı hissəsində məskunlaşan çeçenlərə də aid idi.

Əvvəllər bir etnosun bir neçə etnonimlə və əksinə, bir neçə etnosun bir ümumiləşdirici adla çağrılması hallarına tez-tez rast gəlmək olardı. Bu isə yuxarıda qeyd edilən amillərlə bağlı idi. Məsələn, «çərkəz» etnonimi dedikdə, çərkəzlərdən başqa, adıgelər, kabardlılar, abazilər, abadzələr və başqa etnik birliklər (ubıxlar, beslanlılar və b.) nəzərdə tutulurdu. Ona görə də «Çərkəz» rəsmində əsl çərkəzin, yoxsa yuxarıda adları çəkilən etnoslardan məhz hansının təsvir olunduğunu müəyyən etmək çətinlik törədir. Eyni sözləri «ləzgi» etnonimi haqqında da demək olar. Məlumdur ki, bu etnonim də ümumiləşdirici xarakter daşıyır. Belə ki, bu ad altında keçmişdə bütün Dağıstan xalqları – avarlar, saxurlar, tabasaranlılar, laklar və b. nəzərdə tutulurdu.

Albomda gürcülərə və onlarla qaynayıb-qarışan etnoqrafik qruplara 14 şəkil həsr olunmuşdur: «Gürcü qadın», «Gürcü knyazı», «İmeretili knyaz», «Kaxetili kişi», «Kaxetili qadın», «İmeretili qadın» «Korelinli»⁴ (kartalinili), «Xevsur», «Kizikili qadın», «Tuş», «Tiulitili» (əslində mtiulitili qadın), «Qudomakarili», «Pşav» və «Kizikili».

K.P.Berqrovun rəsmlərində hər şeydən əvvəl xalqların milli geyimləri gözə çarpar. Geyimlər və onların aksesuarları özlərində estetik ideallar və müxtəlif rəmzləri də daşıyır. Cəmiyyətin sonrakı mərhələlərində milli geyimlər təkmilləşməyə başlamışdır. Belə proseslər orta əsrlərdə daha intensiv getmişdir.

Yuxarıda qeyd olunan xalqların geyimlərində ümumqafqaz baxımından oxşar cəhətlərin və bir çox hallarda eyniliyin olması ilə yanaşı, onların hər biri etnoqrafik spesifikliyə malikdir. Bu özünü paltarın biçimi, rəngi, materialı və bəzəklərində büruzə verir. Ümumqafqaz geyimlərinə aşağıdakıları aid etmək olar: arxalıq, beşmet, çuxa (çərkəzi)⁵, yapıncı, başlıq, papaq və tunika-yabənzər köynək⁶ (don).

Onu da qeyd edək ki, bir sıra qeyri-türk Qafqaz xalqlarının geyim adlarının çoxu türk mənşəlidir: başmaq, yapıncı, arxalıq və s.

Azərbaycan Qafqazda ipəkçilik və boyaqçılığın qədim mərkəzi hesab olunur. Buranın təbii-coğrafi şəraiti yüksək keyfiyyətli ipək qurdu bəsləmək və pambıqçılıqla məşğul olmaq üçün geniş imkanlar açırdı. Xam ipək müxtəlif ölkələrə, habelə Moskva və Nijni Novqorod yarmarkalarına ixrac edilirdi.

Borçalı qızı

Təkcə 1822-ci ildə Şəkidən Rusiyaya 1,8 mln. pud xam ipək ixrac edilmişdir.⁷ İpək parça azərbaycanlıların milli geyimlərində xüsusi yer tutur. Zərbaf, xara, diba, zərxa kimi bədii ipək parçalar ölkədən çox-çox uzaqlarda məlum idi. Belə parçalardan hazırlanan geyimlər onların daşıyıcılarının düşüncəsinə görə tanışlara, qohum-əqrəbaya acıq verməli, onlarda qibtə doğurmalı idi. Bununla bağlı, xalq arasında müxtəlif ifadələr yayılmışdı: “Hacı, mənə bax”, “qaynana bağı yandıran”, “baldız bağı çartladan”, “qonşu gözü çıxardan” və sairə.

Azərbaycanda istehsal olunan bahalı bədii parçalardan hazırlanmış geyimlər rus imperatorlarını da bəzəyirdi. Buna misal kimi, 1649-

cu ildə şahzadə Annanın «Şamaxı ipəyindən» tikilmiş libasını, 1641-ci ildə çar Boris Fyodoroviçin «türk çuxası», «qızılbaş» geyimlərini qeyd etmək olar. Transformasiyaya uğrasa da, keçmişdə Rusiyada zıbin (rus dilində «zipun»), yapıncı («epança») və başqa geyimlər çox geniş yayılmışdı⁸.

Rusiyanın və bir çox başqa xarici ölkələrin muzeylərinin fondlarında azərbaycanlıların milli geyimlərinə aid zəngin eksponatlar saxlanmaqdadır və onlar öz tədqiqatçısını gözləyir. Təkcə Tiflisdəki Gürcüstan Dövlət Tarix Muzeyində yüzlərlə geyim dəsti, ayrı-ayrı geyim nümunələri və onlarla bağlı başqa eksponatlar saxlanmaqdadır.

K.P.Beqqrovun nadir rəsm əsərləri bizdə azərbaycanlıların və digər Qafqaz xalqlarının o dövrə xas geyim mədəniyyəti haqqında əyani olaraq geniş təsəvvür yaradır. Qazaxlıların, şəmşəddillilərin, borçalıların⁹ milli geyimlərindəki oxşarlığı onların yaşadıkları bölgənin təbii-coğrafi şəraiti, təsərrüfat məişətindəki ümumi cəhətlərlə izah etmək olar.

«Borçalı qadını» rəsmi etnoqrafik baxımdan xüsusi maraq doğurur. Şəkildə o, əlvan milli geyimdə bir əlində yun darağı, digər əli ilə qucağındakı xoruzu saxlayan vəziyyətdə təsvir olunmuşdur. Yun darağı bölgədə yerli əhali arasında əyirmə-toxuma sənətinin geniş yer tutmasından, xoruz isə

quşçuluq təsərrüfatının inkişafından xəbər verir. Qeyd olunan təsərrüfat və sənət sahələri bu gün də yaşamaqdadır.

Albomda əks olunmuş rəsmlərin çoxu gürcülərin geyimlərinə həsr olunmuşdur. Başqa xalqlarda olduğu kimi gürcü milli geyimləri də ümumqafqaz xüsusiyyətləri ilə yanaşı, əlvanlığı, çoxvariantlılığı ilə fərqlənir. Gürcü qadınlarının milli geyimlərindən ipək və ya yun parçadan tikilmiş libası (kartuli) və qırmızı rəngli ipək və ya pambıq parçadan köynəyi (parenqi) qeyd etmək olar. Üst geyimlərindən məxmər “katibi”nin yaxası xəzdən olardı. Başqa xalqlarda olduğu kimi gürcü qadınlarının da şalvarı genbalaqlı idi. İmkanlı qadınlar arasında bahalı tikmə papaqlar yayılmışdı. Yaşlı qadınlar başlarına tül, parçadan yaylıq və çadra salardılar. Şəhər qadınlarının ayaqqabıları (koşi) azərbaycanlılarınkindən o qədər də fərqlənmirdi.

Gürcü kişiləri mahud və ya lastikdən (satini xatırladan parlaq pambıq parça) tikilmiş yalançı qolları olan çuxa geyərdilər. Onların bayram libaslarından biri məxmər küləcə idi. İmkanlılar gaba geyərdi. Keçədən hazırlanmış baş geyimləri geniş yayılmışdı.

Qeyd olunduğu kimi, albomda gürcülərin etnoqrafik qruplarına geniş yer verilmişdir. Bunlardan biri pşavlardır. Onlar Böyük Qafqaz dağlarının yamaclarında, Araqvi çayının orta axını boyu və Alazan çayının qolu İori sahillərində məskunlaşmışlar. Yaşadıkları tarixi torpaq – Pşaviya şimaldan tuşlar (tuşetililər), xevsurlar, cənubdan kaxetililər, qərbdən isə qudomakarililər yaşayan ərazilərlə həmsərhəddir. Ənənəvi məşğuliyyətləri maldarlıq və qismən də taxılçılıq olmuşdur. Onlar Gürcüstan çarı Tamaranı xristian müqəddəslərindən biri hesab edirlər. Xristianlıqdan əvvəlki inamlar, xüsusilə əcdadlara inamın qalıqları bu günədək saxlanmaqdadır. Gürcü qadınlarından fərqli olaraq, pşav qadınlar ailədə və ictimai həyatda özlərini daha sərbəst hiss edir və gürcülərdən fərqli olaraq, başlarına ağ yaylıq örtmüşlər.¹⁰

Tuşlar (tuşetililər) cənubdan Böyük Qafqaz dağları, şimaldan Sulak-Terek çayları ilə əhatə olunmuş Tuşetidə məskunlaşmışlar. Gürcü dilinin tuş və batsbi dialektlərində danışurlar. Ənənəvi məşğuliyyətləri köçəri maldarlıqdır. Memarlıq baxımından qala tipli tikililəri ilə xüsusilə fərqlənilir.

Xevsurlar¹¹ (gürcü dilində «dərə» sözündəndir). Böyük Qafqaz dağlarının yamacları, Araqvi, Assa (Xevsur Araqvəsi) və Arqun çaylarının yuxarlarında - çeçenlərin, tuşların və gürcülərin məskunlaşdıqları ərazilərin qonşuluğunda yaşayırlar. Dilləri gürcü dilinin şivələrindən biridir.

Tuşlarda, eləcə də xevsurlarda keçmişdə özünümüdafiə məqsədi ilə tikilmiş xüsusi keşikçi məntəqələri olardı. Yun materialdan hazırlanmış geyimlərə üstünlük verərdilər. Uzun qadın paltarları adətən qalın parçadan tikilər-

di. Qadınlar başlarına şal sarıyardılar. Onların bəzəkləri (xüsusilə iri sırğalar) öz orijinallığı ilə seçilirdi.

Kişi geyimlərindən köynək, «don-çuxa», beli qurşaqılı kürkü qeyd etmək olar. Dini inanclarında sinkretizm gözə çarpır. Belə ki, onlar keçmişdə xristianlıqla yanaşı, müsəlmanların cümə, yəhudilərin şənbə (şabat) günlərini də qeyd edirdilər. Ənənəvi məşğuliyyətləri maldarlıq və əkinçilikdir.

Kizikililər Kaxetiyanın cənub-şərq hissəsində tarixi ərazi olan Kizikidə (Siqnax) yaşayırlar. Əsl gürcülərdən fərqli olaraq, onlarda knyazlıq və aznaurlar (feodallar) institutu olmayıb. Kiziki məşhur gürcü primitivist rəssamı Niko Piroşmanişvilinin (1862-1918) vətənidir.

İnquşlar¹² («kistilər»), İnquşetidə (Rusiya Federasiyası) – Şimali Qafqazın Assa və Arqun çaylarının yuxarı hissələrində, Armxi dərəsində və bir sıra düzən bölgələrində məskunlaşmışlar. Xevsurların, çeçenlərin və kabardalıların əhatəsində yaşayırlar. Dilləri, çeçenlər də daxil olmaqla, Qafqaz dillərinin Vaynax qrupuna daxildir.

Gürcülər inquşları və çeçenləri kisti adlandırırlar. Geyimləri osetin və çeçenlərinkindən az fərqlənir. Qafqaz qadınlarının çoxunda olduğu kimi, inquş qadınlarının da xüsusi qış üst geyimi olmayıb.

Osetinlər yığcam halda Qafqazın mərkəzində, Böyük Qafqaz dağlarının hər iki yamacında məskunlaşmışlar. Onlar Cənubi və Şimali Osetiyanın əsas əhalisi hesab olunurlar. Osetinlər çeçenlərin, inquşların və gürcülərin əhatəsində yaşayırlar. Keçmişdə onlarda müxtəlif tayfa ittifaqları (diqorlar, alagirlilər, kurtatlılar və s.) mövcud idi. Etnogenetik baxımdan alanlarla sıx bağlıdırlar. Dilləri Hind-Avropa dilləri ailəsinin İran şaxəsinə aiddir. Dini mənsubiyyətlərinə görə onlar iki qismə – xristianlara və müsəlmanlara ayrılırlar. Milli geyimlərində ümumqafqaz meyillərilə yanaşı, spesifik xüsusiyyətlər də nəzərə çarpır.

Qubalı

Kişi geyimlərindən beşmet, çuxa, «biçeraxovka»¹³, üstü mahuddan olan dəri papağı qeyd etmək olar.

Çərkəzlər keçmişdə dil, mədəniyyət və etnogenetik baxımdan bir-birinə yaxın olan və Qafqazın Şimal-Qərb hissəsində məskunlaşan qabardalara, adıgelərə və çərkəzlərə verilən ümumiləşdirilmiş etnonimdir. Çərkəzlər Qabarda-çərkəz dilində danışırlar. 1859-1865-ci illərdə çərkəzlərin böyük bir dəstəsi Türkiyəyə miqrasiya etmişdir¹⁴.

Qadın milli geyimlərindən şəffaf nazik parçadan və yaxud bezdən enli qollu uzun köynək, ipək beşmet (keptal) və mahud parçadan şalvarı qeyd etmək olar. Keçmişdə qızlar gənc yaşlarından korset taxmalı idilər. Qadınların baş geyimlərinin forması və materialı onların yaşından asılı idi. Dairəvi papaqlar başa ağ nazik parçadan olan çalma ilə birlikdə qoyulurdu. Yüksək sosial statuslu qadınlar qırmızı rəngli bahalı geyimlərə üstünlük verirdilər. Kişilər arasında ən çox yayılmış geyimlərdən biri astarsız çərkəzi çuxa idi.

Kalmıqlar¹⁵ yığcam halda Kalmıkiyada (Rusiya Federasiyası) yaşayırlar. XVI-XVIII əsrlərdə onların əcdadları-oyratlar Mərkəzi Asiyanı tərk edərək, Volqa çayının aşağı axını bölgələrinə və Xəzəryanı sahillərə köç etmişlər. Dilləri kalmık dilidir. Ənənəvi kişi geyimləri: köynək (kilik), biryaxalı və döş tərəfdən kəsiyi olan beşmet, kürk, kartuz, sarı mahuddan papaq. Qadın geyimlərindən uzun don, arxalıq qeyd olunmalıdır. Varlıların bayramlıq baş geyimləri zərxdən (qlazet), imkansız qadınların baş geyimləri isə sarı rəngli mahud parçadan olardı. Ayaq geyimlərindən yumşaq və çox zaman keçi dərisindən tikilmiş qırmızı rəngli uzunboğaz çəkmələrə üstünlük verirdi.

Noqaylar Terek və Sulak çayları arasında yerləşən Noqay düzündə (Rusiya Federasiyası) yaşayırlar. Türk xalqlarından biri, müsəlmandırlar. Onların bir etnos kimi formalaşması b.e. VI əsrinə təsadüf edir. Noqayların etnogenezdə peçeneqlər və qıpçaqlar fəal iştirak etmişlər. Təsərrüfat həyatlarında maldarlıq aparıcı rol oynayır. Geyimlərində dəri, yun, o cümlədən keçə və mahud materialları əsas yer tutur. Altlığı göndən olan uzunboğaz çəkmələr, keçə ayaqqabılar, baş geyimlərindən konusvari və silindrik xəz papaqlar buna misal ola bilər.

Çeçenlər yığcam halda Şimali Qafqazda - Çeçenistanda (Rusiya Federasiyası) yaşayırlar. Milli kişi geyimləri: evdə hazırlanmış sarı və ya boz rəngli mahuddan beşmet (çəkmen // çərkəzi çuxa), mahud və yumşaq dəridən xüsusi «corablar», buxara və keçə papaqlar; qadın geyimləri: pambıq sırtlıq, beşmet və gümüş kəmərlər.

Avarlar Dağıstanın çoxsaylı xalqlarından biridir. Avar və Andi Göysusu çaylarının hövzələrində məskunlaşmışlar. XVIII əsrdə avarların bir dəstəsi

Şamşəddinli

Qafqaz dağlarının cənub ətəklərinə – Azərbaycana miqrasiya edərək, indiki Balakən və Zaqatala rayonlarında məskunlaşmışlar. Əvvəllər onlar «Car ləzgiləri», «Car-Balakən ləzgiləri»¹⁶ adları altında tanınırdılar. Biçim və bəzi başqa elementlər nəzərə alınmazsa, Dağıstan xalqlarının geyimləri bir-birindən o qədər də fərqlənmir. Qadın geyimləri: tunika formalı köynək, enli biçimli don, çərkəzi çuxa.¹⁷ Qadın baş geyimlərindən çuxta öz orijinallığı və müxtəlifliyi ilə bölgələr üzrə fərqlənir. Kişi geyimləri: çərkəzi çuxa, beşmet, toxunma baf-talı «corablar».

K.P.Beqqrov tərəfindən milli mənsubiyyətləri qeyd olunmayan iki rəsm də –«Sudaşıyan» və «Yükdaşıyan» keçmişdə qafqaz-

lıların gündəlik həyat tərzini öyrənmək baxımından maraq doğurur.

Albomda bütün kişilər silahlı vəziyyətdə təsvir olunmuşlar. Silah gəzdirməyi dövrün hərbi-siyasi vəziyyəti tələb edirdi. Keçmişdə Qafqazda özünümüdafiə məqsədilə odlu və soyuq silahlar hazırlamaq üçün çoxlu sənətkarlıq emalatxanası fəaliyyət göstərmişdir. Bundan başqa, kişilərdə silah kişilik rəmzi hesab olunurdu. Şəraitdən asılı olaraq, kişilərdə tüfəng və qılıncdan başqa, zireh, qalxan, nizə də olardı. Silahlarla yanaşı, kəmərdən xəncər-bıçaq, müxtəlif metal ucluqlar, pələklər və s. bəzəklər asılardı.

K.P.Beqqrovun rəsmlərində əsasən tüfənglər təsvir olunmuşdur. «Asiya tüfəngləri» kimi tanınan belə silahlar XVII-XVIII əsrlərdə meydana çıxmışdır. Yivsiz lüləli belə tüfənglərdə silahdakı çaxmaq daşından saçılan qığılcımın barıta toxunması nəticəsində atəş açılırdı.

K.P.Beqqrovun rəsm əsərləri bir çox hallarda antropoloji baxımdan ayrı-ayrı xalqların «ümumiləşdirilmiş» portreti təsiri bağışlasa da, Qafqaz xalqlarının ənənəvi geyim mədəniyyəti tarixini öyrənmək üçün dəyərli etnoqrafik mənbədir.

SUMMARY

Caucasian People's National Dresses

The presented article is about Caucasian people, their different and rich history, culture, traditions, dresses and other peculiarities. The author has declared that this region is the unique place in the world from historical, geographical, cultural, social and political point of view. Mostly, the dresses of caucasian people have been analyzed and shown in the pictures of this paper.

Qaynaqlar

1. Ф.Ратцель, Народонаселение, cild 2, səh.734, Спб., 1902.
2. Ермолов к графу Вязмитинову / Акты, изданные Кавказской Археологической Комиссией, Tiflis, 1874, cild VI, I hissə, səh.3.
3. Litoqrafiya (lithos yunanca daş deməkdir) – mürəkkəb, xüsusi karandaş, iynə ilə xüsusi daşın hamar səthində bədii rəsm çəkilməsi və çəkilmiş rəsmi izlərinin kağıza köçürülməsi. Rəsmlərin və ya əlyazmalarının çapının bu üsulunu 1796-cı ildə Münxendə Aloiz Zenefelder ixtira etmişdir. Rusiyada litoqrafiya ilk dəfə 1818-ci ildə Peterburqda tətbiq olunmuşdur. O zamanlar litoqrafın işi əsasən rəssamların əsərlərini çap etməkdən ibarət idi.
4. “Korelinli” etnoniminin hansı etnosa mənsub olmasını aydınlaşdırmaq çətinlik törədir. Yəqin ki, müəllif gürcü etnik qruplarından biri olan kartaliniləri nəzərdə tutmuşdur.
5. Çərkəzi geyim forması da çərkəz etnonimindən alınma sözdür. Çərkəzi çuxa Qafqaz xalqlarında geniş yayılmış kişi geyimlərinəndir. Bu biryaxalı mahud pal-tarı çox zaman beşmetlə eyniləşdirirlər. Çərkəzi çuxa XVIII-XIX əsrlərdə formalaşmışdır.
6. Tunika (latınca tunica) qədim romalıların geyimi olub. Mütəxəssislərin fikrincə, Qafqaz köynəkləri onlarınından çox fərqlidir.
7. Туманов, Кавказ. Справочная книга, составленная старожилом, I-VII hissələr, səh 391, Тифлис, 1886-1887; Варама Марсел şəhərinə də göndərilirdi.
8. Герман Вейс, История культуры, səh. 6-7, 46, 52 və s. М.2005; Р.И.Савваитов, Описание старинных царских утварей, одежды, оружия... извлеченные из рукописей архива Московской палаты, 1865.
9. Borçalı çökəkliyindəki torpaqlar öz məhsuldarlığı ilə bütün Cənubi Qafqazda məşhurdur. Burada geniş suvarma kanalları şəbəkəsi hesabına yüksək əkinçilik mədəniyyəti formalaşmışdır. “Borçalı” üzüm sortu xüsusilə qeyd olunmuşdur. XIX əsrdə burada 60 azərbaycanlı yaşayış məntəqəsi olmuşdur (bax.: “Энциклопедический словарь», изд. Брокгаузом и Ефроном, cild 7 (IV), 1881, səh. 451.) Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bu rayonda Azərbaycan dili azərbaycanlılar, gürcülər

və Gürcüstandakı yunanlar arasında vasitəçi dil idi (bax.: «Обозрение российских владений за Кавказом», II hissə, səh. 279, Spb., 1836). Gürcü zadəganları Azərbaycan dilini mükəmməl bilirdilər.

10. Хаханов, «Пшавы», «Энциклопедический словарь» cild 50 (XXV), səh.876-877, Spb., 1905; М.Ковалевский, Пшавы, «Юридический вестник», феврал, 1888.

11. Xəvsurlar haqqında bax: Лев Штернберг, Хевсурь, «Энциклопедический словарь», cild.73 (XXVII), səh.148-149, Spb. 1903). В.Бардавелидзе. Опыт социологического изучения хевсурских верований // Тр. Историко-экономического сектора НИИ Кавказоведения АН СССР, Тифлис, 1932.

12. İncuşlar haqqında bax: И.Пантюхов, Ингуши. «Известия Кавказского Отдела Императорского РГО», 1900, cild.13, №6.

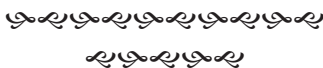
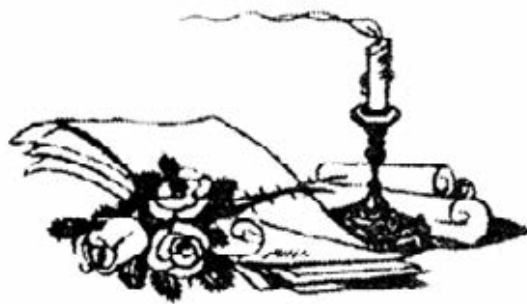
13. Milliyyətə osetin olan Lazar və Georgi Biçeraxov qardaşlarının adları ilə bağlıdır. 1918-ci ildə Bakıda onlar türk ordusuna qarşı vuruşmuş, ingilis agenturasına xidmət etmiş, sonralar isə sovetlərin tərəfinə keçmişlər. Nəmin illərdə və sonralar onların geyim forması osetin kişiləri arasında da yayılmışdı.

14. Вах: Лев Штернберг, Черкесы. «Энциклопедический словарь», cild.76 (XXVIII), Spb., 1903.

15. Калмыки, «Энциклопедический словарь», cild 27, səh.27, Spb., 1895.

16. Вах.: Е.Вейденбуам, Путеводитель по Кавказу, Тифлис, 1888.

17. А.Г.Булатова. Материальная культура аварцев. М. 1968, səh. 217-218.

Sözlər ilmə-ilmə

Bilal Alarlı Hüseyinov
fəlsəfə doktoru

YARDIMLI FOLKLORUNDAN ÖRNƏKLƏR

Kürdülər və qıyhalar ölkəmizin Yardımlı bölgəsindən yazıya alınıb. Yardımlı folklor bölgəsi tarixi və coğrafi mövqeyinə görə Azərbaycan folklorunun tam öyrənilməmiş sahəsi olaraq qalır. Bölgənin coğrafi təsviri, əhalinin məşğuliyyəti, etnoqrafik özəllikləri folklorda da öz əksini tapır. Daha doğrusu, Yardımlı folklor örnəklərinin janr və növ istiqamətlərini, mövzu və məzmun çalarlarını xalqın təsərrüfat və məişət həyatı müəyyən edir. Yer-yurd adlarının xalq etimologiyası, toponimlərin yozumları və elmi sözaçımları bölgənin etnik mənşəyinin türk əsilli, Oğuz mənşəli olduğunu üzə çıxarır.

Bölgə folklorunu xüsusi folklor məclisləri yaşatmışdır ki, buraya toyları, nişan gecələrini, qız toylarını, yas mərasimlərini, nağıl gecələrini, ifaçı aşıq yığnaqlarını daxil etmək olar. Folklor söyləyiciləri müxtəlif səviyyəli olmuş, peşəkar və qeyri-peşəkar kimi iki böyük qrupa bölünmüşdür. Peşəkarlar sırasına toy şənliklərinin təşkilatçıları olan qadınları və yas mərasimlərinin təşkilatçıları olan ağıçları aid etmək olar. Aşıqlar da bu qrupa daxildir. Qeyri-peşəkarlar lətifə, bayatı, kürdü deyənlər və başqalarıdır. Yardımlı rayonunun Alar kənd sakini, 1930-cu ildə anadan olmuş Kərbəlayı Həvəs İmpirat qızından yazıya alınmış kürdülər həm məzmununa, həm də formasına görə maraqlıdır. Maraqlıdır ki, nəğmə şəklində söylənilən kürdülərin mahnıbaşısı olmur və onlar bayatıya bənzəsələr də, misralarının sayına görə ondan fərqlənirlər. “Gəlinlər üçün kürdülər”də qaynana-gəlin münasibətləri, təzə gəlinin ərindən iddiaları və başqa məsələlər yer almışdır:

*Qapuzda hovuz,
Tuman al mənə.
Yaşıl qanovuz,
Tuman al mənə.
Geyim sallanım,
Sən də bax mənə.*

*Bazarda maşa,
Bəg oğlu Paşa.
Bazara bir çit gəlib,
Gülləri qoşa.
Onnan mənə almason,
Gəl, mənə boşa (15, 144).*

Digər bir kürdü “Toy xeyir-duası” adlanır. Bu kürdü bəy tərifi xatırladır:

*Kərbəla yolunda saldırdım günbəz,
Dərsimi oxudum, dedilər, bilməz.
Kəməri qurşasın Gözəgörünməz,
Bala, mən xeyriyə verdim, Allah da versin!*

*Kərbəla yolunda saldırdım hamam,
Dərsimi oxuyub eylədim tamam.
Kəməri qurşasın on iki imam,
Bala, mən xeyriyə verdim, Allah da versin! (15, 147)*

Kürdü boynuna, ətəyinə, yaxasına və qol yerlərinin kənarına xəz tikilmiş üst geyimidir. Kürdünağırı adlı yallı tərzində oyun havası da var. Kürdü bəzən hay-küylü musiqi havasına da deyilir. Kamançada ifa olunan lirik musiqi növlərindən biri kürdü adlanır. Azərbaycan klassik musiqisində bu adda muğam şöbələri mövcuddur. Bölgədə kürdü sözü cəsur, igid mənasında işlənir, kürdü havası da cəsurlar, igidlər üçün səslənmişdir (15, 35). 1926-cı il təvəllüdlü, savadsız Şahverənova Zöhrə Hacıəli qızının söylədiyi “Keşkə bi quş oleydim” kürdüsü digər kürdülər kimi quruluşuna görə bayatıdan fərqlənir:

*Keşgə bi quş oleydım, quş oleydım, ey,
Qanadı gümiş oleydım, ey,
Görəydım hanki vilayətdəsən, ey.
Atam qurban qardaş, ey,
Yanını almış oleydım, oy.*

*Qoy sənə mən ağliyəm,
Mən diyəm, mən ağliyəm.
Hicran mənimmən aşna,
Gəldükcən qan ağlayam, oy.*

*Əlimdə nar dilimi, nar dilimi,
Ay allah, tutmuşam nar dilimi, oy.
Der özgülər nə bilər, oy.
Aman fələk, ay fələk,
Yar bilər, yar dilini, oy (15, 148).*

Kürdülər məzmununa görə görə müxtəlifdir. Buraya əsasən a) gəlinlər üçün məsləhət xarakterli kürdülər; b) qaynana-gəlin münasibətləri haqqında kürdülər; c) təzə gəlinin ərindən iddiaları haqqında kürdülər; ç) toy xeyir-duası kürdüləri daxildir. Bununla belə, kürdünün baş mövzusu elin öyüləsi igidləri ilə bağlıdır.

Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində nəğmələrin janrdaxili bölgüləri fərqlidir. Yardımlı bölgəsində kürdülər, Cəlilabad və Biləsuvar bölgələrində döşəmələr, birağızlar, zümzümələr, Qərbi Azərbaycan bölgəsində isə tiringilər və qımqımlar geniş yayılmışdır.

Yardımlının folklor örnəkləri içərisində qıyhalar da xüsusi yer tutur. Qıyha ağı janrının bir növüdür. Qıyha çəkmək, qışqırmaq, nalə çəkmək anlamından gələn qıyha müstəqil janr kimi formalaşmasa da, ağının bir növü kimi maraqlı doğurur. “Getdi, yarım qəyitmədi” qıyha gərəylisi 1908-ci ildə Jiy kəndində doğulmuş, Abasallı kəndinə gəlin köçmüş, savadsız Əliyeva Qızılgül Mustafa qızından toplanmışdır. Qıyha müharibədə ərini itirmiş qadın tərəfindən söylənmişdir:

*Belə vurdu qolum şişdi,
Qolumnan qolbağım düşdü.
Yoldaşım fronta düşdü,
Getdi, yarım qəyitmədi.*

*Paltarın geydi əyninə,
Məni yandırdı odinə.
Dörd körpə ümidinə
Qoydi, yarım qəyitmədi.*

*İrəflərə düzdüm kasa,
Balalarım batdı yasa.
Bəhram, oldu ömrüm qısa,
Getdi, yarım qəyitmədi.*

*Alnımda teli büzümdə,
Heç kim olmaz mən dözümdə.
Arzumu qoydu gözümdə,
Getdi, yarım qəyitmədi (15, 148).*

Qızılgül nənədən toplanmış “Qar gələy” qıyha folklor nümunəsi də eyni məzmunudadır:

*Ha baxiyəm birər-birər qar gələy,
Kətan köynək ağ bədənə dar gələy.
Aləm üçün qış günü də gülüstan,
Mən fağıra yay günü də qar gələy (15, 148).*

Ağlı janr baxımından tam öyrənilməmiş folklor nümunəsidir. Yardımlı və Cəlilabad bölgəsində ağıya “oxşama” da deyirlər. Adətən, körpəni nazlayır, oxşayırlar. Mərhumu oxşamağın, onu qəmli avazla sən mənzilə yola salmağın da bir rəmzi mənası vardır. Bu, təxminən o deməkdir ki, insan dünyaya gələndə də, dünyadan gedəndə də oxşanır. Xalq olumla ölümü yaxınlaşdırır, birini digərinin davamı kimi başa düşür. Professor Mirəli Seyidova görə, qədim ölübasdırma mərasimlərində bir tərəfdə ölü və onun üstündə ağlama prosesi durur, o biri tərəfdə yeni insan yaratmaq, yeni insan dünyaya gətirmək düşünülür (13, 58). Ağılar qədim dövrlərdə yuğ nəğmələri kimi tanınırdı. Dəfn mərasimlərində “ağuçular” qopuzun müşayiəti ilə xüsusi nəğmələr oxuyardılar. Ə.B.Haqqverdiyev “Azərbaycanda teatr” adlı məqaləsində yuğ mərasimini digər xalq tamaşaları ilə bir yerdə öyrənir, “Şaxsey- vaxsey” mərasimindən, “Şəbeh” dini tamaşasından söhbət açır. O, yuqlamaq sözünü “ağlamaq” kimi izah etsə də, yuğuların ikisimli qopuz çalıb oynadıqlarını bildirir (9, 358). Bölgədə ağının bir növü olan sızıltı ölünün üzərində həzin səslə ağlamaq kimi anlaşılır. Bunun əksi olan bozlama isə uca səslə ağlamaqdır. Buna bəzən “səs çəkmək” də deyilir. “Dədə Qorqud kitabı” ensiklopedik lüğətində bozlama taledən, qədərdən narazılığı ifadə edən hal kimi verilir və göstərilir ki, bozlama (bozuq şəkli də var) Anadoluda melodik olaraq ahənglə söylənir (7, 66). Dastanda bozlamaq sözünə çox yerdə rast gəlmək mümkündür: “Qadın ana! Qarşum alub, nə bögrərsən? Nə bozlarsan, nə ağlarsan?” (11, 45) “Bəybörə bəg, nə ağlayub bozlarsan?” (11, 52) “Oğul”, “oğul” deyübəni bozlayayınmı?” (11, 86). Ölünü uca səslə oxşamağa bəzən zarıma da deyirlər. Dastanda zarıma zarılıq qılma kimi ifadə olunmuşdur: “Boyi uzun, beli incə Burla xatın boynıyla qulağın aldı düşdi; güz alması kibi

al yanağın dardı yırtdı; qarğı kibi qara saçını yoldı; “oğul”, “oğul” deyübən zarılıq qıldı, ağladı” (11, 45). “Qopuz çalıb, ağı döyüb” mərhumu son mənzilə ötürən Dədə Qorqud dastanlarının qəhrəmanları yuğ mərasimini musiqi ilə rəvnəqləndirirdilər. Ağı qədim türk ədəbiyyatında da geniş yayılmış xüsusi bir janrdır və Mahmud Qaşqarlının şəhadətinə görə, bunların ən məşhuru “Alp Ər Tonqanın ölümünə ağı” sayılır (6, 80-88). Azərbaycan folklorunda olduğu kimi, türk folklorunda da ağının xüsusi bir şeir şəkli yoxdur. Azərbaycanlıların bayatısına bənzər manilərlə yanaşı, əvvəli mərhuma, yaxud yaxınlarına nəsrşəkilli müraciətlə başlayan sərbəst şeir formasında olan ağılar da vardır. Türklərin ilk ağı örnəkləri Çin mənbələrində öz əksini tapmışdır və hunlara məxsusdur (8, 25). Orxon abidələrində ağı “sağıt”, ağı söyləyən isə “sağıtçı” adlanır (8, 25-26). Ağını islamiyyətdən əvvəl Azərbaycanda keçirilən yuğ matəm tamaşasında müğənninin söylədiyi nəğmə də sayırlar. Tamaşada müğənni uca səslə mərhumin igidliyindən söz açır, şeir, deklamasiya deyir, sonra qopuz çalıb kədərli nəğmələr oxuyur, tamaşaçıları ağladır. Əski qaynaqlarda belə müğənnilər “sağucular” adlanırdı (4, 13). M. Allahverdiyev isə matəm mənasını ifadə edən “saqun”, “yuq” mərasimlərini və bu mərasimlərdə söylənilən ağıları xalq faciə tamaşalarının yaranmasında mühüm rol oynadığını bildirir: “Ağlamaq, kədərlənmək mənasını əhatə edən ağıçılar xalq arasında faciə aktyorları kimi tanınmış və son zamanlara qədər yaşamışlar.. Matəm günü ağlamaq üçün çağırılmış adamlara “yuğçu” deyirdilər” (2, 69). Ağıçılar “dil deyənlər” də adlandırıldılar (2, 83). Ölü sahibləri ağıçılara pul ödəyir, onları mərhumin üçü, yeddisi və qırxına çağırırdılar: “Aydın və gur səsi, səlissə danışığı, emosional ifadə tərzisi, sözlərə mənə vermək hünəri, təbiilik, həyata nikbin münasibət xalq faciə aktyorlarının xarakterik xüsusiyyətləri idi” (2, 85). Ölüm, ayrılıq, fəlakət mövzularında olan ağı qəmi, kədəri, hüznü, üzüntünü əks etdirir və ağıt adlanır. Yaxın adamları, əzizləri ölənlər ürəklərini ağıyla boşaldılar. Ağının məzmunu da elə buradan yaranır. Konkret olaraq bir adama aid olan ağılarda mərhumin adı çəkilir, hansı şəraitdə, hansı yaşda öldüyü də bildirilir. Bacı, qardaş, ana, ata, oğul haqqında ağılar daha çoxdur. Ağı janr xüsusiyyətlərinə görə bayatıya bənzəyir. Ağının ağı olmasını yalnız onun məzmunu müəyyən edir. Adətən, ağını bayatıların tərkibində toplayırlar. Lakin bayatı şəkildə olmayan ağılar daha çoxdur.

Ağılar formasına və məzmununa görə fərqlənirlər. Şivən ölünün başı üzərində ah-fəqanla oxunur. Şivən yas mərasiminin ilk ayını sayılır və ölüm baş verdiyi andan ölünün dəfn üçün evdən çıxarıldığı vaxtaca davam edir, əsas əlamətləri oxşamalarla hönkür-hönkür ağlamaq, üz cırmaq, başa kül

tökmək və saç yolmaqdır (1, 142). Şivən Kitabı-Dədə Qorqud”da da ağının bir növü kimi öz əksini tapmışdır: “Kimi “oğul” deyü, kimi “qardaş” deyü ağladı. Ol yigit üzərinə möhkəm qara şivən oldı” (11, 95). Şivəndən sonra qıyha gəlir. Qıyha öləninin yaxınlarının yas mərasimi dövründə yasa gələnlərə dərdlərini izhar etmək üçün çəkilir. Ağı-epitafiyalar öləninin başdaşına və sinədanına yazılır, mərhumun şəxsiyyəti haqqında məlumatı nəzm parçaları ilə onun qəbrini ziyarətə gələnlərə çatdırır. Onlara başdaşı və sinədan ağıları da deyirlər.

Ağılarda tarixin qaranlıq səhifələrindən soraq verən səbəbli-səbəbsiz qırğınlar haqqında maraqlı məlumatlar vardır:

*Əzizim gəştə getdi,
Xəncər gümüşdə getdi.
Arxam, ümidim vardı,
O da döyüşdə getdi (14).*

Ağılarda xalq öz tarixini yaşadır. Belə demək mümkünsə, ictimai, ümum-xalq faciələri şəxsi faciələrin təmsalında üzə çıxır:

*Araza saldım təsti,
Cingildəmədi, keçdi.
Anama xəbər getsin,
Ağ günü qara keçdi (10).*

*Qarabağda bağ olmaz,
Qara zülfü ağ olmaz.
Qardaşı ölən bacının
Ürəyində yağ olmaz (5, 148).*

*Lənkəran bazar imiş,
Oxuyan yazar imiş.
Sənin canına dəyən
Hə yaman azar imiş (5, 247).*

“Ölsəm qara torpağınam, qalsam sənin” deyən gəlinlər və nişanlı qızlar yalnız sevdiklərinə könül verib, könül almışdılar. Mühəribə başlananda analar oğul soraqlı, bacılar qardaş soraqlı qaldılar. Gəlinlərin göz yaşı sel oldu. Qanlı-qadalı illər ananı baladan, bacını qardaşdan ayırdı. Hamı Vətənin mü-

dafiəsinə qalxdı. Silaha sarıldı. Lakin düşmənə qarşı tək cə silahla mübarizə aparılmadı. Bu illərdə söz də silah götürüb düşmənle döyüşə girdi, süngüyə döndü. Oğullarını ön cəbhəyə yola salan ağbırçək analar, ərlərinin yolunu gözləyən vəfalı gəlinlər, qardaş sorağında olan gözü yaşlı bacılar və nişanlı qızlar düşməni nifrət dolu qarğışlarla, ağılarla lənətlədilər. Müharibə illərində anaların, bacıların dözümlü sınıandı, düşmənə qarşı mənəvi cəhətdən də yaraqlanıb-yasaqlandılar. Bacıların dilindən deyilən bayatılar ağı xarakteri daşıyırsa, anaların söyləmələri təskinlik gətirən müdrik nəsihəti xatırladır:

BACI:

*Qaşlarını əyincə,
Gözlərin döyüncə.
Bacın ölsün ay qardaş,
Sənə güllə dəyincə.*

AHA:

*Göz yaşımı silərəm,
Danışaram, gülərəm.
Bir oğuldu, bir də ər,
Sağ qayıtmış bilərəm (10).*

Gözü yolda qalmış gözəl-göycək nişanlı qızlar inanırdılar ki:

*Yar başın yana əyməz,
Alışa, yana əyməz.
Elə cavan oğlandı,
Düşmən gülləsi dəyməz (10).*

Düşmənle əlbəyaxa vuruşmada olan igid əsgərlər evdə-əşikdə yollarını gözləyən kişi ürəkli qadınların inamlarını doğrultmağa calaşırdılar.

Ağıları məzmununa görə ilk dəfə Mirzə Abbas Abbaszadə toplayıb tərtib etdiyi “Arvad ağısı” kitabında qruplaşdırmışdır. Kitabın ilk nəşri 1914-cü ildə həyata keçirilmiş, AMEA Folklor İnstitutu bu kitabın təkrar nəşrini “Azərbaycan folklorunun ilkin nəşrləri” seriyası ilə 2004-cü ildə həyata keçirmişdir. Kitaba ön söz yazan Rza Xəlilov və Afaq Xürrəmçızı buradakı ağıların bölgüsünə xüsusi diqqət çəkmişlər. Kitabda ağılar aşağıdakı bölgü altında verilmişdir:

-oğlanın nişanlısına söylədiyi ağılar;

- qaynana gəlinini oxşayır;
- oğul anası yasa gələn arvadı oxşayır;
- oğlanın nişanlısının söylədiyi ağılar;
- oğlanın anasının söylədiyi ağılar;
- yasa gələnlərin söylədiyi ağılar;
- qatmaqarışiq ağılar (3, 16-28).

Bu bölgü ağıların məzmununa görə ilk qruplaşdırılmasıdır. Ön söz müəllifləri xüsusi olaraq qeyd edirlər ki, kitabdakı janrdaxili bölgülər Azərbaycan folklorşünaslığında bu sahədə atılan ilk addımdır. Ağı janrı söyləyicinin sosial statusu kriterisinə görə təsnif olunur (3, 7). Şivən nümunəsi də ilk dəfə olaraq M.A.Abbaszaadənin tərtib etdiyi “Arvad ağısı” kitabında nəşr edilmiş, sonralar bu mənbəyə istinad edilmədən müxtəlif folklor toplularına dafile edilmişdir (3, 16).

Beləliklə, məzmununa görə ağılar bir neçə qrupa bölünür:

- a) ayrı-ayrı tarixi şəxsiyyətlərlə və ümumxalq səviyyəli tarixi faciələrlə bağlı ağılar;
- b) qəhrəmanlıq göstərmiş şəxslər və şəhidlər haqqında ağılar;
- c) müharibələrdən qayıtmamış və itkin düşmüş şəxslər haqqında ağılar;
- ç) ana, ata, bacı, qardaş, ər, arvad, oğul və qız haqqında ağılar;
- d) qəriblikdə ölənlər haqqında ağılar;
- e) dünyadan sonsuz köçənlər haqqında ağılar;
- ə) nakamlar haqqında ağılar.

Bölgələrin folklor nümunələrinin öyrənilməsi, xüsusən ağıların regional xüsusiyyətlərinin araşdırılması təkcə tekstoloji baxımdan deyil, musiqisinə görə də maraq doğurur. Məişət mərasimlərinin və məişət nəğmələrinin tərkib hissəsi olduğuna görə, ağı mətnləri etnoqraflar üçün də zəngin məlumat mənbəyidir və böyük elmi əhəmiyyət kəsb edir.

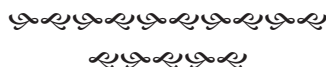
Tarixdə elə bir mərhələ olmuşdur ki, öz əcəli ilə ölənin taleyinə sevinmişlər. Azərbaycan folklorşünaslığında dəfn mərasimi ilə bağlı folklor nümunələrini “Yas nəğmələri” adlandırırlar. Bu nəğmələr xalqın kədərini, hüznünü yüngülləşdirmək məqsədilə yaranmışdır (12, 45). Görünür, yasin yalnız ağılama mərasimi kimi formalaşması islam dini ilə əlaqədar olmuşdur. Bəzi tarixi mərhələlərdə islam dininin musiqini haram buyurması yas mərasiminə də təsirsiz qalmamışdır. Tədricən yas mərasimlərində yuğçuları mərsiyəçilər əvəz etməyə başlamışlar. Yas mərasimində peyğəmbər və imamlar xatırlanır, dini rəvayətlər danışılır. Buna baxmayaraq, xalq özünün ən qədim adət-ənənələrinə sadiq qalmış, mərhumu ağılarla yad etməyi üstün tutmuşdur.

QAYNAQLAR

1. Abdulla B. Azərbaycan mərasim folkloru. Bakı, Qismət, 2005, 208 s.
2. Allahverdiyev M. Azərbaycan xalq teatrı tarixi. Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı, Maarif, 1978, 236 s.
3. Arvad ağısı. Bayatı, haxışta, sevgi, laylay, qayınana-gəlin sözləri. Tərtib edəni: Mirzə Abbas Abbaszadə. Transliterasiya, ön söz və sözlüyün müəllifləri Rza Xəlilov və Afaq Xürrəmçızı. Bakı, Səda, 2004, 60 s.
4. Aslanov E. El-oba oyunu, xalq tamaşası. Xalq oyun-tamaşa mədəniyyəti-mizdə deyim və adların izahlı söz kitabı. Bakı, İşiq, 1984, 276 s.
5. Azərbaycan folkloru antologiyası, XVII kitab. Muğan folkloru (Ablarların arasından toplanmış folklor nümunələri). Toplayanı Bilal Hüseynov. Bakı, Nurlan, 2008. 448 s.
6. Cəfərov N. Qədim türk ədəbiyyatı. Bakı, AzAtaM, 2004, 322 s.
7. Dədə Qorqud kitabı. Ensiklopedik lüğət. Bakı, Öndər, 2004, 368 s.
8. Hacıyeva M. və Rıhtım M. Folklor və təsəvvüf ədəbiyyatı sözlüyü. Bakı, Nurlan, 2009, 130 s.
9. Haqverdiyev Ə.B. Seçilmiş əsərləri. İki cildə, ikinci cild. Bakı, Lider nəşriyyat, 2005, 408 s.
10. Hüseynov B. Ağılar / Yeni gün, 1982, 7 yanvar
11. Kitabı-Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər. Bakı, Öndər, 2004, 376 s.
12. Nəbiyev A. Azərbaycan folklorunun janrları. Bakı, ADU nəşri, 1983, 168 s.
13. Seyidov M. “Yuq” haqqında bəzi mülahizələr / Qobustan, 1978, № 1
14. Söz boxçası: Ağılar / Yeni gün, 1989, 19 oktyabr
15. Yardımlı folklor örnəkləri. 1-ci kitab. Toplayanlar İ.Abbaslı, B.Abdulla, E.Məmmədli və B.Alarlı (Hüseynov). Bakı, Elm və təhsil, 2014. 334 s.
16. Zeynallı H. Azərbaycan türk mahnıları haqqında. Mətni nəşrə hazırlayan və ön sözün müəllifi İsrafil Abbaslı. Bakı, Səda, 2004, 68 s.

SUMMARY**Samples from Yardimli Folklore**

In the presented article one of the regions of Azerbaijan – Yardimli region’s folklore is analyzed. The author emphasized that this region’s folklore, traditions, culture have not been analyzed enough. However, this people also have specific folklore, traditions, life-style and custom. In this paper “kurdu and qiyli”- this kind of folklore sample is analyzed mostly which belong to Yardimli region.

Gəlimli-gedimli dünya

Tahir Əmiraslan
prof., dr

DAŞIN VƏ BAŞIN HASARI

(II məqalə)

Allah verilənləri Sizə şəxsən özünüzdə üçün verməyib. O öz lütfələrini Sizin vasitə ilə qullarına paylamaq üçün Sizi seçib. Sizi seçib ki, Sizi özünün verdiklərini paylamağa məmur etsin. Və bu işinizə görə də Sizin özünüzdə üçün bir az çox pay ayırıb. Amma bəzi məmurlar kimi düşünməyin ki, verilən imkanların hamısını Sizə verib. Əsla yox. Siz həminin payını verin. Payladıqca dalı gələcək. Əgər seçilmiş olmaq istəmirsinizsə keçin hüququ çox olanların sırasına. Allahın verdiklərini payladığınız üçün o lütfkarlıq edib, buna görə Sizə savab da qazandırır. Sizi özünə köməkçi seçir.

Yaxşılığı Siz etmirsiniz, Sizin vasitə ilə bunu edən edir. Siz sadəcə muzzla tutulmuş işçisiniz.

Var, dövlət, hakimiyyət, talant, güc məsuliyyətinizi yalnız artırır.

Siz bunları istəmirsiniz? Onda buyurun hüququ çox olanların siyahısına keçin.

Ya da Diogen kimi hər şeydən imtina edin ki, hər şeyə hüququnuz olsun. Diogenin hüququ o qədər idi ki, yalnız məsuliyyəti qalmış və bir filosof kimi bunu dərk edən İsgəndər Diogenin böyük hüququ olduğunu qəbul edib, qantökməklə min bir əziyyətlə fəth elədiyi şahlıqları Diogenə təklif edirdi.

Nizami Gəncəvinin qan içən İsgəndəri "İsgəndərnamə" əsərində peyğəmbərlik səviyyəsinə qaldırması səbəblərindən biri də bu idi. İsgəndərin öz məsuliyyətini dərk etməsi.

Çünki, Diogenlə görüşdən sonra İsgəndərin hər şeyi atıb Diogen olmasına bir addım qalmışdı. Bu addımı İsgəndərnamədə Nizami Gəncəvi atır. Axı gənc dini təlimin banisi Məhəmməd (ə.s) peyğəmbər olmasına və həm də böyük hakimiyyətinə baxmayaraq yarı ac, yarı tox, maddi cəhətdən kasıb yaşayırdı. Digər səbəb isə İsgəndərin də tərinin peyğəmbərimiz kimi ətirli

olmasıydı.

Başqa tərəfdən İsgəndər özünü Amonun oğlu hesab edirdi. Bu isə onu xristianların Allahın oğlu kimi qəbul etdikləri İsa peyğəmbərə bənzədirdi.

Amma daha əsas səbəb başqaydı. Çox allahlı və bütlərə sitayiş edən bir ölkədən çıxmış İsgəndər İrani zəbt edəndə bütün atəşpərəstlik məbədlərini dağıdıb yıxır, yerlə yeksan edir. Amma alov, od inancına görə İsgəndərin atası Amonun-Zevsin əsas atributuydu. Əcəba çox allahlı, bütpərəst İsgəndər, atəş məbədlərini niyə dağıdırdı? Məsələ ondadır ki, Nizami bununla deyir ki, Atəşpərəstlik də xaçpərəstlik kimi tək Allahın dinidir. Qatalar da müqəddəs kitablardır. İsgəndər tək Allahlığa xidmət edən, İrani yenidən gücləndirə biləcək bir təkallahlı dinin məbədlərini dağıdır. Yunan dinlərindən fərqli olaraq, bu din də şərabi və donuz ətini qadağan etmişdi. Nizami Gəncəvi İsgəndərnamədə məhz bunu deyir. Deyir ki, İslamdan qabaq da biz kafir deyildik. Tək Allahın dinindəydik. Həm də bu dinin daçıyıcıları da Azəri türkləriydi.

Axı Nizami nağılbaz deyildi ki, şeirlə 5 nağıl yazsın. Özü də niyə məhz 5? 3 yox 7 və s. yox? Niyə məhz xəmsə ənənəsi? Niyə bu 5 nağıl poemanın hər birində Bərdəyə tərif var, digər şəhərlərə yox? Niyə peyğəmbərimizin meracı zamanı məhz sidr ağacından yazılır? Bunlar və başqaları Nizaminin aşkarda gizlətdiyi həqiqətlərdir. Diogenlə İsgəndərin söhbəti isə istinadlardan yalnız biriydi.

Diogen isə öz hüquqlarını özündə saxladı.

Mənəvi məşqlər üçün hər şeydən imtina edib meşələrə, mağaralara çəkilən aqillər kimi. İnsanlar içərisində yaşayan, çox şeylərdən imtina edən asketlər də bu yolun yolçusudurlar. Daha çox hüquqa malik olmaq üçün heç kəsdən maddi heç nə istəməmək, heç nə ummamaq, heç nəyi olmamaq böyük azadlıqdır. Rəvayətə görə dünyanın hələ də ən azad xalqlarından olan, sərhədsiz yaşamağa çalışan qaraçılar əvvəllər hər dəfə köç zamanı quşlara çevrilib isti ölkələrə uçurlarmış.

Bir dəfə qaraçı köçü bir şahlığa enir. Şahın oğlu göydən enmiş qaraçı qızlardan birinə vurulur. Qız da onu sevir. Amma vaxt gəlir qaraçıların yenə köç vaxtı çatır. Şahzadə və qaraçı qızı ağılaya-ağılaya ayrılırlar. Şahzadə qızın xiffətindən xəstələnir. Loğman ürək-dirək verir ki: “Bir müddət sonra yenə gələcəklər”.

-Nə olsun Loğman, gəlib yenə gedəcəklər, bu hicranlar məni öldürəcək.

Loğman məsələni Vəzirə açır. Vəzir Şahzadəyə məsləhət verir ki, sevgilisinə hər gələndə yadigar olaraq qiymətli hədiyyələr versin və desin ki, “Bunu itirsən, özündən ayrı qoysan mən dünyada olmayacağam”.

Şahzadə qızın boynuna dəyərli ağır bir boyunbağı asıb vəzir deyənləri deyir. İkinci dəfə qızın ayaqlarına gözəl, ağır, dəyərli xalxallar taxıb eyni sözləri deyir. Qız hər dəfə uçmağa çətinlik çəkir. Daha bir dəfə də qıza gözəl qolbaqlar verir. Qız bu ağırlıqdan artıq uça bilmir. Vəzir də xəlvətə qızın qohum-qardaşına dəyərli hədiyyələr paylayır, daş-qaşı dəbə salır. Qaraçıları zinət əşyaları ilə bəzənməyə, qızıl daş-qaş parıltısını sevməyə, rahat həyata öyrətdilər. Onlar artıq bundan sonra uça bilməyib yerdə qaldılar. Amma azadlıq sevdaları hələ də genlərində qalıb. Amma var-dövlətə, rahatlığa öyrəşiblər, bunlardan keçə bilmirlər ki, uçsunlar.

Özlərinin xoşbəxtliklərini indi qır-qızılda, var-dövlətdə görürlər. Amma azadlıq nisgilləri də mahnılarına tökülür. Elə bilirlər ki var-dövlətdən imtina etsələr, bədbəxt olacaqlar.

Xoşbəxtlik isə daha çox mənəvi kateqoriyalardandır. Bu kateqoriya nəyinsə var olmasından asılı deyil. Rəvayətə görə bir kişi gəlir Nəsrəddinin yanına ki, Nəsrəddin mən çox bədbəxt adamam. Daha yaşamaq istəmirəm. Ümidim tək sənədir. Sən də mənə xoşbəxtlik yolunu göstərməsən, özümü öldürəsiyəm.

Nəsrəddin deyir ki, sakit ol əvvəlcə bir əhvalını danış sonra çarəsini taparıq.

Kişi danışır ki, Nəsrəddin Mən 40 m2-lıq bir otaqda 3 uşaq və uşaqların anası ilə, qayınatam və qayınanamla, qaynımın ailəsi və 2 uşağı ilə bir yerdə qalırıq. Artıq bu hay-küydən, belə həyatdan bezmişəm.

Nəsrəddin soruşur ki, təsərrüfatda nəyin var? Kişi deyir ki, böyük bağım, meyvə ağaclarım var, 2 camışım, 2 inəyim, 15 baş qoyunum, 2 keçim, 30 qazım, 10 ördəyim, 50 toyuğum var. Allah bərəkət versin elə onların hesabına dolanıraq.

Nəsrəddin deyir: - “Kişi mən səni 6 aya dünyanın ən xoşbəxtlərindən edəcəyəm amma bir şərtlə, gərək bu 6 ayı nə desəm eliyəsən, hər əziyyətdə, çətinliyə dözsən”.

Kişi deyir dözərəm, onsuz da ölümdən o üzə yol yoxdu. Nəsrəddin deyir ki, gedib otağı iki yerə bölürsən ortadan 1,5 m hündürlükdə çaxçur (çubuqdan hörülmüş arakəsmə, çəpər) çəkirsən. Bu axşam toyuqları çəpərin o üzünə salırsan. Özünüz qalan 20 m²-də yerləşirsiniz.

- Nəsrəddin, bu necə olacaq?

- Kişi, xoşbəxt olmaq istəyirsən?

- İstəyirəm.

- Onda deyiləni elə, çarpayıları üst-üstə qoy. 3 gündən sonra gələrsən.

Kişi 3 gündən sonra gəlir ki, Nəsrəddin toyuqların səsindən, peyinin iyin-

dən qırılırıq.

Nəsrəddin deyir indi qazları içəri sal. Bir həftədən sonra gəl.

Nə isə belə-belə bütün heyvanları saldırır içəri. Kişi sürünə-sürünə gəlir ki, Nəsrəddin heyvanların, quşların səsi, peyin iyi bir yandan, o biri tərəfdən də qohumlar, arvad-uşaq üstümə qalxıb. Nəsrəddin bir neçə gün də dözməyi tapşırır.

6 ay tamamında kişi gəlir ki, Nəsrəddin 6 ay tamam oldu, sabaha sağ qalmaram, bu davam etsə.

Nəsrəddin deyir ki, kişi get evə, heyvanları, quşları çıxar, çaxçuru sök, evi təmizlə, hər şeyi rahatla.

2 gündən sonra kişi qoltuğunda bir toğlu, işıq saça-saçə sevincək gəlir ki, Nəsrəddin Allah balanı saxlasın. Elə rahat, elə xoşbəxtik ki, daha kefdəyik, genişlik, sakitlik, gözəllik. Bu qoyunu da sənə pay gətirmişəm. Halal xoşun olsun.

Bu xalq lətifəsindən, xoşbətliyin nəyimiz olub, olmasında deyil, bizim olub olmayanlara münasibətimizdə olduğunu görürük.

Nağıl başlanğıcında niyə həmişə “Biri vardı, biri yoxdu” deyirik. Həmişə haradasa nəşə var olanda, peyda olanda, haradasa nəşə yoxa çıxır. Bu saxlanma qanunudur (kütlənin, enerjinin və s. saxlanma qanunu).

Həmişə hər şey ola bilməz, olsa həyat dayanar.

Nəyinsə varlığı, olub-olmaması nisbilik qanununa tabedir. Məsələ nəyinsə çoxluğunda, azlığında deyil. Sizin istəyinizin, arzunuzun, tamahınızın, beyninizə yerləşdirdiyiniz dəyərlərin miqdarındadır. Sizin beyninizə yerləşdirilən dəyərlərin prizmasından baxmağınız Sizə nəyisə dəyərlə ya dəyərsiz edə bilər.

Məsələn xanımlara hər toya yeni paltarda getmək dəyər kimi sınıb. Guya əvvəlki toya geydiyini bu toya da geysə biabırçılıq olar. Əgər Sizə dəyər verənlər Sizin özünüzdə görə deyil, geyiminizə görə dəyər verirlərsə, ya dəyər verənlərinizin düşüncələrini, ya da özünü dəyişin. Təsəvvür edin ki, 10 nəfər savadsız, ağılsız içi boş qız çox gözəl yeni geyimlərdə toya gəlib, 1 savadlı, ağıllı gözəl qız isə sadə, əvvəlki toya geyindiği paltarda. Bu 10 qız zər-zibada, qızıl, brilliant içindədir. Sadə qız isə heç nəşə, ya bijuteriya ilə bəzənib gəlib. Bu 10 ağılsız qız ona ağız büzürlər. Ağılsız, savadsız, meşşan qızların verdiyi dəyər bu ağıllı qız üçün maraqlı ola bilərmi?

Bir dəfə Nəsrəddinə deyirlər ki, filankəs səni tərifləyirdi. Nəsrəddin oturub yarım saat fikirləşəndən sonra başlayır ağlamağa, soruşurlar ki niyə ağladın? Cavab verir ki, “Fikirleşib yadıma sala bilmirəm ki, harada nə axmaq hərəkət etmişəm ki, elə bir ağılsız adam məni tərifləyir” (Bu əhvalatı

Sokrata da aid edirlər).

Doğrudur, bəzi meşan ailələr ya oğlanlar evlənmək üçün bu 10 nəfərə diqqət yetirəcək. Amma ağıllı qıza belə ailə lazımdırımı? Onu ağıllı, uzaqgörən ailə, ağıllı güclü kişi seçəcək.

“Taylı tayını tapmasa günü ahu-zarla keçər. Taylı tayını tapacaq” deyib atalarımız.

Pottonun “Rus çarı Qafqazda” əsərində belə bir yer var. Rus çarı Qafqaza gələndə bəylər, knyazlar və s. toplaşib Çarla görüşə gedirlər. Xanımları isə Çarıca ilə görüşə gəlir.

Gözləmə zalında hər barmağı üzüklü, boyunları, əlləri, qulaqları qızıl brilliantla yüklənmiş, zər-bafta paltarlarda qafqazlı (azəri, gürcü və s.) xanımlar Çarıcanı gözləyir. Birdən Çarıca zala enir. Əynində sadə bir çit donla!

Budur gözəllik və böyüklük. Özünü maşınları, paltarları, villaları ilə tanıtdıranlar deyil!?

Digər misal. Təsəvvür edin ki, 5 mərtəbəli bir ofisin rəhbərisiniz. Mərtəbələr, otaqlar hamısı eynidir.

İndi bir eksperiment keçirin. 5-ci ya 1-ci mərtəbəni (fərqi yoxdur) daha cazibədar etmək üçün, yaxşı işləyənləri, mükafatlandırmaq istədiklərinizi həmin mərtəbəyə, cəzalandırılanları isə digərinə yerləşdirin. Tutaq ki, Siz 5-ci (yaxud 1-ci, bunun fərqi yoxdur) mərtəbəni cazibədar etmək istəyirsiniz. Onda cəzalandırılanları 1-ci mərtəbəyə (ya əgər I mərtəbə cazibədar olacaqsızsa onda cəza alanları 5-ci mərtəbəyə) yerləşdirin. Görün nə baş verəcək. Ofis otaqlarının ölçüləri, proyektləri, mebelləri hamısı eyni olsa da, məvəciblər dəyişməsə də, cazibədar mərtəbədəki ofislər üçün işçilərin arasında mübarizə, yarış başlayacaq. Siz bu “heç nə” ilə onları daha yaxşı işlədib, daha çox qazanacaqsınız. Hər mərtəbə uğrunda mübarizədə işçilər bir-biri ilə hətta düşməyə də çevriləcəklər. Heç nə uğrunda aparılan döyüşlərdən Siz hər şey qazanacaqsınız. İşçilər isə bu heç nəyə nail olanda xoşbəxt olacaqlar.

Xoşbəxtlik isə nisbi anlam deyildir. O mütləq olaraq içində ya var ya yox.

Sadə kasıb bir ailəni təsəvvür edin. Kişi öz qadınına ad gününə sadə bir üzük hədiyyə edir. Xanımın sevincini təsəvvür edin. İndi onları çox varlı, pullu təsəvvür edin. Kişi xanımına brilliant üzük hədiyyə edir. Belə şeylərə öyrəşmiş xanımın sevinci, səadət hissi ilə kasıb xanımın səadət hissini müqayisə edin.

Hansı daha xoşbəxtidir?

Rəhmətlik Raykin deyərdi ki, “Qoy hər şey olsun, amma qoy həmişə nəşə çatışmasın”. Çatışmazlıq bir çox hallarda bizə xoşbəxtlik üçün verilib.

Bir dəfə Nəsrəddin qazı (hakim) işləyəndə yanına iki nəfər gəlir. Biri şikayət edir ki, bu kişi məndən xahiş elədi ki, kömək elə, bu odun şələsini mənim çiynimə qoyaq aparım. Mən də soruşdum ki, əvəzində mənə nə verəcəksən, dedi ki, “Heç nə”. İndi mənə verəcəyi heç nəni istəyirəm, vermir. Ya versin, ya da əvəzində cəriməsini versin mənə. Nəsrəddin deyir ki, bu adam haqlıdır. İddiaçıya ya “heç nə” verilməlidir, ya da kompensasiya. Bir az da oradan buradan söhbət edib, birdən iddiaçıya deyir ki, ay oğul oturduğum yer məni bayaqdan incidir, bir əlini sal gör bu döşəyin altında nə var. İddiaçı əlini salıb yoxlayır. Nəsrəddin soruşur ki, nə var? İddiaçı deyir “Heç nə”. Nəsrəddin deyir “İndi zəhmət olmasa “heç nə”ni götür ordan get”.

Bu lətifənin də içində dərin bir məna yerləşdirib xalqımız. “Heç nənin” tutumu “hər şey”dən çoxdur. Boş qaba, içində heç nə olan qaba nə qədər, hər növ şey doldurmaq olar, bəs dolu qaba? Yalnız “heç nə”.

Hər şeyi Allah heç nədən yaratdı. İşığı da, zamanı da, ələmləri də. Deməli hər şey heç nədən törəyirsə, heç nə hər şeydən daha çox olmaqdır.

Yenə də Şəbustəriylə yola çıxmaq:

Peyğəmbərlərə də vəhlər, ayələr və peyğəmbərlik qaranlıqda (mağaralarda, quyuda) verilir. Əsl şeirlər, dahi fikirlər gecə yazılanlardır. Dilimizdə qarğıış kimi qəbul edilən bir alxış var “Səni diri-diri qəbirə qoyum”. Əslində bu qnostisizmin ən mükəmməl yollarından biridir. Fövqəl qabiliyyətə malik olmağa aparan yoldur. Somati yolu da mağarada, qaranlıqda gedilir və s.

Qıratın qanadlarının çıxması üçün, merac atına dönməsi, uça bilməsi üçün 40 günlük zülmət lazım idi. O işıq kimi zülmətdən doğmalıydı ki, işıq sürətini keçə bilsin. Elə onun ən güclü at olması da adından məlumdur. Qır yəni qara, zülmət atı. Dür at isə gündüz, işıq atıdır. Boz at, alapaça sübhün, Qıratla Dür atın arasındakı vaxtın, bir də axşamın, alatoranın, Dür atla Qır atın arasındakı vaxtın atlarıdır. Amma içlərində ən güclüsü Qır at zülmət atıdır. “At-muraddır”- yəni arzudur kimi qəbul etsək, Qır at zülmətin arzusudur. İçində işıq olan işıqlı zülmətin arzusu.

7 sentyabr 2014-cü il tarixdə Lerikdə tarix-diyarşünaslıq muzeyindəydim. Muzeyin bələdçisi Lerikdən danışanda buradan qədim qəbirlərin, dolmenlərin də tapıldığını söyləyəndə, birdən elə bil yuxudan ayıldım. Azərbaycan ərazisində dolmenlərin olduğunu bilirdim. Amma dəqiq yerini bilmirdim. Bələdçidən dolmenlər haqqında danışmasını xahiş etdim. Əhali bu haqda çox şey bilmirmiş. Hətta bir açıq dolmenin bir daşını kəndə gətirib üzərində ölü yuyurlarmış.

8 sentyabrda Uzunömürlülər festivalı daxilində Plov festivalıydı. Xahiş etdim ki, 9 sentyabrda tezdən məni dolmenin yanına aparsınlar. 9 sentyabr-

da biz (yəni mən, həyat yoldaşım, Üeptor firmasının nümayəndəsi və onun Sankt-Peterburqlu qonağı) Lerikdə bir villis kirayə edib, bələdçi ilə dolmen olan dağa qalxdıq. 1 saatdan çox torpaq yolla villis zorla dağa qalxdı. Sonrakı yolu piyada qalxmalı olduq. Həmin il Lerik rayonuna yağış yağmamışdı. Bitkilər zorla özlərini yaşatmağa çalışırdılar. İtburnu kolları, alça ağacları və bir də bir qoca balaca boy yamyaşıl ağac vardı. Dolmenə çatdıq. Dolmen yarı dağıdılmış vəziyyətdəydi. Üzərində və ətrafında mediatasiya və ibadət etdik. Bizimlə gələn peterburqlu Elena Smirnova Dolmenin şəkillərini çəkdi. Çəkilən 3 şəklin ikisində yerdən, Dolmendən qalxan şüa, işıq aydın görsənirdi. İnsanlar bu ocaq yerinin qədrini nədənsə hələ bilmirlər. Bu Dolmen olan dağa əhali Div dağı da deyir.

Dolmenlərin bir hissəsi Gəlincikdə, Soçidə və Kırımdadır. Dolmenlərin çox hissəsi təpəsi aşağı piramida forması kimi olur. Bizim su daşları kimi. Müdriklər özləri diriylən bu daş qəbirlərə girərdilər. Qəbirin üstü ağır, böyük daş qapaqla bağlanırdı. Əhali 40 gün daşın ətrafında dua oxuyardı. 40 gündən sonra dolmenlər açılarda çox vaxt içində cəsəd olmurdu. Bu şəxsi peyğəmbərlik, özü üçün merac yolu ydu. Bəzilərinə görə insan molekullara, atomlara bölünüb kainatda həll olurdu. Dolmenlərin ətrafında radiasiyanın fonu dəyişir. İnsanlar indiyə qədər dolmenlərə müalicə, şəfa və arzularına görə müraciət edirlər. Əslində, Dolmen sözü Dol və mən sözlərindən ibarət olub, dilimizdə mənimlə dol yaxud mənə dol kimi tərcümə edilir.

Dolmenin qaranlığında merac edənlər geri dönmür, insanlara söz gətirmirlər, yəni adi anlayışdakı peyğəmbərlər kimi deyillər. Onlar tək Allahla birləşməyə gedir, sufilər, qnostiklər və s. kimi özləri üçün öz yollarını seçirlər. Su daşından süzülən su həyat mənbəyi olduğu kimi, dolmenlərə girənlər də həyat, su, şəfa verənlər kimi qəbul edilir. Amma bu merac, bu əlaqə də dolmenin içindəki səssiz qaranlıqda baş verir. Bu da yoxa çıxan şaman praktikasıdır.

Ağır su buludlarının içində təkə su yox, həm də elektrik, ildırım gizlənilib. Bu ağır sakit, səssiz, səmirsiz buludların içində gizlənən səsə ildırımlar çaxanda, bu səssiz buludlar toqquşanda qulaq asın. “Səssizlikdən qulaq tutulur” deyəndə şüuraltı olaraq səssizlikdəki səsin qulaq tuta bilən gücünü ifadə etmiş olurdu.

Buludların yağış olub həyat verəcək, işıq saçacaq, nəre çəkəcək gücləri içlərindədir. Bütün güclər mənəvi gücün içində olduğu kimi.

Buludlar ağır olduqlarına baxmayaraq, yüngülün yəni havanın üstündə durublar və üst qurum kimi görünürlər. Mənəviyyat da sambalı, ağır olsa da yuxarıda durur, əslində bazis faktordur.

Belə demək olarsa, dünyamız tərsinə qoyulub.

Əslində biz iki ağırın, torpağın və buludun arasında yaşayırıq. Sendviçdə olduğu kimi.

Bəzən ədaləti də həqiqət kimi xoşbəxtliyə aid edirlər. Əslində ədalət də həqiqət kimi çox nisbi anlayışdır.

Bir neçə həqiqət arasında necə ədalətli olmaq olar? Biri əsəbiləşib dalaşanda o birini öldürüb. İndi onu tutub cəza verməlidirlər və bu ədalətli görünür. Amma onun 5 qızı var, arvadı işləmir. Onu tutsalar bu 5 qızın axırı nə olacaq? Ona görə də onu buraxmaq 6 nəfərin həyatını, adını, qeyrətini xilas edəcəyindən daha ədalətlidir. Amma onu tutmasalar insanlar daha çox bir-birini öldürəcək.

İndi onu tutsalar da ədalətsizlik olacaq, buraxsalar da.

Yenə nisbilik.

Elə buna görə də məhkəmə ilahəsi Femidanın gözü bağlıdır. Əlindəki tərəzinin gözlərini belə görmür. Femida heç nəyi görmür.

Tərəzinin bir gözünə 5 kq daş o biri gözünə 100 qr brilliant qoysalar, bu kor qız hər şeydə daşı daha qiymətli biləcək. Korun verdiyi qərar nə olacaq?

Dünya ədalət sistemi, ədliyyə sistemi bu koru öz simvolları seçib onunla fəxr edirlər.

Ona görə də ədalət çox nisbi kateqoriyadır.

Bizdə oğlanla qız alışıb verişiblərsə mütləq evlənməlidirlər və bu ədalətlidir. Bu ədaləti Avropada göstərsək, desək ki, yaxınlıq etdiyiniz üçün evlənməyiniz lazımdır, bizə ya gülər, ya istehza edərlər.

Bu da sosial ədalət.

Bir dəfə Nəsrəddin görür ki, 5 uşaq dalaşır. Soruşur ki, nə olub? Deyirlər ki, Nəsrəddin əmi, 29 qoz toplamış q bələ bilmirik.

- Necə bölüm? Allah bölgüsü yoxsa Nəsrəddin bölgüsü?

- Əlbəttə Allah bölgüsü.

Nəsrəddin bir uşağa 12 qoz verir, digərinə 8 qoz, o birinə 5 qoz, birinə 4, birinə isə heç nə vermir. Soruşurlar ki, bu necə Allah bölgüsüdür? Deyir ki, baxın birini Allah varlı yaradıb, birini orta, birini birtəhər yaşayan edib, birini kasıb yaradıb, o birinə isə heç nə verməyib.

- Onda Nəsrəddin kimi böl.

Nəsrəddin hər uşağa 5 qoz verib, bu 4-ü də mənim deyir. Amma az qala zəhmət çəkib, ağacdən qoz toplayan uşaqlar qədər də (4 ədəd) özünə qoz götürür. Bir az da ədalətli olub, qozu qırıb hər uşağa əlavə yarım qoz ləpəsi də verə bilərdi.

Bu da ilahi və Nəsrəddin ədaləti.

Mənim sahəmdə (yəni kulinariyada) də qəribəliklər görünür.

İngilislər fransızlara qurbağa yeyənlər (Iyaquşatniki), fransızlar da italyanlara makaronnik deyir. Bizimkilər tarakan yeməkdən, çinli süddən iyrənir, ərəblər çəyirtkə, koreyalılar it əti yeyir və s. Biri-birinə ikrahla baxır. Hətta müsəlmanın donuz əti yeyənlərə münasibətini demirəm. Bir süfrəyə otura bilməyənlər bir-birinə ikrahla baxır.

Bu da qida ədaləti.

Belə nəticəyə gəlirik ki, haqlı olun, ədalətli olun demək olmaz.

Mənəvi kateqoriyalardan ən əsası məhəbbətdir. Ruslar deyirlər ki, “Allah məhəbbətdir”. Nizami Gəncəvi

“Mehrabı eşqidir uca göylərin

Eşqsiz ey dünya nədir dəyərin?”- deyəndə bu məhəbbəti, Fizuli sevgini, eşqi Allaha sevgi kimi anladır.

Bəli insanın ilk və son həm də sonsuz məhəbbəti Allahdır. Bu həm də qarşılıqlı məhəbbətdir. Allahı sevəndə biz özümüzü də, Allahın yaratdıqlarını da, təbiəti, ağacları, heyvanları, insanları, suyu, havanı, daşı, torpağı da sevirik. Çünki, sevginin, məhəbbətin mənbəyi uca Allahdır və bizim sevgimiz üçün, bizi sevdiyi üçün hər şeyi gözəl yaradıb.

İnsanlara sevgiylə yanaşmaq, heyvanlara, ağaclara sevgi duymaq insanın içərisini təmizləyir.

Balaca uşağın başını sığallamaq içinizdən gəlidiyi kimi bir çiçəyin, körpə ağacın başını, bir ağac budaqlarını sığallamaq istəyi, onları hiss etmək içinizə çox böyük xoşbəxtlik verəcək, Sizi mənən güclü edəcək. İçinizdə yanan işıq Sizi gücləndirəcək.

Sevgi hisslərinizin nəyə, kimə, hansı formada təzahüründən asılı olmayaraq içinizdəki bu hiss Sizi güclü edəcək. Üzünüzə, zahirinizə daimi gülüm-sərlik, işıq bəxş edəcək, insanlar sizinlə rahatlıq tapacaqlar. Sizinlə onların bəxtləri gətirəcək, qələbələrə, istədiklərinə nail olacaqlar. Bir baxın sevgililər necə şən, oynaq, enerjili, güclü olurlar. Hətta sevənləri qripp də tutmur, isti, soyuq təsir etmir.

Amma ən güclü (fiziki cəhətdən) pəhlivana deyin ki, anası ya kimisə rəhmətə gedib. Görün onda heç güc qalacaqmı? O boyda pəhlivan çökəcək.

Bu daxili gücün daha önəmli olduğunu göstərir.

Sevgi ilə Sizin mərhəmətiniz də bağlı olsa da, mərhəmətli olmaq sevgi qədər vacibdir.

Mərhəmət mənəvi gücün ən əsas atributlarındanır.

Təbiətdə otları qidalanan və ən güclü heyvan fildir. Üzərinə atılan şiri, pələngi sadəcə özündən yavaşca xortumuyla aralayır. Halbuki, öldürə də

bilərdi.

Təbiətən iri cüssəli fiziki cəhətdən güclü olanlar həmişə daha sakit olurlar. Onlara öz güclərini göstərməyə əsas yoxdur.

Ümumiyyətlə, əsl güclülər heç vaxt güclərini nümayiş etdirmirlər.

Kimsə gücünü nümayiş etdirirsə, nəsə bir çatışmamazlığı, bir kompleksi var.

Mənəvi gücü əldə etmək üçün qnostiklər, lamalar, kahinlər, dərvişlər, sufilər və s. müxtəlif yollar axtarır, illərlə bununla məşğul olurlar. Bütün bunların da əksəriyyəti şamanlıqla bağlıdır.

Şamanlıq din deyil, Şamanlıq mənəvi bilgilərin, mənəvi gücün insan fiziologiyası, psixologiyası təbiətin biofiziki gücünün və s. bir vəhdətdə istifadəsidir.

Şaman əslində hal əhlidir. O özünü haldan hala salır. Şüurun dəyişkən halına girir. Öz şüuraltına hipotalamusa səyahət edir. Hipotalamusu açır. O oradan qayıdanda haldan hala saldığı, lakin hipotalamusa girə bilməyənlərə oradakı xəbərləri gətirir.

Şaman tutaq ki, hansısa xəstəliyi müalicə etmək üçün bu yaddaşa girib onu axtarır. Eynən kompyuterdə, internetlə işlədiyi kimi, xəstəliyin adını yazır. İnsanlıq min illiklər ərzində bu xəstəliklə tutaq ki, 10.000 dəfə üzləşib və 1000 dəfə onu müvəffəqiyyətlə müalicə edib. Şaman həmin müalicələr zamanı istifadə edilən metodların ən yaxşısını, uyğun gələnini çıxarıb xəstəni müalicə edir.

Və yaxud. İndi əvvəlki illərin təcrübəsini, hava axınlarının istiqamətini, küləyin sürətini və s. faktorları nəzərə alaraq yaxın və yüksək dəqiqliklə hava proqnozunu verə bilirik. Allah bunun üçün təbiəti idarə edən qanunauyğunluqlar qoyub, biz də bundan istifadə edirik.

Şaman konkret insanın toplumdakı yerini, mövqeyini bilir. Hipotalamusa girərək, onun əcdadlarının müvafiq situasiyalardakı qərarlarını görür, bu adamın bu cür situasiyalarda hansı addım atacağını müəyyənləşdirir, bu addımın nəticəsini hesablayıb onun gələcəyi barədə dəqiq məlumat verir. Yəni Siz simerenko alması əkmisinizsə bir neçə ildən sonra simerenko alması dərib yeyəcəksiniz, əgər eksperimentatorsunuzsa və bişmiş alma sevirsinizsə, ona qızıləhmədi calaq edib qızıləhmədi yeyəcəksiniz. Dostlara pay göndərmək adətiniz varsa onlara da qızıləhmədi payı göndərəcəksiniz.

Öncədən xəbər verməni göstərmək üçün sadə bir misal. Təsəvvür edin ki, təyyarədə uçan bir kəs, qayıqla, çayın axarıyla üzəcək. Dostlarına xəbər verir ki, Siz 2 ay üzəndən sonra çay haçalanacaq. O yerdən sağ axara dönün.

İki aydan sonra çay ayrıcına çatan dostlar sahillərə baxır görürlər ki, sol

sahil meşəlik, güllük, çiçəklik, quşlar ötüşür, sağ sahil isə səhradır. Özləri ilə götürdükləri motosikllərlə 5 km məsafədə sağ və sol sahili tədqiq edib eyni şeyləri görür və qərara gəlirlər ki, ya təyyarədəki səhv edib sağ tərəfi deyib, ya özləri səhv eşidiblər. Ya da təyyarə çay axarı ilə yox tərsinə səmtə uçurmuş və onun sağı bizim solumuzdur. Və mənzərəli, bağlı, meşəli tərəfə dönlər. 10 günlük yoldan sonra birdən-birə gecə vaxtı uçuruma yuvarlanırlar. Amma səhraya tərəf sağa dönsəydilər bir müddət sonra okeana və okean sahili ərazilərə çıxacaqdılar.

Məsələ ondadır ki, Siz doğruya nə qədər çox yaxın gəlsəniz onu o qədər az görə bilərsiniz. Uzaqdan bina tam görünməyə də, əl vuracaq qədər yaxın olanda qarşınızda bir neçə kərpic görürsünüz, binanın möhtəşəmliyini isə yox. Binanın içindəki otaqda isə ümumiyyətlə, heç nə görmürük. Biz Allaha o qədər yaxın ki, o qədər biz onun içindəyik ki, Allahın möhtəşəmliyini görmürük. Özü də hara getsək həmişə onunlayıq. Amma heç olmazsa liftə girəndə rəqəmlərdən olduğumuz binanın 80 ya 100 mərtəbə olduğunu duya bilərik.

Yalnız merac zamanı zamansızlıqda və məkansızlığa düşəndə onu “görürük”. İndi də qanunauyğunluqları dərk etməklə, ətrafı görməklə, duymaqla biz sonsuz möhtəşəmlikdən nə qədər “görə bilərik”.

Ekstaz anında şaman merac edir.

Bu hala alimlər, şairlər ani olaraq ixtira anında şeir gələndə və s. düşür, bu vəziyyətdən inanılmaz həzz duyurlar. Ümumiyyətlə, Siz həzz duyursunuzsa, həzzin pik nöqtəsində özünüz də bilmədən merac eləmiş olursunuz.

Şamanlıqla islami fəlsəfənin birləşməyi sufizmi, dərvişliyi və s. yaratdı. Məqsəd Allahla birləşməyə can atmaq, buna nail olmaqdı.

Şamanlıq bu gün aktyorluq sənətində də təzahür edir. Aktyor uzun müddətli məşqlərlə başqa adam olur, özünü haldan hala salır. Səhnədə ilahi bir ləzzət duyur və bu anda tamaşaçıları da haldan hala salır. Əsl sənətkar aşlıqlar da bunu edir. Dərvişlər də bundan istifadə edirlər.

Haldan-hala düşməyi bəzən hipnozla, kütləvi hipnozla qarışdırırlar.

Bu şeylər biri-birinə yaxınlaşsalar da başqa anlamlardır. Hipnozdan sonra insan nə etdiyini yadına sala bilmir.

Əslində bizim duyduğumuz dünya, bizim duyduğumuz deyil. Məsələn, gözlərimiz bizə verilmiş diapozonda olan dalğaları görə bilir. Yəni bir çərçivədədir, çərçivədən sağa, sola, yuxarı, aşağı, irəli, geri olan daha geniş dalğa spektrlərini görmür. Məsələn, mikroskopun icadıyla biz gördük ki, bizdən daha əvvəl yaranmış varlıqlar dünyası var ki, əslində biz onların dünyasına soxulmuşuq. Teleskopun icadı isə imkan verdi ki, biz mikrokosmla bərabər makrokosmosu da dərk edə bilək. Amma biz hətta bu cihazlarla da

əsl dünyanı tam görə bilmirik.

Və yaxud qulaqlarımızdakı səs diapozonu çərçivəsindən kənar səsələri eşitmirik. İndi radiyaya qulaq asdığınız anda qəbuledicini söndürün. Dinlədiyiniz musiqi yoxa çıxdı. Amma bu o demək deyil ki, o musiqi dünyadan da yoxa çıxdı. O sadəcə sizin dünyanızda yox oldu. Biz çox zəif qəbulediciyiz. Kainat rənglərlə, səslərlə, ətirlərlə, təmaslarla doludur. Biz onlardan yalnız kiçik bir hissəsini qəbul edə bildiyimiz üçün bu duyğular diapozonunda dünyanı təsəvvür edirik. Şaman sadəcə bu diapozonu mikroskopsuz, teleskopsuz, radioqəbuledicisiz və s. yalnız öz gücləndirməklə, psixofizioloji reseptorlarını gücləndirməklə genişləndirməyə çalışır. O kainata özünü açır və kainatı özünə açır. Ümumiyyətlə, bütün psixodelik təcrübələr buna yönəlib. Şaman daha çox görür, hiss edir, eşidir, duyur. Bu imkanlar ən mükəmməl bioloji kompyuterə-insana verilib. Axı Allah bizdə, biz isə ondayıq. Şaman bunu bilir, buna inanır.

Şaman kamleniyaya, ekstaza hazırlaşır, təbiətdəki axınlardan (ağacın daxilindəki suyun axını, çayın, bulağın axını, hava axınları və s.) və bu axınların yaratdıqları cərəyanlardan, elektromaqnit dalğalarından, ətrafdakı ətirlərdən, səslərdən, onların yaratdıqları enerji axınlarından, rənglərdən, formalardan və s. istifadə edir.

Bəzilərini özü yaradır. Bubenin ritmik səsi, şaman paltarlarındakı formalar, rənglər, şamanın öz hərəkətləri və s. kimi.

Şaman kamleniya öncəsi qidasında da bəzi psixodelik şeylər qəbul edir. Məsələn zəhərli muxammor göbələyi və digərləri.

Bu psixodelik göbələklər bu zaman narkotik təsir göstərmir, yəni qida adəti yaratmır, ağrı sərhəddini aşağı salmır. Əksinə onlar fizioloji imtina, ürəkbulanması və s. yaradır.

Bütün bunlarla şaman öz psixofizioloji varlığını, ağılnı, təbiətlə birləşdirir, daha böyük varlığın yer kürəsinin, kainatın “düşüncəsinin” içinə girir, bir mikrokosmdan makrokosma çevrilir. Və ya makrokosmu öz içinə alır. Böyük kiçiyin içinə girib vəhdət təşkil edir.

Bu vəhdət hansısa gərəkli bilgiləri götürməyə, onu ötürməyə xidmət edir.

Vəhdətləşməyə sərf edilən və fərdiləşməyə geriyə dönməyə sərf edilən enerji çox böyük olur.

Şamanlıq din olmaqdan çox uzaqdır. O yalnız ruh, ilah, tanrı, tanrıça kimi ifadələrdən halları izah etmə kimi, linqvistik tutumlu material kimi istifadə edir.

Məsələn zobu müalicə edəndə Ata quru qurbağanı boğaza zobun üstünə sarımağı tövsiiyə edir. 2-3 gün bunu edəndə Ata qurbağa öz sağlam ruhunu

zoba verəcək, zobun xəstə ruhunu alıb özü öləcək.

Doğrudan da hər gün bir erkək quru qurbağanı zobun üzərinə boğaza sarıyanda qurbağa ölür və 2-3 günə zob sağalır. Amma Ata qurbağa deyəndə həm iri, həm erkək qurbağa nəzərdə tutulur. Qurbağanın Ruhü deyəndə əslində onun zoba verdiyi yod, ftor və s. maddələr nəzərdə tutulur. Ruh sözü bu maddələrin cəmini ehtiva edir. Bu bizim anladığımız Ruh sözü mənasında deyil.

Türklərin Şamanlığın yardımcıları olması onların Allahı və onun yaratdığını daha yaxşı dərk etmələrindən, Tanrını içlərində daşdıqlarını, Tanrının içində olduqlarını dərinlən anlamalarından, bunu bildiklərindən irəli gəlib. Ona görə də ilahi ilə birləşməyə can atan, bunu bacaran bütün cərəyanların əvvəlində, başlanğıcında şaman türkü axtarın.

Mənəvi gücün əldə edilməsi yolları müxtəlifdir. Amma məqsəd birdir. Bu gücə sahib olmaq.

Burda açılmalı olan gizlinləri açmağa çalışdım. Daha boşboğazlıq etsəm hələ açılmalı olmayanları da bilmədən açıb xəta edəcəyimdən ehtiyatlanıb söhbətimizi burada saxlayıram.

Allahın iznilə qalanını öz fəhminizlə açə bilərsiniz. Yoxsa Şəbustəri demişkən:

*Allah yol açmasa dünyada heç kəs
Məntiqlə heç nəyi o açə bilməz.*

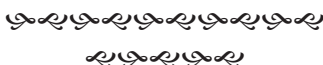
“Heç nəyi” açmanıza Allah kömək olsun.

Həm də mən sadəcə yol göstərənəm, yolun öhdəsindən isə yolu gedən gələr. Gəlmək istəyirsinizsə gedin. Getmək istəyirsinizsə gəlin. Seçim Sizin-dir.

SUMMARY

Fence of Stone and Head

The article has been dedicated to spiritual life and morality of human beings during the activity in their life. The author appeals to Islam culture, sayings and of course gives samples from Koran and folkore motives. Here it is emphasized that duties of persons in their life, how to live honestly and how to fulfill their liabilities in front of Allah. With the interesting and valuable examples and facts the article has been written for each level of personality.

Deyilən söz yadigarıdır

*Vəliyəddin Misiroğlu
"Qızıl Qələm" mükafatı laureatı.*

SAZ DA, BİR BEŞİKDİR

Qara sinəli saz, qılnc tərərli mizrab sahibi... qızıl barmaqlı Aşıq Ədalət... O Ədalət ki, qara sazıyla birlikdə ozan dünyasına yeni bir nəfəs, yeni bir güc gətirdi.

Bir zamanlar sazı unudun deyib, onu tonqallarda taxta kimi yandıranların ruhunu indi Aşıq Ədalət barmaqları ilə, "Yanıq Kərəmi"si ilə çırtha-çirt yandırır, sanki indi siz cəhənnəmə vasil olun deyir.

Şair Məmməd Aslanın dediyi kimi: "İndi Aşıq Ədalət sazın tacıdır. Aşıqların dərdinə dərman olan saz havalarının yeniləmiş mahir ustasıdır. O, sazı başının

üstünə aldı, göylərə qaldırdı. Hamı saza boylanıb, Ədalət kimi çalmağa çalışdı".

Necə ki, sevilə-sevilə əzbərlənən şair Bəhmən Vətənoğlu demişdi:

- Bir havası yüz Bəhmənin dərdinə

Dərman eylər Ədalətin sazında.

Onun sazına qulaq asanda nəfəs almaqdan qorxursan. Qorxursan ki, nəfəs onun vurduğu güllərin səsinə xələl gətirər. Sazın iniltisi o qədər həssasdır ki, yad həniri götürür.

Ədalətin saçının pəjmürdə düzüümü, alınının genişliyi, qaşının üstündəki xalı onun aşıq görkəminə xüsusi yaraşlıq verir. Sifətinin hər qırışında oynayan təbəssümün içərisindən boylanın musiqi çaları onun təkrar olunmaz Ədalət olduğunu deyir. Üzünü sazın sinəsinə söykəyəndə elə bil Əsli ilə Kərəmi qovuşdurur. Kişi bərbudalığının simvolu olan yaraşlıq bığlarının hər tükündən Koroğlu cəngisinin zəhmi tökülür. Bu qiyafənin də içərisindən istedad bulaq kimi qaynayır.

Qara sazın simlərindən çıxan ecazkar səs sazın not dünyasını yaratdı. Bunu hər bir sənət sahibi, hər bir musiqişünas səmimi etiraf etməlidir.

Xalq "Əsli və Kərəm" dastanı yaratdı. Aşıq Ədalət Nəsimov da dastanda yanan Kərəmin əsil "Yanıq Kərəmi"sini yaratdı, çaldı və sənət köhləninin də üstündə çala-çala gedəcəkdir. Qayıdıb arxaya baxanda arxasınca boylanın bir

karvan görəcəkdir. Bu karvan Ədalətin barmaqlarının izi ilə gedir, Ədalətin hənirini axtara-axtara sazın cənnət dünyasına qovuşmaq üçün gedir.

Cənnətin mübarək, Ədalət...

Tale elə gətirmişdi ki, mən də dəfələrlə Aşıq Ədalətlə görüşmüşəm, bir məclisdə olmuşuq. Onun bariton səsinə, şirin ləhcəli danışığına qulaq asmışam. Baməzə söhbətlərindən feyziyab olmuşam. Çaldığı saz havalarını nəfəs dərmədən dinləmişəm.

Bir neçə xatirə: 1975-ci ildə Ali Partiya Məktəbində oxuduğum illərdə Qazax rayonundan olan tələbə yoldaşım Bayram Bayramova dedim ki, mən Ədalət Nəsimovla şəxsən görüşməmişəm. Amma onun pərəstişkarıyam. Xahiş edirəm, ona salamlarımı yetir və Bakıya gələndə bizi görüşdür.

Yay istirahətindən sonra rayondan qayıdan Bayram müəllim dedi ki, sənin salamlarını Aşıq Ədalətə yetirdim və ona dedim ki, bu kəlbəcərli qardaşımız sənə vurğundur, özü də saz çalandır. Cavabında dedi ki: "Onun ağrısın alem, kəlbəcərli olasan saz sevməyəsən, bu həncəri olar? Bakıya gələndə görüşərik..."

Bayram cibindən qorda (közlə külün qarışığı) bişirilmiş əsl giləs qabığından olan bir mizrab çıxartdı və dedi:

- Bu mizrabı Ədalət sənə göndərdi.

QEYD: Ta qədimdən giləsin soyulmuş qabığını ocağın qorunda basdırıb bişirərdilər. Belə mizrablar səsi udmurdu və simin üzərində asan oynayırdı.

... Mən həmin mizrabı işlətmirdim, yadigar saxlayırdım. Heyf ki, bir çox antikvar, qiymətli əşyalarım ilə birlikdə o mizrab da Kəlbəcərdə girov qaldı. Kaş ki, o çürüyəydi, murdar əl ona dəyməyəydi.

1994-cü ildə dostum Rəhman Verdiyevlə birlikdə nazirliyin xətti ilə Qazax rayonuna ezamiyyətə getmişdik. Daş Salahlı kəndində hər ikimizin dostu olan Muxtar Səttarovun qonağıydıq. Axşam Muxtar dedi ki, mən sizi səhər buraxmayacam. Səhər-səhər bir qurutlu Qazax xəngəli yeməyincə burdan getməyəcəksiniz. Mən xüsusi xəngəl yayıb-bişirən dəvət eləmişəm və ayrı qonağımız da olacaq.

Sulu qar yağırıdı... Xəngəl qazanından çıxan buğ yerə düşən qar dənəsini göydə əridirdi. Bu an tələbə yoldaşım, çox gözəl insan, o vaxt sovxoz direktoru işləyən rəhmətlik Mahmud İbrahimov, ət kombinatının direktoru Əsəd və Aşıq Ədalət maşından düşdülər, ərkyana, zarafatla, - bıy, sizin "xəngəlli savaxınız" xeyir olsun, - deyərək, bizlə qucaqlaşib görüşdülər...

Mərəkə qızıqıdı... Muxtar müəllim çox dostpərəst, qonaqpərvər və çörəkli

olduğu üçün çox əldən-ayaqdan gedirdi. Tez-tez, - ayə, ağrınız alem, sən mənim canım, ürəklə - canıma yatan tərzdə yeyin dana, yaxşı-yaxşı da vurun, - deyirdi.

Aşıq Ədalət özündəydi, öz aləmində bir dünya qurmuşdu. Üzünü qara saza söykəmişdi. Alnından axan puçur-puçur tərin izi sazın üstündə Avey dağının xəritəsini andırırdı.

Muxtar dedi:

- A Ədalət, a sənin “dvijeniyanın” ağrısını alem, ə, bir başını yuxarı qaldırsan, görək nə var, nə yox?

Ədalət əlini saxlayıb, bir xatirə danışıdı:

- A Muxtar, o qanlı-qadalı, kasıblığın meydan suladığı, çörəyin qıt vaxtları yadıma düşdü. Görərdin, yazıq anam məni çox istədiyindən bir parça sac əpbəyini hamıdan gizlin qoynunda saxlayıb məni gözdüyür. Çöldən, dərsdən öyə gələn kimi böyrünə qısa-qısa mənə verərdi. Mən də çörək qurduğundan xarta-xart, yavan-yavan ağzımın suyunda isladıb yeyirdim. Bax, onçün indi üzümü sazın sinəsinə söykəmişdim, anamın qoynunun istisini, bir də həmin əpbəyin iyini axtarırdım. Sənin xəngəlinin qurut qarışıqlı soğandağlı iyi məni ayıldı. Ayə, tərimi görmürsən? “El havası” gör məni haralara apardı... İçimdən od çıxırdı...

Aşıq Ədalət Dəlidağlının qızının toy məclisiydi. Dədə Ədalət qonaq kimi dəvət edilmişdi. Məclis təzə başlamışdı, bala Ədalət mənə yaxınlaşdı və

dedi:

- Vəliyəddin əmi, qadan alım, qurban olum, siz Allah, kömək edin, ustad Ədalət yaman əsəbləşib, məclisdən yarımçıq gedir. Bəlkə sizi eşidə, o məclisdən yarımçıq getsə, mən əlimə saz ala bilmərəm. Saz da çalmasam, qonaqlarımın sözünü yerə salmış olaram.

Həyətdə Dədə Ədalətin qoluna girdim, telini əlimlə sıgalladım:

- Ay ustad, qartal zirvədən şığıyan kimi hara belə şığıyırsan? Yoxsa şikar görmüsən, nədi? Hara gedirsən? Niyə belə əsəbləşmişən?

Dəlidağlı da o biri qoluna girib, - ay başımın tacı, saz dünyasının şahı, ay qadan alım, hər şeyi mənə bağışla, əsəbləşmə, sən Allah, qayıt...

Şeyirdin ustad qarşısında bu qədər təzimi - Aşiq Ədalət Dəlidağlının böyüklüyü və sənətkara verdiyi qiymət, qonağına hörmət idi.

Hər ikimizin təvəqqəsi deyəsən aşığın səbbini almışdı. Soruşdum, - axı, nə olub belə? Əsəbləşməyin səbəbi nədi?

Dedi:

- A dağlar oğlu, ay ağrın alem, görmürsən, bu toydakı musiqiçilər "Cin bayatısı" çalərlər, səs beynimizin içini silkələyir.

Könlünü ala bilmişdim. Dedim:

- Aşiq Ədalət, heç sən Qazaxda Muxtargildə belə döyüldün, yadına düşürmü?

Dedi:

- A sağ olmuş, huşum dağılıf-gedif, hər şey yadımda ha qalmır.

Dedim:

- Gəl, bir şəkil çəkdirək, yadigar qalsın.

Dedi:

- Şəkildən qabaq kefirmizi duruldaq, sonra...

Durultduq da...

Bu şəkillər o vaxtdan yadigardır. Qara sazda "Ədalət ruhanisi" toya ikinci bir toy qatdı. Məclis iştirakçıları ayaq üstə gurultulu alqışlarla Dədə Ədaləti yola saldılar...

İÇİNDƏ RUH OLMASA, BARMAQ ÇÖLDƏ OYNAMAZ

Yenə də Kəlbəcərli, bəxtəvər günlərimiz idi. Rayon Xalq Nəzarət Komitəsinin sədri işləyirdim. Səhər-səhər işə gəlirdim, yolumuz rayonun çox mötəbər ağsaqqalı, sözünü deməyi, çörəyini yedirtməyi, yeri gəlsə namərdin dizini yerə qoymağı bacaran, həm atamın, həm də mənim yaxın dostum (bu hamıya nəsib olmur: həm atasıynan, həm də oğluynan dost olasan) Əli

Səfərovun evinin arxasından keçirdi. Gördüm Əli dayı (mən həmişə ona belə müraciət edirdim) yanında bir qonaq darvazanın ağzında dayanıb. Maşını saxlayıb salam verdim.

Əli dayı çox hökmlü və ərkyana dedi:

- Maşından aşağı düş... qonağım var...

Baxdım ki, bu, çox böyük hörmətim olan, saz-söz xiridarı, azman sənətkar, şirmayı barmaq Kamandar Əfəndiyevdir.

Əli dayı əl çəkmədi, səhər süfrəsinə dəvət etdi. Aşiq Kamandarla söhbətləşdik. Kişi danışdıqca gözəl sifətindən nur, ağzından dürr tökülürdü. Kəlmələri o qədər səlis tələffüz edirdi ki, adamın ağzı açıq qalırdı.

Dedim:

- Kamandar əmi, axı sizin barmaqlarınız çox da uzun deyil... Necə edirsiniz ki, bu şirmayı barmaqlar pərdə üzərində bu qədər xırdalıqlar eləyir, güllər vurur, hər yarım pərdədən bir sanki simfoniya səsi çıxır.

Güldü, dedi:

- Bacıoğlu, məni sınağa çəkirsən? Sən özün deyəsən saz çalırsan, simdən və səsdən başın çıxır...

Dedim:

- Yox, vallah, heyranlığımı bildirirəm və bu sirri öyrənmək istəyirəm.

Dedi:

- Bala, mənim barmaqlarım içimdədir, hökm içəridən gəlir. İnsanın içərisində duyum olmasa, barmaqlar nə karədir ki, çöldə oynasın.

Əlim üzümdə qalmışdı. Gör, musiqi təhsili almayan bu el sənətkarının nə qədər güclü musiqi fəlsəfəsi var. Fikir çox aydın, sadə dildə, başa düşülən, şərhə ehtiyacsız oldu.

Əl çəkmədim, səhər-səhər şirmayı sazda bir "Borçalı ruhanisi" dinləyib, xudahafizləşdim.

Axşamkı seldən sonra səbbi alınan Tərtər çayının səsi səhər-səhər təmiz dağ havasında aydın eşidilirdi. Həm də dağ çayının şırranından tökülən suyun səsi aşiq Kamandarın səsi kimi çox hökmlü və gur gəlirdi.

SAZ VƏFASI - GÖYÇƏDƏN GƏDƏBƏYƏ GÖRÜŞƏ GƏLİB

Aşiq dünyasının qaynaq bulağı olan Göyçə həmişə haylı-haraylı olub. El şənliklərindən, toy məclislərindən Aşiq Alının, Aşiq Ələsgərin, Növrəs İmanın, Aşiq Müseyibin və digər böyük ustadların, onların yetişdirmələrinin sazından gələn səs, xoş avaz, Koroğlu nərəsi bu camaatı heç vaxt bədbin olmağa qoymayıb. Amma iyirminci əsrin dördüncü təlatümü artıq Göyçənin

pərənini pozmuşdu. Hər kəs ümid bildiyi bir yerə, üzü gələn bir obaya, evə yön çevirirdi. Belə bir vaxtda dəfələrlə məclisində olduğum, aşığı sənətini və xalq dastanlarını kamil bilən 80 yaşlı Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunun Qaraqoyunlu kəndindən olan Aşığı Cahad Kəlbəcərdə qonağım oldu. Çox yüksək mədəniyyətli, sənətinə hörmət qoyan, səliqəli geyim-keçim sevən adam idi. Aşığı forması bədəninə kip oturardı. Xrom çəkməsi həmişə parıldayardı. Çox gur səsi və yaxşı dastan dili vardı.

Gecədən çox keçməsinə baxmayaraq, dedi:

- A bala, sazı köynəkdən çıxarıb bir-iki hava oxuyacağam. Qoy bu axşamdan yadigar qalsın. Ya qaismət... bir də... - səsi titrədi, köks ötürdü. Göyçənin 1905-18, 1936-37, 1948-50-ci illərindəki faciəsindən danışdı. Dedi, - a bala, bu dördüncüsüdür. Axırını görünəyimizdir.

Səhər saat 5. 00-a qədər həmin sazla yanıqlı-yanıqlı çalıb oxudu. Rəhmətlik Hüseyn Arifin "Göyçəlilər, dağılmayın Göyçədən" şeirini dəfələrlə "Ağır Şərilə" havası üstündə oxudu, kövrəldi və ailəlikən bizi də kövrəltdi. Hər dəfə də əlin saxlayıb müraciətlə öz-özünə deyirdi: "Ay Hüseyn qağa, görmürsənmi, Göyçəli Aşığı Nəcəfin kürəyinə qaynar samavar bağlayıb pört-dədif yandıran kafər ermənilər yenə də niyyətlərindən əl çəkmirlər. "Arxalı köpək qurd basar" deyib atalar. Görmürsənmi, onların dalında kim dayanıf?! Onlar öyrənib nə verib, nə almağa. Darıxmayaq, yenə də haqq bizim olar. Qədim xalq mahnılarında deyildiyi kimi:

- Gedib yənə gələrəm,

Tökmə gözün yaşını.

Ağlama, Göyçə, ömür vəfa versə, bir də görüşərik.

Məqsəddən uzaqlaşmayaq. Aşığı Cahad səhər duranda dedi:

- A bala, bu sazı gedəndə aparmayacam. Bu gecə mən bu sazla Göyçə harayını bax bu Kəlbəcər dağlarına yaydım. Qoy bu saz bu harayın şahidi, bu axşamdan da yadigar qalsın. Bu sazı sənə bağışladım.

Dedim:

- Cahad kişi, mənim sazım var, Usta Xudu mənə bağışlayıb.

Dedi:

- Bala, bu mənim nıxtıma dolub, məni istəyimə şülüzümmə eləmə, Misir qağamın canı üçün, sazı burdan aparmayacağam.

Sazı üç dəfə öpüb, üzünü sinəsinə söykədi. Həsrətdən tövşüyürdü. Saza hovxuran nəfəsi sazın üstündə qarlı, çovğunlu bir Göyçə şəkli çəkdi. Sazın üstünə düşən bir damla göz yaşı sanki Göyçə gölündən gözünə yığıldığı axırını damla idi, o da boşaldı. Sazı masanın üstünə qoyub evdən çıxdı.

Aradan düz on beş il keçmuşdi. Müvəqqəti də olsa Kəlbəcəri də itirmişdik.

Ailəlikcən Gədəbəyin Narzan bulağına getmişdik. Aşıq səsi gəlirdi. Yetmiş səsi idi. Sazda şit barmaq vurulmurdu. Hiss edirdin ki, bilək çiy dedy-il, havanın ahənginə uyğun oynayır. Aşıq "Göyçəgülü" havası oxuyurdu.

Yaxınlaşdım, oxuyan Aşıq Cahad idi. Vallahi-billahi, heç səsi dəyişməmişdi. Amma namərd qocalıq yaxasından bərk yapışmışdı. Yaş 95 idi. Məni tanımadı.

- Ay qonaqlar, hansı bölgədənsiniz, - dedi.

Dedim:

- Ay aşıq, yəqin bilirsən, "Əsli və Kərəm" dastanında ömrünün sitəmli günlərini yaşayan Kərəmin anası Qəmərbanudan soruşanda ki, ay ana, sən kimsən, cavab verir ki:

**- Dağıldı dövlətim, tamam bad oldu,
Viranə Gəncənin yiyəsiyəm mən.**

Biz də uzaqdanıq.

Aşığın diqqəti məndə idi, heç gözünü məndən çəkmirdi. Cavabım onu bərk tutmuşdu. Təkrar heç nə soruşmadı.

Süfrədə çörək kəsdik. Dedim:

- Aşıq Cahad, xahiş edirəm, ömür-gün yoldaşın Həyat xanımın xatirəsinə yazdığın qoşmanı oxu.

Bərk tutuldu. Üzümə bir də diqqətlə baxdı.

- A bala, niyə demirsən ki, axı sən kimsən?

Dedim:

- Cahad əmi, maşında saz var, qoy onu gətirim, köklə, deyəcəyəm mən kiməm.

- A bala, sən dəmi aşıqsan?

Dedim:

- Yox.

Sazı kökləyə-kökləyə o üzünə bu üzünə baxırdı:

- A bala, bu da Xudunun sazlarındandı. - Sazın qolunun ucuna baxdı. Ora zərlə bəzədilmiş lent yapışdırılmışdı. Əlini zərə sürtdü: - Ay Allah, bu nə möcüzədir, bu mənim Göyçədəki sazım döyülmü?! - Sazı bağrına basdı. Öpdü və cansız taxtanı iylədi. Cibindən dəsmal çıxarıb sazı sildi, bir də öpdü...

Həsrətlər qovuşmuşdu. Sehirlı saz Göyçədən Gədəbəyə görüşə gəlmişdi.

- Oxqay... bax Göyçənin ətrini indi bu sazda duydum. - Üzünü bir də saza söykədi. - Ay Vəliyəddin müəllim, ağrın alım, bax, səni indi tanıdım. Heyf Göyçədən, heyf Kəlbəcərdən, heyf o günlərdən... Atan Qabiloğlu Misirə min rəhmət. Əhsən sənəin etibarına. Ay Sona müəllimə (mənim həyat yoldaşım), a bala, zəhmətini çəkmisən, qarşıma çörək qoymusan, zəhmətini halal eylə... - dedi və bərk kövrəldi... Bir damla göz yaşı sazın üstünə düşdü.

İndi düşən bu bir damla göz yaşı sevinc yaşı idi.

Dedim:

- Aşıq Cahad, bu saz Göyçədən didərgin düşdüyü kimi, Kəlbəcərdən də didərgin düşüb, Qarabağı dolanıb gəlib Xəzərə qısılib. Amma yenə də Göyçə gölünə boylanır, gözlə, gələcəm deyir. Axı, saz ömrü tükənməzdir...

Yaşı yüzü haqlamış Aşıq Cahad Koroğlu cəngisi oxuya-oxuya bizimlə xudahafizləşdi.

SAPA DÜZÜLƏN MİXƏK, SAZA DÜZÜLÜB... "MİXƏYİ"

Aşıq Mehdinin – Mehdi Kəlbəcərlinin çalıb oxuduğu “Mixəyi” havası həmişə məni heyran qoyur. Çox diqqətlə qulaq asdıqca, barmaqlardakı güllər, simlərdəki inilti, səsdəki titrəyişli zəngülələr mütləq səni düşündürür. Hardandı bu heyranlıq? Niyə başqa aşıqların ifasında bu hava belə alınmır? Bu hava təkə Aşıq Mehdi üçün mü yaranıb? Hələ üstəlik, Mehdinin yüksək şəxsi keyfiyyətləri səhnə mədəniyyəti, insanlarla xoş və səmimi rəftarı da bir yana...

Bir gün soruşdum:

- Ay Mehdi, sənin sənətkarlığına söz ola bilməz. Çünki sən cığırını sapmayan, yolunu azmayan, əsl aşiq sənətini yaşadan, onu hörmətə mindirən sənətkarsan. Bu, öz yerində... Amma bu “Mixəyi” havasına niyə bu qədər aludəsən və bu havaya sən öz möhürünü vurmusan. Necə ki, “Göyçə gülü” havasının ifası Göyçəli Aşiq Müseyiblə, “Qaragöz” (Gəl-gəl, a qara göz balam) havası Aşiq Şəmşirlə getdi.

Mehdi çox təvazökar adamdı. Gülüb dedi:

- Vəliyəddin müəllim, məni dahilərlə müqayisə etmə... Amma bir həqiqəti danışım; anam cavan vaxtlarında boynundakı muncuqların arasına mixək taxardı. Həmişə məni qucaqlayıb öpəndə və mən anamın qoynuna qısılanda bu mixəyin xoş ətri məni vurardı. Saz havalarını çalmağı öyrənəndə “Mixəyi” havası və bu söz məni daha çox cəlb etdi. Bəlkə də bu havaya heyranlıq elə ordan yaranıb.

Çox səmimi etirafdı... Ana həniri hopmuş saz havası... “Mehdinin mixəyisi”...

Aşiq Mehдинin səsi, barmaqları, bədən quruluşu, ədəb-ərkanı, musiqi duyumu, ifa tərzii əsl azərbaycan aşığının biçimidir. Bütün aşiq havalarını Aşiq Mehdi darayıb çalır, tiftiksiz çalır, havada külk saxlamır. Ona görə də onun ifaları adamı bəzəkli xalça kimi bürüyür, həm könül oxşayır, həm də səni sümükdən qızdırır, coşdurur, tüstün başından çıxır.

Aşiq Mehдинin bir çox sənətçi həmkarlarından fərqləndirən müsbət bir cəhəti vardır. O da, onun ağayanalığıdır. Həm sənət ağayanalığı, həm də şəxsiyyət ağayanalığı.

Bir dəfə sual verdim ki, ay aşiq Mehdi, bir çox aşıqlar və digər sənətçilər məclislərdə görürsən ki, imkanlı adamlara daha çox yaxınlaşır, bəzən də, əlini onların çiyninə qoyub, o kəslərin şərəfinə xoş sözlər deyirlər, oxuyurlar da... bəs sən niyə?..

Fikrimi başa düşdü... dedi:

- Vəliyəddin müəllim, axı, yer günəşin ətrafına fırlanır. Musiqi bir günəşdir. O insanların ömrünə, ruhuna, ürəyinə şüasız, gözəgörünməz işıq saçır. Saz da, o işığın daşıyıcısıdır. Hamı mənim yox, sazın ətrafına fırlanmalıdır.

Çal, ay Mehdi, çal, “Misiri çal”. Çal ki, hamı əlində misiri qılıncı ətrafa toplaşsın. Düşmən üstə gedək...torpaqlarımız azad olsun. Kəlbəcərdəki Keyti-Mehdi zirvəsindən Savalana boylanaq.

MUROVDAN GƏLƏN SƏDA - ƏDALƏT DƏLİDAĞLI

Mən onu tanıyanda hələ bığ yeri tərləməmiş, utancaq, totuq bir uşaq idi. Gözlərində bir oynaq, xallı sifətində təbəssüm, hərəkətlərində qırğı (quş adıdır) cəldliyi vardı. Boyu bəstə, barmaqları nəcim idi. Nəcim barmaqları çevik bilək üstə oynayırdı. Əlində tutduğu mizrab sim üstündə şütüyürdü, şimşək kimi oynayırdı. Səsində qalınlıq olsa da, kövrək və yatımlıydı. Boğazı tutqun deyildi, axıcı səsi dinləyəni yormur, əksinə, cəlb edirdi.

Musiqi duyumu çox güclüydü, səsə həssas idi. Mən deyərdim, bəlkə də hər bir gülün, çiçəyin ləçəyinin, hətta qurumuş bir otun küləkdən əsən lələyinin də səsində bir simfoniya həniri duyurdu. Onu sintez etməyi bacarırdı. Bütün bu xüsusiyyətlər onun bu günkü gələcəyini göstərirdi.

Rayon Komsomol Komitəsinin birinci katibi olduğum üçün gənclərlə çox tədbir keçirirdim. Ədalət bədii özfəaliyyət kollektivinin tərkibində və aşuqlar konsertində çıxış edərdi. Bəzi hallarda ətrafında ona qarşı bir sənətkar qısqanclığı da hiss olunurdu. Amma o mübariz idi, daim öz üzərində işləyirdi. Ustad aşuqlar - Aşıq Xalıqverdi, Aşıq Əliş, Aşıq Qardaşxan, Aşıq Firudin, balabançı Bədəl, Salman və digər sənətkarların əhatəsində daha da püxtələşirdi.

Gənc yaşlarından Dədə Ədalətin yolunu tutmuşdu. Həm də axtarışdaydı, özünəməxsus bir yol axtarırdı. Tapdı da... Bu yolda çox cığırlar tapdı, yığıldı, durdu, nəhayət, Ədalət Dəlidağlı ləqəbi qazandı.

Bir xatirə. 1992-ci ilin may ayında Laçın rayonu ermənilər tərəfindən işğal olunmuşdu. Pərən-pərən düşmüş insanların ürəyində didərginlik yarası təzəcə qövr eləyib göynəyirdi. El-obanın köçü Arızı ikiyə bölmüş qılınç kimi Kəlbəcərin də bağırını deşib keçirdi. Kəlbəcərlilər də təlaş içindəydi. El-elə sığışar deyiblər. Amma ümid azalmışdı, heç kəs ayaq saxlamırdı. Laçının köçü Kəlbəcər camaatının və rayon rəhbərliyinin gücü ilə təzəcə açılmış "Murov- nicat yolu"ndan, qarlı-boranlı gədikdən aşırırdı.

Hamımız el harayına çıxmışdıq. Mən də nazirliyin xəttiylə camaata kömək üçün Murov aşırımındaydım. Artıq hərəkət dayanmışdı. Tıxacdan o üz-bu üzə aşmaq olmurdu. Haraya gələnlər və yurdu boşalanlar üz-üzə dayanmışdı. Kəlbəcər də boşala bilərdi, ölkə rəhbərliyindən haray yox idi.

Artıq o dağlar silkələnirdi... Murovun çovğunu, boranı, leysanı - insanların göz yaşını... Di gəl... döz bu fəlakətə...

Bu ağır anımda bir səs məni ayıltı: "Vəliyəddin müəllim, məni də maşına götür, dədəmgildən çox narahatam, haraylarına çatım".

Hava çiskin yağışlı, fikir dumanlı, xəyal çaşqın, ürəyin narahat vaxtında

çətin idi bu səsi seçmək. Amma müraciət ərkyana, yanaşma səmimi, səs doğma idi...

Ayıldım... Aşıq Ədalət Dəlidağlıydı... Xeyli vaxtdır görmürdüm. Bu səsin özü mənə taqət gətirdi, gəncliyimə qaytardı, dəyanətli ol dedi.

Bir vaxtlar əlindən tutub, boyu çatmadığı üçün kürsünün üstünə çıxarıb, - bax burda çal, - dediyim balaca Ədalət... Bu gün isə Murov dağında Geştəkli, dəliqanlı Ədalət. El harayına çıxıb, sazla, sözlə, "Cəngi", "Qəhrəmanı", "Koroğlu" harayıyla... Yeri gəlsə "Hicran Kərəmi" üstündə, - "Dağlar, boranı kəs, çovğunu kəs, yol ver elim keçsin", - deyəcək.

İkinci gecəydi ki, Murov yolunda qalırdım. Kəlbəcər üzə aşmaq mümkün olmadı. Gecə Ədalətlə birlikdə qayıdıb Bərdədə bacım Əsmayə - Rasimgildə qaldıq.

Narahatçılığımız nisbətən keçmişdi. Ədalət mənim divardan asılan sazımı gördü. Dedi:

- İcazə versəniz, o sazı bağrıma basıb çalardım. Bəlkə ürəyimin göynərtisi kəsə. Gör saz mənə nə həsrətlə baxır?!

Dedim:

- Ədalət, o sazı mənə 1988-ci ildə Göyçə camaatı qaçqın düşəndə Göyçənin Qaraqoyunlu kəndindən olan səksən yaşlı Aşıq Cahad bağışlayıb.

Nə isə, Ədalət Dəlidağlı həmin axşam o saza və özünə bir divan tutdu ki... Bəlkə də Ədalət o havaları bütün ömrü boyu bir də elə çala bilməyəcək. Çox heyf ki, qanım qara olduğu üçün həmin axşam o havaları lentə köçürə bil-

mədim. Təkrar-təkrar deyirdim, Ədalət, "İncəgülü" çal, "Qaytarma" çal... Eh... elə bil nə isə sümüyümə dammışdı.

O axşamki "İncəgülü" havası yaddaşıma dahi Məmməd Arazın;

***"Bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim,
Duman, salamat qal, çən, salamat qal".***

qoşması isə möhürlənib, həkk olunub. Qədim daş xitabələr kimi...

Əziz oxucu! Mən bu xatirəmlə möcüzəli bir sirri açmış oluram. Təsadüfə bax ki, Göyçə köçən vaxt bu sazı Aşıq Cahad Kəlbəcərdə çaldı, indi də Laçın köçüb, Kəlbəcər dalğalanan vaxt Aşıq Ədalət Dəlidağlı Qarabağda çalır. Bax, yazı yazdığım bu anda mənə bir səda gəldi, bir sirr açıldı...

Saz çox möcüzəli br aləm imiş... Saz şıx imiş, biliciymiş. O, pak və müqəddəs varlıqların daşıyıcısıymış. Şair Məmməd Aslan demişkən: "O sirli-sehirli taxtada bir dünya varmış".

Fikrimin təsdiqini açıram; 1988-ci ilin yazında bu sazı Aşıq Cahad Kəlbəcərdə bizim evdə çalanda saz deyirmiş, haray salırmış: "Ay Kəlbəcər camaatı, Göyçə arxanızdan getdi, ayıq olun, bu gün sizi də gözləyir" - deyirmiş... Ayılmadıq... sazı başa düşmədik... onun dilini anlamadıq...

1992-ci ilin may ayında bu sazı Aşıq Ədalət Dəlidağlı Bərdədə çalanda saz haray saldı ki: "Böyük Qarabağ - Şuşa itirilib, Laçın da gedir... Əgər Laçın, Kəlbəcər dağları itirilirsə, papaq başdan düşür... Ucalıqlar, qürur, əzəmət, nəhayət, Qarabağın böyük hissəsi əldən gedəcək, ayıq olun...". Biz yenə də sazın dilini bilmədik, onun fəhmini başa düşmədik. Amma o bizim dilimizi bilir, danışdırır, oxudur, hətta oynadır da... Qəmli-kədərli olanda kefirmizi açır, həddimizi aşanda, ifrata varanda səbbimizi alır, tərimizi tökür. Fağırlaşanda haray çəkir, oyadır, mübarizəyə səsləyir. Poladdan qurşaq bağla, misdən dəbilqə tax, qalxanın dəmirdi, əlinə Misri qılıncı al, Koroğlu nərəsi çək, - deyir saz... Necə ki, böyük şairimiz Zəlimxan deyir:

***- Millətimi saz anladar, saz anlar,
Saza baxsın tariximi yazanlar.***

və yaxud,

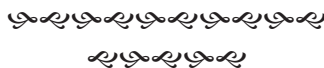
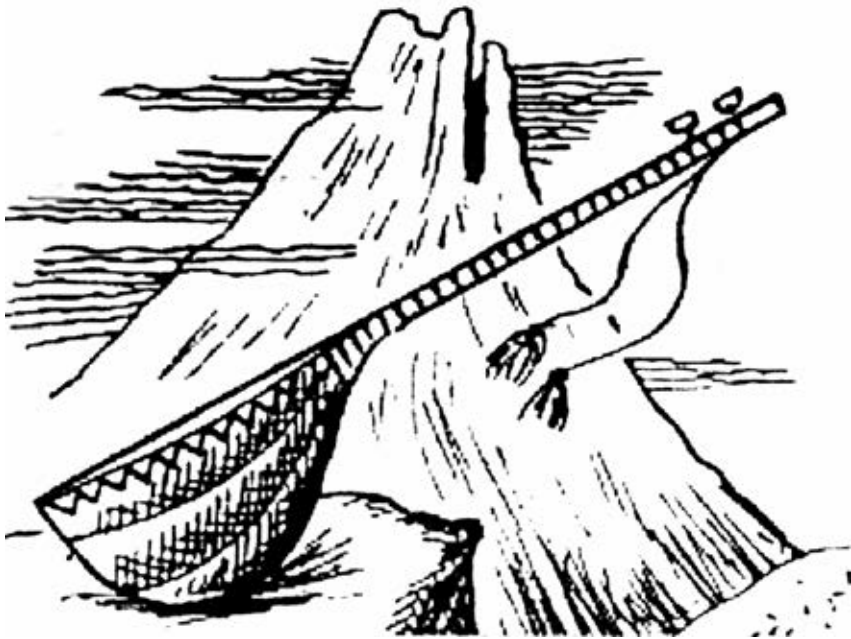
***- Duyğusuz ürəkdə nə bahar, nə yaz,
Yaxşı ki, sən varsan, ay sədəfli saz.***

Bu iki xatirənin şahidi saz yenə də divardan asılıdır. Vaxtını, zamanını gözləyir. Oyanıb deyəcək: "Ay Dəlidağlı Ədalət, o vaxt haray saldım mənə

inanmadılar. Səndən ayrıldığım xeyli vaxtdır, o vaxt çox cavan idin, indi bir az dəyişmişən. Görürsən, amma mən həmin qara sazam, özümdə güc saxlamışam... Xəbərə gəlmişəm. Dur ayağa, dur, cəld ol, papağı gözünün üstə qoy, torpaqlar azad oldu. Götür məni, çal. Murovda, Dəlidağda, keçib gəldiyim Göyçə gədiyində, Sümük töküləndə, Aşıq Ələsgərin dağıdılmış abidəsinin önündə çal... Aşıq Ələsgər mənim səsimə oyanacaq... Bütün saz əhlini oyadaçaq, deyəcək:

- Bax, biz Bütöv bir Azərbaycanıq. Sonra da... sonra da sən Ədalət Dəlidağlı güllü-çiçəkli çəmənlərdə məclis qurub Ələsgərdən oxuyacaqsan:

*- Gəşt eylədim bu dünyanı dolandım,
Kəlbəcərin xeyir-şəri yaxşıdır.*

Söz yaddaşı

Nigar İsayeva
dos. dr.

İLYAS ƏFƏNDİYEVİN DRAMATURGIYASI VƏ LİRİK FOLKLOR

Folklor qaynaqlarının səhnə əsərləri vasitəsi ilə ədəbiyyata gətirilməsi tarixən xüsusi aktuallıq kəsb edib. Çünki səhnə əsərləri əhalinin bütün təbəqələri üçün açıqdır. Belə ki cəmiyyətin bütün təbəqələri - savadlı da, savadsız da bu əsərlərə tamaşa etmək imkanı əldə edir. Odur ki, istər XIX əsr, istərsə də XX əsr yazıçılarımız müxtəlif əxlaqi-mənəvi problemləri ədəbi düşüncəyə gətirmək məqsədi ilə dramaturgiyada folklor janrlarına müraciətə üstünlük veriblər.

Məlumdur ki, 60-cı illərdə sovet cəmiyyətində özünü göstərən demokratik meyillər və nisbi azad fikirlilik humanitar elm sahələrinin, xüsusən ədəbiyyatın müxtəlif sahələrinin – poeziyanın, nəsrin, dramaturgiyanın yeni mərhələsinin başlanmasına təkan verib. Dramaturgiyamız cəmiyyətin ictimai-sosial problemlərini siyasi mühitin imkan verdiyi sərhədlər və imkanlar çərçivəsində ədəbi düşüncəyə gətirdi. Bu sahədə birincilik və müstəsna mövqə birmənalı olaraq İlyas Əfəndiyevə məxsusdur.

60-70-cı illərdən etibarən İlyas Əfəndiyevin yaradıcılığında əxlaqi-mənəvi məsələlər xüsusi olaraq diqqəti cəlb etmiş, “Sən həmişə mənimləsən”, “Unuda bilmirəm”, “Məhv olmuş gündəliklər” və başqa əsərlərində ədəbiyyatımız üçün ənənəvi olan əxlaqi-mənəvi problemləri lirik-psixoloji, lirik-folklor kontekstdə səhnəyə gətirmişdir. Bu sırada 1963-cü ildə azdığı “Sən həmişə mənimləsən pyes”i xüsusi yer tutur. Dramaturqun yazdığına görə bu əsər “Qaragilə” xalq mahnısının təsiri ilə yazılıb. Elə əsərin adı onun süjet xəttində lirik folklor motivlərinin üstünlük təşkil edəcəyindən xəbər verir.

Əsərin süjet xəttində gənc bir qızla orta yaşlı bir kişinin uğursuz məhəbbəti dayanır. Hiss olunur ki, dramaturq mənəviyyatın dərin qatlarına nüfuz etməyə çalışır, insan psixologiyasının görünən və görünməyən tərəflərinə işıq salır, ülvə məhəbbət dramasını lirik-psixoloji ovqat və üslubda ciddi ictimai - sosial məcraya yönəldir. Dövrün tənqid və ədəbiyyatşünaslığı bu əsəri

ədəbi mühitin “yeni bir kəşfi” (3,160) kimi qiymətləndirib. Əsərin qəhrəmanı Nargilə hələ çox gəncdir. Orta məktəbi bitirdikdən sonra ali məktəbə daxil ola bilməyən bu qız həmişə lirik-romantik duyğulara üstünlük verir. Özündən yaşca böyük olan Həsənzadə ilə tanış olması onun həyatını dəyişir, gənc qız özündən yaşca böyük olan bir kişini sevir. Həsənzadənin böyük ürək sahibi olması, yüksək əxlaqi keyfiyyətləri Nargiləni məftun edir. Ailədə xoş gün görməyən, daim hüquqları tapdalanan bu qız Həsənzadə ilə xoşbəxt olacağını düşünür. Atası Fərəcin, anası Nəzakətin onunla sərt rəftarı bu gənc qızı bezdirsə də, Həsənzadə ilə qarşılaşanda bütün bunlara son qoyulacağını düşünür. Həsənzadə ilə ünsiyyətdən sonra Nargilə ona daha da vurulur, zavod direktoruna belə müraciət edir: “Siz məni istəməsəniz də, mən sizi həmişə sevəcəm... Yetmiş yox, lap yüz yaşınız da olsa, mən sizi yenə sevəcəyəm. Özü də mən sizdən tez qocalıb öləcəyəm. Özünüz görəcəksiniz...” (7,36).

Həsənzadə mənəviyyatca təmiz insandır, gənc qızın sevgi hissələrini anlaya və qiymətləndirə bilir. Lakin həyat haqqındakı zəngin təcrübəsindən anlayır ki, yaş fərqinin böyüklüyü bu izdivaca imkan verməz. Tədrisən o, Nargiləni normal həyata qaytarır, onu ailəsi ilə barışdırır. Bunu da qeyd edək ki, əsərin tam adı “Sən həmişə mənimləsən, yaxud, “Boy çiçəyi”dir. “Boy çiçəyi” adı əsərin sərlövhəsinə təsadüfən düşməyib. Həmin çiçəyə Qarabağ bölgəsində tez-tez rast gəlmək olur. Bu adın əsərin ideyası və məzmunu ilə səsleşməsinə gəlincə, tənqidçi Yaşar Qarayev bunu çox gözəl və konkret şəkildə ifadə edib: “Burada tək qalmaq - boy çiçəyinə sadıq qalmaqdır. Bu təklilik əslində ən böyük mənəvi birlik deməkdir. Məhz buna görə Nargilə “Sən həmişə mənimləsən”-deyir. Məhz buna görə müəllif də öz əsərinə başlıq seçərkən, Nargilə ilə birlikdə “Sən həmişə mənimləsən”- deyir. Bu isə “heç zaman tək deyiləm”- demək deyilmi?”(6,49)

Hissi-emosional ovqat, folklor üslubu bədii yaradıcılıqda mühüm yer tutur. Poeziyada, nəsrə də müşahidə etdiyimiz bu bədii yaradıcılıq faktorunu müasir dramaturgiyamızda da izləmək mümkündür. Düzdür, əvvəlki ədəbi mərhələlərdə də bədii düşüncədə bu faktorlar özünü göstərirdi. Lakin 60-cı illər ədəbi mühitində psixologizm artıq müəyyən məqamlar və bədii detallar səviyəsində deyil, bütöv sistem şəklində meydana çıxdı. Başqa cür desək, psixologizm dramatik konfliktik, kompozisiyanın mahiyyətinə nüfuz etdi. Əsasən İlyas Əfəndiyev yaradıcılığında özünü göstərən bu cəhət Bəxtiyar Vahabzadənin, Nəriman Həsənzadənin, Anarın, Elçinin dramaturgiya yaradıcılığında aparıcı üsluba çevrildi.

Dramaturgiyamızda xüsusi bir istiqamət təşkil edən psixologizm, lirik folklor İlyas Əfəndiyevin bədii irsinin üslubi keyfiyyəti kimi özünü göstərir.

Onun “Unuda bilmirəm”, “Mahnı dağlarda qaldı”, “Sevgililərin cəhənnəmdə vüsali”, “Tənha iydə ağacı” əsərlərində süjet xəttini XX əsrin gərgin ictimai-siyasi mübarizələrİ, insanların gündəlik həyatı, cəmiyyətin ümumi əxlaq normalarının ayrı-ayrı obrazların fəaliyyətini necə əks olunması təşkil edir. “Mahnı dağlarda qaldı” əsəri də bu cəhətdən diqqəti daha çox cəlb edir. İlyas Əfəndiyev ictimai mühitin insanların əxlaqında, mənəviyyatında buraxdığı təsirləri səhnəyə gətirib, müxtəlif həyat hadisələrinin axarında fərdlərin düşüncəsini, şəxsi hiss və duyğularını göstərməyə çalışıb.

İ. Əfəndiyev yaradıcılığında dramaturgiya mühüm yer tutur. Onun pyesləri ideya, məzmun və sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə görə müasir dramaturgiyamızda xüsusi bir mərhələ təşkil edir. Dramaturq bu səviyyəyə birdən-birə nail olmamışdır. Sənətdə öz xüsusi və yolu olan bütün orijinal yazıçılar kimi onun da yaradıcılığında dramaturgiya tədricən inkişaf etmiş və təkamül yolu keçmiş, gərgin və səmərəli axtarışların məhsulu kimi meydana çıxmışdır. Bu axtarış prosesində yazıçı həm müasir dövrün ədəbi-estetik prinsiplərindən, həm də Azərbaycan, rus və dünya dramaturgiyasının qabaqcıl nümunələrindən ustalıqla bəhrələnmişdir.

“İşıqlı yollar”, “Bahar suları”, “Atayevlər ailəsi” kimi ilk pyeslərində İ.Əfən-diyev hələlik bütünlükdə klassik dramaturgiyamızın poetik prinsipləri zəminində dayanır, süjet - kompozisiya, pərdə sistemi, hadisələrin və xarakterlərin açılışı, estetik idealın bədii həlli məsələlərində məlum forma, üslub normalarından kənara çıxmır, daha çox C. Cabbarlı ənənələrinə əsaslanırdı. Bu əsərlərdə müsbət idealın təsdiqində əsas amil ictimai təsisat, dövrün sosial-idealoji prinsipləri, qabaqcıl, aparıcı meyllərdir. Obrazların daxili aləmi, psixologiyası, fərqli siması məhz bu ictimai təsisatın və qabaqcıl meyllərin işığı fonunda müəyyənləşir, fərdilik daha çox kütləvilikdə, ümumilikdə öz təzahürünü tapır, fərqli xarakter anlayışı ictimai xarakter kimi dərk edilirdi.

Lakin bu o demək deyildir ki, İ.Əfəndiyevin adlarını çəkdiyimiz ilk pyesləri orijinallıqdan məhrum əsərlərdir. Əsla yox. Bu əsərlər, “İşıqlı yollar”, “Bahar suları”, “Atayevlər ailəsi” kimi müsbət obrazlar vaxtiylə ədəbi ictimaiyyət və mətbuat tərəfindən o dövrkü dramaturgiyamızın yaxşı nailiyyəti kimi qiymətləndirilmiş, haqqında müsbət rəylər söylənməmişdir.

İlk pyeslər göstərdi ki, İ.Əfəndiyevdə yeniliyi hiss etmək bacarığı güclüdür. Kiçik hekayələrdən drama keçərkən, o bu iki janr arasındakı fərqi tez dərk etdi. Milli dramaturgiyanın əsas vəzifəsini - ictimai şüura təsir etmək, insanlarda müsbət enerji yaratmaq məsələsini ləyaqətlə davam etdirdi. İlk addımından o, Azərbaycan dramaturgiyasının gözəl ənənələrinə sadıq qaldı.

Bu pyeslərdə həmçinin İ.Əfəndiyev dramaturgiyasında sonralar tam

vətəndaşlıq hüququ qazanan, orjinal üslub vəziyyətə çevrilən sağlam tendensiya, həyata, gələcəyə dərin inam hissləri ifadə edən romantika, lirik, obrazlı ifadə tərzii, sadə, təbii dialoq, maraqlı, gərgin dramaturji vəziyyətlər yaratmaq bacarığı və sair xüsusiyyətlər də aydın şəkildə özünü göstərirdi.

İnsan psixologiyasının ön plana çəkilməsi İ.Əfəndiyev dramaturgiyasının ictimai çəkisini, əxlaqi, tərbiyəvi təsirini qətiyyənlə kiçiltmir, əksinə dramaturq ictimai təsisatı, əxlaqi-etik problemləri, bütünlükdə dövrün sosial anlayışlarını fərdi xarakterin varlığından, qəlbin və ağılın, hissin və həyəcanın süzgecindən keçirdərək təqdim etdiyi üçün bu anlayışlar canlı, isti nəfəs kəsb edir, insaniləşir, onların tərbiyəvi əhəmiyyəti, emosional gücü daha da böyüyür. “Sən həmişə mənimləsən” əsərində təsvir olunan Həsənzadə zavodda, böyük bir kollektivdə işləyir. Lakin, kəsilməyən iş prosesində, adamlarla yerli-yersiz mübahisələrdə, toqquşmalarda göstərilir. Zavod da, adamlar da, bütünlükdə iş prosesi də onun qəlbində, düşüncələrində, mənəvi aləmində yaşayır.

Yazıçı Həsənzadənin xarakterini, ictimai-fərdi simasını, insanlara, cəmiyyətə münasibətini açmaq üçün onun həyatından kiçik, həm də zahirən intim görünən bir epizodu təqdim edir. Həyatın isti-soyuğunu görmüş, hələ cavan ikən sevimli arvadını itirib tək qalmış, saçlarını insanlara, cəmiyyətə ağartmış Həsənzadənin yolu üstünə təcrübəsiz, lakin, son dərəcə həssas, romantik təbiətli bir qız olan Nargilə çıxır. Nargilə özü ilə bərabər Həsənzadənin həyatına bahar tərəvəti gətirir, onun bütün insani duyğularını, iradəsini imtahana çəkir, çətin sınaq qarşısında qoyur.

Həsənzadə kamil insan obrazıdır. Onun simasında bu anlayış kamil ictimai fərd, kamil vətəndaş anlayışı ilə birləşərək, eyniyyət təşkil edir. Beləliklə, dramaturq həqiqi sənət yolu ilə gedərək, şəxsiyyətdə cəmiyyətin, zərrədə küllün əlamətlərini, təzahürünü ümumiləşdirir, fərdin əməllərindən, mənəvi dünyasından çıxış edərək, cəmiyyət və yüksək ictimai ideallarımız haqqında aydın təsəvvür yaradır. Biz Həsənzadə ilə yaxından tanış olduqdan sonra inanırıq ki, o, təkcə Nargilə üçün deyil, içərisində yaşadığı mühit, işlədiyi zavod, kollektivi üçün də eyni dərəcədə faydalı, lazımlı bir insandır. Bu xüsusiyyət, yəni, fərddə ümumiliyin təzahürünü vermək İ. Əfəndiyevin sonrakı əsərlərində əsas təsir üsulu kimi sabitləşmiş və Sahib, Xansu (“Mənim günahım”), Kamran, Möhsünzadə (“Unuda bilmirəm”), Gövhər xanım (“Məhv olmuş gündəliklər”), Valeh (“Qəribə oğlan”), Nicat (“Mahnı dağlarda qaldı”) və s. Obrazların simasında daha yaxşı öz ifadəsini tapmışdır.

ƏDƏBİYYAT

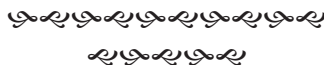
1. Arif Məmməd. Seçilmiş əsərləri. 3 cildə. I c., Bakı, Azərb. SSR EA nəşriyyarı, 1967.
2. Əfəndiyev Ə. İlyas Əfəndiyev. Bakı: İşıq, 1996, 224 s.
3. Əfəndiyev Ə. İlyas Əfəndiyevin yaradıcılığı, Bakı: Elm, 2000, 310 s.
4. Əfəndiyev T. Romantik dramaturgiyada tarixilik və bədiilik, Elmi məruzə, Bakı. 1999
5. Qarayev Y. Səhnəmiz və müasirlərimiz. Bakı: Azərnəşr, 1972
6. Qarayev Y. İlyas Əfəndiyev. Bakı: “Birlik” cəmiyyəti, 1987, 50 s.
7. Rəhmli İ. Dramaturgiya və teatr, Bakı: İ ŞİQ, 1984.
8. Əfəndiyev İ. Seçilmiş əsərləri, 7 cildə. II cild, Bakı: Çınar çap, 2002, 400 s.
9. Nəbiyev B. SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ. Beş cildə V cild, Bakı: Çınar-Çap, 2009, 610 s.
10. Şıxlı İ. Xatirəyə dönmüş illər. Bakı: Yazıçı, 1980, 366 s.

SUMMARY

Lyric folklore patterns in the dramaturgy of Ilyas Afandiyev

In the scientific work an author talked about Azerbaijan writers', their expression different ethical-spiritual problems in the literary thought and preferring folklore genre in the dramaturgy. In the scientific work especially noted more interests of readers since 1960-1970s, to the literary works by Ilyas Afandiyev, because his works takes special place in the dramaturgy and won the readers sympathy with the idea and with the content and creative peculiarities.

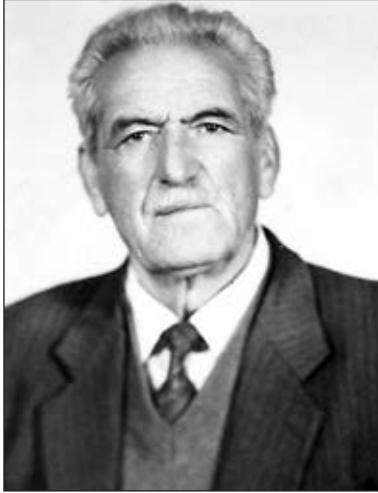
Key words: dramaturgy, literary creativity, ethic and spiritual problems, lyric style, style norms.

*Bizim elli sözlər,
Durna telli sözlər...*

*Əli Süleymanov
doc.dr*

BALAKƏN FOLKLORU

Azərbaycan folklorşünaslığı qədim tarixə malik olmaqla öz zənginliyi ilə diqqəti cəlb edir. Bu zənginlik region folklorlarında, eləcə də Balakən rayon folklorunda da özünü göstərir. Ümumiyyətlə Azərbaycan folkloru dedikdə burada ümumxalq səviyyəsində sabitləşən, ümumiləşən folklor nümunələri nəzərdə tutulur. Elə folklor nümunələri vardır ki, onlar aid olduğu region, rayon, kənd üçün xarakterikdir. Bu, Balakən rayon folkloruna da aiddir. Bəzi folklor nümunələri təkrarlanır, bəzilərinə isə mənsub olduğu regiona aid spesifik xüsusiyyətlər qabarıq şəkildə özünü biruzə verir. Burada

tarixən yaranmış ümumxalq nümunələri ilə yanaşı regiona aid xüsusi folklor nümunələri də vardır.

Balakən milli tərkib etibarını ilə də fərqlənir. Burada azərbaycanlılarla can bir qəlbə yaşayan avarların özlərinə mənsub folklor nümunələri vardır. Lakin əsrlər boyu bib-birilərlə qaynayıb-qarıxmış xalqlar arasındakı qarşılıqlı münasibətlər folklor nümunələrində də öz əksini tapır. Mehriban şəraitdə yaşayan, qohumluq, dostluq münasibətləri ilə birləşən bu xalqların folklor nümunələri də qarşılıqlı şəkildə inkişaf edir. Bəzi folklor nümunələri ümumiləşir.

Mən 1990-cı ildən AME Akademiyası Şəki Regional Elmi bazasının elmi işçisi kimi Qax, Zaqatala, Balakən rayonları üzrə folklor nümunələrinin toplanmasında fəal iştirak etmişəm, hər üç rayonun kəndlərində ağsaqqallarla, ağbirçəklərlə, maarif və mədəniyyət işçiləri ilə görüşüb misahibələr aparmışam. “Sorğu-sual anketləri” üzrə toplayaraq təqdim etdiyim bu nümunələrin bir hissəsi “AMEA Folklor Antologiyası”nın XIII cildində, eləcə də “Babaların hikmət xəzinəsi” (Azsayılı xalqların folkloru) kitabında dərc edilmişdir. Lakin topladığım nümunələrin çox hissəsi işıq üzü görməmişdir. Onların oxuculara təqdim edilməsini məqsəduyğun hesab

edirəm.

Aşağıda növlər üzrə Balakən rayonu folklor nümunələrini təqdim edirik və burada bölgə üçün spesifik olan folklor nümunələrinə üstünlük verilməsi nəzərə alınmışdır. Balakən rayon folklorunun toplanmasında məktəb kollektivləri, ağbirçək və ağsaqqallar, iməcilik və tədbirlərdə öz şivə sözləri ilə bayatı deyənlər, tampurun müşayiəti ilə keç ("mahnı") oxuyan koçoxanlar ("aşıqlar") fəal iştirak etmişlər. Topladığımız folklor nümunələrini söyləyici və toplayıcıların timsalında oxucularımıza təqdim edirik. Folklor nümunələrinin toplanmasında informator və toplayıcılardan Səliyyə Ramazanova, Şəhla Novruzova, Pirğaxbinə kəndindən 80 yaşlı Səlihət İbadova, Ruqiyyə Nəbiyeva, Kortala kənd sakini Ramazan Qeybullayev, Balakən şəhər İmam Şamil adına orta məktəbin müəllimi Bəsirət Bazarova, Katex kənd sakinləri Nəbi Hacıyev, Bəşir Qeybullayev, İlham Hacıyev, Katex kənd orta məktəbinin müəllimlərindən Şəfi Manahov, Nurmöhmə Herayasova, Sabir Nəbiyev, Mahamalar kənd orta məktəbinin müəllimi Asya Baklanova, Nəsibə və Şayma Aşurovalar, Şəhla Novruzova, Səliyyə Ramazanova, eləcə də Müslimət Atayeva, Adil Qurruev onun anası Fatma Qurrueva, Mahirə Bullayeva, Kəmalə Bayramova və başqaları fəal iştirak etmişlər. Onların bəziləri həyatdan köçərək şərəfli ömürlərini başa vurmuşlar. Allah onlara rəhmət eləsin, onların əməyi sonrakı nəsələ nümunə olsun, ruhları folklor nümunələrinin ömrü qədər əbədi olsun!

Topladığımız folklor nümunələrini növlər üzrə oxucularımıza təqdim edirik:

Bayatılar, "haylalar", "keçahi", lileylər

“Bayatı” məfhumu müxtəlif adda işlənir. Balakən və Zaqatalanın kəndlərində bunlara "keçahi", “haylalar”, “lileylər”, “bayatılar”, “mahnılar” deyilir. "Keçahi" avarca "mahnı demək" mənasını verir, “hayla” müraciət, çağırış, yəni “çağırmaq” anlamına gələrək qarşısındakına sevgi, məhəbbət, hörmət, kömək və sairə münasibəti ifadə edir. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında “bayatı” dörd misralıq şeir, rübai kimi –a, a ,b, a formasında qafiyələnən şeir formasıdır. Məsələn:

Qara qazan paxırı (a)

İçmə araq, çaxırı (a)

Mən səni istəmirəm (b)

Budur sözün axırı (a)

Adlarını çəkdiyimiz “haylalar”, “lileylər” və sairə də “bayatılar” məfhumunda birləşərək bu formaya riayət edir. Məsələn, Lileylər:

*Su gəlir axa-axa
 Vay liley,liley.
 Tökülür bizim arxa
 Vay liley, liley.
 Qonşudan bir qız sevdim
 Vay liley, liley.
 Anamdan qorxa-qorxa,
 Vay liley, liley*

Göründüyü kimi, bayatı öz yerindədir (a, a, b, a), “liley”, “vay liley” isə bədii vasitə kimi çıxış edərək ifadə olunmuş hisslərin emosionallığını gücləndirir.

Balakən folklorunda bayatı (haylalar, mahnılar, lileylər) janrına aid nümunələr genişdir. Biz onların hamısını yox, yerli şəraitə uyğun spesifik xüsusiyyətlərə malik olanları misal gətirəcəyik:

Tamburu çalan qızlar,
 Simini salan qızlar.
 Dünyada dərdmi çəkər,
 Atası olan qızlar

Aman ana,can ana,
 Söz dedim yana-yana.
 Can sənə qurban olsun,
 Katexli Şayma ana.

Gadığın yasdı yolu,
 Qar yağdı basdı yolu.
 Gedirdim yar görməyə,
 Namərdlər kəsdi yolu.

Lobyaxaxında xiyar,
 O xiyara kim qıyar?
 Balakənli Aşurovun,
 Lileyindən kim doyar.

Dur gedək “Beş bulağa”,
 Suyu meyxox bulağa.
 Gəl birgə mahnı deyək,
 Axmasın yaş bulağa.

Dağıstan dağ yeridir,
 Gürcüstan bağ yeridir.
 Doğma yurdum Balakən,
 Qızların çağ yeridir.

İspiçkanın qabına,
 Əl-üz yuyan sabuna.
 Mənim təkə qardaşım,
 Dəyər Katex tabuna.

Pis gün ötən yaxşıdır,
 Köynək kətan yaxşıdı.
 Cənnət cənnət olsa da,
 Yənə vətən yaxşıdı.

Tambur çalan beş barmaq,
 Beşi də qızıl barmaq.
 Hər qızın işi deyil,
 Sevgini başa vurmaq.

Gecənin qaranlığı,
 Üzüb keçdim Qanığı.
 Necə yaman olarmış,
 Sevən yarın yanığı.

Bazardan aldım qəndi,
Tamburun yeddi bəndi.
Görüncə görməyəydim,
Görüb ürəyim yandı.

Ay mənim qara atım,
Çapım belində yatım.
Bir dön üzündən öpüm,
Qaraqaş Ruqiyyatım.

Yuxarı bağ bizimdi,
Qara salxım üzümdü.
Liley çəkdim, səsim yox,
Hindi cirqa sizindi.

Dağlar dağlara qaldı,
Otu sarala qaldı.
Abdilməcidin dağı,
Yenə marala qaldı.

Mən aşıq, ağrı gəldi
Ürəyi dağlı gəldi
Sizə dəyən güllələr
Bizlərə ağrı gəldi.

Honzoqorda duman var
Bu halımı duyan yar
Yarım mənə dağ qoyub
Təkcə sənə güman var

Katex çayı qaradı
Yaralara qoradı
Məlhəm ola bilərdi
Yarıma nə karadı.

Gərəklinin qızları,
Gülbənizli qızları.
Gümüş qabdan su içən,
Sonalardı özləri.

Lileyi demişəm yüz,
Boynuna mərcanı düz.
Mən elə yar seçmişəm,
Hamıdan mənə əziz.

Şirəyin şirin narı,
Xəlvət görəydim yarı.
Nə dinir, nə danışır,
Neynirəm elə yarı.

Qaraşından keçərəm,
Qanad versən uçaram.
Bir gecə qonaq qalsam,
Sabah necə gedərəm.

Bir qız gördüm Göyəmdə,
Gül budağın əyəndə.
Bir də səni görəydim,
Şamamalar dəyəndə.

Katex kəndin meşəsi,
Ətirli bənövşəsi.
Sənə salam göndərir,
Sevgilinin ailəsi.

Mən gedirəm sən də gəl,
Bel götürüb bəndə gəl.
Məni görmək isdəsən,
Gadıx adlı kəndə gəl.

Damburu ver mən deyim,
Sirrimi sənə deyim.
Yaxın otur yanımda,
Şirin dilivü yeyim.

Balakənin dağına
Piləkanlı yoluna
Bu dağlardan kim keçər,
Kim gələr oylağına.

Yaz olsun, bahar olsun,
Düşmənlərə ar olsun.
Geniş dünya durduqca,
Müstəqillik var olsun.

Tamburun qolu uzun,
Çantalar düzüm-düzüm.
Yarım məndən küsübdü,
Mən buna necə dözüüm.

Nə gözəl ellərin var,
Ördəkli göllərin var.
Pirxaxbinə kəndində,
Məhsullu çöllərin var.

Balakən rayonu Qazma kənd
sakini Aşıq Ərəbiddinin söylədiyi

nəğmələrdən nümunələr:

Ata vuran yüyəndi, aman-aman,
Ay xırda-xırda diyəndi, lələyi.
Qalsın ah yağımızda, aman-aman,
Ah Ərəbi dindirəndi, lələyi.
Əllərini yağla sən, ah lələyi,
Ağ sinələri dağla sən, ah lələyi.

Yurtdan yuvadan köçməyəm,
Düşməndən dost seçməyəm.
Qazmanın oylağına, ay leyli,
Dünyanı dəyişməyəm.

Əldə olan sazları, ay leyli,
Üstündə qotazları, ay leyli.
Durnalara oxşayır, ay leyli,
Balakənin qızları, ay leyli.

Atalar sözlərindən nümunələr.

- Qabaxda gedən qoz yığar, dalda gedən toz
- At pəlanından, fırlıdaqçı yalanından tanınar
- Rüşvət gedər bir cibə, güman gedər min cibə
- Quşun bəzəyi lələk, insanın bəzəyi bilikdir
- Ağıllı dözər, axmaq azar
- Söz adama, çubuq heyvana
- Var yıxmayanı fələk də yıxmaz
- Ləzgi hara, dostluğu posdu hara
- Övlad dərdi çəkməyən ev dərdi çəkməz
- Tayı düzgün olanın evi güzgülər
- Cavan dişi ilə, yaşlı işi ilə tanınar
- Adam qaralanda gözü qazanın dubində olur
- Adam pul qazanar, pul adamı qazanmaz
- Adamlığı adamdan isdə
- Xoş ətri qızılğuldən
- Atam balası olma, adam balası ol
- Aşın tamı dür ilə, adamın tamı söz ilə
- Ağ gün qara günü unutturur

- Fırılacaq adam xoflu olar
- Dil var bal gətirər dil var – bəla
- İtə hürmək, insana hörmət
- Dost başa, düşmən ayağa baxar
- Söz var xəsdəni sağaldar, söz var sağlamı yıxar.

Qarğışlar:

- Ağ günün qara olsun, dilin yara
- Dünya işığına həsrət qalasan
- Qapına qıfil vurulsun
- Axan suların dayansın, baxan gözlərin kor olsun
- Öləndə ağzına su damdıram olmasın
- Şamın yanmasın, işıq üzünə həsrət qalasan
- Qolun qıçın sınsın

Alqışlar:

- Dost deyən sənə, düşmən diyən özünə olsun
- Dolasan daşmayasan, varlanasan aşmayasan
- Allahın rəhmi üstünnən əskik olmasın
- Min budaq olasan
- Arzuların çin olsun
- Balan bal dadsın
- Vay-şivəndən uzaq olasan
- Mal qaranı dabağ, boğma tutmasın
- Yaxşı bazar olsun, azar olmasın
- Su sanı ömrün olsun
- Yaddan da, doğmadan da yarıyasan
- Oğluna gəlin gətirəsən, qızın bəxtli gəlin olsun

Andlar:

- Vidənə and olsun
- Əzizlərim haqqı
- Allah haqqı, peyğəmbər haqqı
- Məkkə-Mədinə haqqı
- Balalarımın haqqı
- Nəvələrimin haqqı
- Bərəkət haqqı

Deyimlər

- Yayda işə əl vurmaz,
- Qışda keyfinnən qalmaz.
- Yayın sərin ayrıanı,

Qışda isti yorğanı.
-Yayda çayxana,
Qışda pitixana.
-Yayda kişi işləyər,
Qışda ailə dişləyər.
- Arvad gün altda yanır,
- Kişi Rusiyada nazlanır.
-Yayda tər tökərəm,
Qışda rahat yataram.
-Yazıb yuxusu şirin,
Qışın yuxusu dərin...

Tapmacalar

Suya düşər islanmaz,
Yer altında paslanmaz,
At üstündə səslənməz.
(qızıl)

İki darta,
Biri qalxar,
Biri yatar.
(Tərəzi)

Bağda sürünər gözər,
Az-az görünər gözər.
Oxşayır bir yumağa,
Qorxuram əl vurmağa.
(Kirpi)

Altı dəri üsdü dəri,
İçində bir ovuc darı
(Qabaq)

Dolamalar

Deynən nağıl
-Nağıl
Dur başımdan dağıl.
*Deynən tabaq,
-Qabaq.
-Başına tabaq

*Deynən divar
-Divar.
-Get qoduğu suvar.

*Deynən qoyun
-Qoyun
-Sabaha qaldı toyun.

*Deynən nağıl
-Nağıl
-Aya hürmə, oğul

Deyişmələr:

Dağıstanlı Bozpapaxla Katexli Səlimətin deyişməsi haqqında Katex kənd sakini

Bəşir Qeybullayevin dediklərini təqdim edirik. Qosli Dağıstandan gələn hoboldur. “Hobol” Dağıstan avarlarına deyilir; hərfi mənası qonaq deməkdir.

Hobollar payızda, mülayim qış günlərində atlarla arana (Car-Balakənə) gələr, özləri ilə ət, pendir gətirər, gedəndə qarğıdalı, arpa, fındıq, qoz aparardılar. Yayda aranda qala bilməzdilər; geniş yayılmış Qızdırma xəstəliyi onlar üçün ağır təhlükə yaradırdı. Bu gediş-gəliş ənənəvi hal şəklini almışdı. Hobollar tambur məclislərində iştirak edərdilər.

Bozpapax Qosli ilə Səlimətin deyişmələri:

Səlimət:

-Gadıx çayı mil gəlir
Dəstə-dəstə gül gəlir.
Neynirəm Bozapağı.
İldən aydan bir gəlir.

Bozpapax:

- Gadıx çayı mil gəlməz,
Dəstə-dəstə gül gəlməz.
Bozpapax qəlbən sevər,
Səni yaddan çıxarmaz.

Səlimət:

- Gadıx çayı daşandı,
Güllər yazda açandı.
O mənim Bozapağım,
Dağıstana qaçandı.

Bozpapax:

- Qışda çaylar daşarmı?
Gül-çiçəklər açarmı?
İki könül birdirsə
Ayrılıqdan qaçarmı?

Səlimət:

- Dəryanın üzü gördüm,
Əriyən buzu gördüm.
Bozapağı görəndə ,
Özümü razı gördüm.

Bozpapax:

- Gadıx çayda balıx tutdum,
Gah yeridim, gah pörtdüm.
Səliməti görəndə,
Köhnə yarımı unuttum.

Səlimət:

- Mahaçqalada qapılar,
Üsdü dəmir qapılar.
Ay mənim Bozpapağım,
Sənnən harda tapılar.

Bozpapax:

- Qaradır qaşın sənin,
Cavandır yaşın sənin.
Bozpapaxla gəzərdin,
Hanı sirdaşın sənin .

Səlimət:

- Gadıxda dağam mən,
Aranda dustağam mən.
Alginən məktumu,
Ölməmişəm sağam mən

Qosli ilə Müslimətin dəyişməsi:

Çəkmə altı mıxdımı,
Bizim kənd quroxdumu.
Mənim dilbər canımnan,
Sənin fikrin arıxdımı?

Bulaq başında oldum,
Həm ağladım, həm doldum.
Niyə elə məktub yazdın?
Oxudum dəli oldum.

Düşdüm dağa, borana,
Mən gedim hansı yana?
Bir də Zöhrədən danışsan,
Çıxma Azərbaycana.

Bura atsan ayağını,
Həm solunu, həm sağını.
Bilsəydim Zöhrən də var,
Yandırardım çarığını.

Qosli peşiman oldu tutduğundan, barışıb şiri-şirin Müslimətə dedi:

Qaraqaş, göz eyləmə,
Tez-tez söz də eyləmə.
Gəlirsən vaxtında gəl,
Dayanıb naz eləmə.

Qoruxdu bulaq başı,
İçinin xırda daşı.
Xuryadnan bal yeyincə,
Sən gözəlnən daş daşı.

Müslimət cavabında:
Dayım yolları busdu,
Bilmirəm kimin dosdu.
Bu mənim gözəl canım,
Sənə halal olsun a Qosli.

Qosli dedi ki, mən səni sevirəm, amma dayınnan qorxuram.

Müslimət cavabında:
Söyləyirəm gülürəm,
Öz işimi bilirəm.
Dayım sənə söz desə, a Qosli,
Cavabını mən verrəm.

Ürəyimi bilsənə,
Dərdi mənə desənə.
Sənə dayım açıqlansa, a Qosli,
“Get işinə desənə”

Danışırım sənnən mən,
Kölgədə sən, gündə mən.
Qapıdan gir içəri, a Qosli,
Cavabını verim mən.

Səhər torana kimi,
Gedim borana kimi.
Sənə baxmağım gəlir, a Qosli,
Gözüm yorulana kimi.

Beləliklə Müslimətlə Qosli barışığa gəlirlər.

Balakən rayon folkloru nümunələri çoxdur. Məsələn, 85 yaşında vəfat etmiş Zahid Aslanovun Ruhiyyə Aslanova tərəfindən təqdim edilmiş “Dəyirman daşı və sandıq əhvalatı”, “Ağa nəzər” nağılları, Katex kənd orta məktəbinin müəllimi Sabir Nəbiyevin təqdim etdiyi milli nağıllar, əfsanələr (“Anadib əfsanəsi”), oxşamalar da maraqlı folklor nümunələridir.

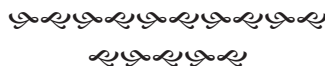
QAYNAQLAR

1. Cərgə, növbə
2. Zaqatalanın Kebeloba kəndindən olan məşhur qaçaq Abdülmecid (Baqqa Mecid) Mesedulher (“Qızıl göl”) dağında düşərgə salmışdı. Onun adına tambur havası var.
3. Honzoqor – Zaqataladan Dağıstana gedən at yolunda dağ keçidi. Bəzi məlumatlara görə, xüsusilə qışda çox təhlükəli olan bu keçidin adı «ölüm tələsi» (hinzi- «ölüm»; qor – «tələ») mənasını verir.
4. Balakənin girəcəyində – Qerekdə (Gərəkli k.) çarpılmış dağ yolu.
5. Çantalar-qız toyunda tikilib paylanan içinə mixək, dağdağan qoyulmuş əlvan qotazlı konvertlər; salxım şəklində yığılaraq toy əhlinin paltərinə, gəlin atının yəhərinə, cehizin ustunə taxılırdı.
6. Balakənin kəndi
7. “Xuryad” - kifir

SUMMARY

Balaken Folklore

Azerbaijan folklore is very rich and variegated. Each region has specific folklore and ethnography. In this article one of the very interesting regions-Balaken region folklore is analyzed. In Balaken together with Azerbaijan Turks other Avar people also live. Therefore, this region’s folklore, traditions are very interesting and even differ one another. These specific features have been analyzed in the presented paper.

Ustad oğlu şagird olmaz

*İsmayıl Məmmədli
prof. dr*

ATAM YADIMA DÜŞDÜ

Atam Aşıq Oruc Aşıq Vəli oğlu haqqında danışmazdan əvvəl aşıq sənətinin beşiyi olan Göyçə aşıqlığından bəhs etmək istərdim. Aşıq Oruc da bu məktəbin ünlü nümayəndələrindəndir.

Göyçə aşıq mühiti Miskin Abdal, Ağ Aşıq, Aşıq Alı, Aşıq Durxan, şair Məmmədhüseyn, Aşıq Ələsgərin atası Alməmməd, Aşıq Ələsgər, Aşıq Vəli, Aşıq Musa, Aşıq Nəcəf, Aşıq Qurban, Aşıq Talib, Zodlu Abdulla, Aşıq Alışan, Aşıq Ağayar, Aşıq Əsəd, Növsər İman, Aşıq Aydın, Aşıq İslam, Aşıq Müseyib, Aşıq Qasım və b. ünlü sənətkarlar aşıq-şairlər yetirmişdir. Diqqətəlayiq haldır ki, «Göyçə aşıqları və el şairləri» kitabının I cildində XVIII əsrdən ta bugünədək Göyçənin 30 kəndinin hər birindən çıxmış ümumilikdə 171 aşığın adı çəkilir. Yuxarıda göstərilən siyahını biz bəlkə səhifə-səhifə də artıra bilərik. Bu el sənətkarları yalnız Göyçə aşıq məktəbinin deyil, bütövlükdə Azərbaycan aşıq sənətinin azman nümayəndələridir.

Atam Aşıq Oruc aşıqlıq sənətində tanınan adlardan biridir. Aşığın yaşadığı dövrdə o, xalq tərəfindən çox sevilmiş, ustad sənətkarlardan olmuşdur.

Aşıq Oruc Basarkeçərin Yarpızlı kəndindən olan Aşıq Vəlinin oğludur. O, 1920-ci il martın 20-də Göyçə mahalının Yarpızlı kəndində doğulmuşdur. Onu da deyim ki, təkcə Yarpızlı kəndindən 13 aşıq çıxıb: Aşıq Vəli Əhməd oğlu, Aşıq Oruc, Aşıq Əhməd, Aşıq İslam, Aşıq Əlyar, Aşıq Qasım, Aşıq Eyyub, Aşıq Şahsuvar, Aşıq İsrayıl, Aşıq Ağa, Aşıq Müğüm, Aşıq İman, Aşıq Bəhlul, Aşıq Nadir. Bu tam siyahını qocaman folklorşünas, indi dünyasını dəyişmiş Aşıq Ələsgərin nəvəsi İslam Ələsgər müəyyənləşdirib. Bir cəhət də qeyd etməyi lazım bilirəm ki, Orucun atası Aşıq Vəli XIX yüzilin II yarısı və XX əsrin birinci çərçivəsində Göyçə aşıq mühitində və Azərbaycanın başqa bölgələrində yaxşı tanınan el sənətkarlarından biridir. Onun çox zil və təmiz, qəlbəyatımlı səsi, olduqca şirin ləmzi, rəğbət doğuran havacatı, saqraq zən-

gulələri, sinəsi dastan və rəvayətlərlə dolu olmuşdur. Aşıq Vəli Azərbaycanın əksər bölgələrində, mahallarında keçirdiyi toylarda, məclislərdə oxuduğu aşıq mahnıları, söylədiyi dastanlarla el-obanın – xalqın dərin hörmətini qazanmışdır. Təsadüfi deyil ki, (maraqlı faktdır) xalq yazıçısı mərhum İlyas Əfəndiyevin «Geriyə baxma, qoca» romanında göstərdiyi kimi, Qarabağ mahalında ən hörmətli, adlı-sanlı şəxsiyyətlər Aşıq Vəlini Göyçə mahalından öz dəstəsi ilə toylar, ağır yığnaqlar yola salmağa dəvət edərəkmiş. Bəli, Aşıq Oruc belə bir ustadın varisidir. Balaca Oruc atası Aşıq Vəlinin sazının sədaları altında böyümüşdür. Deyiblər: ustad oğlu şeyird olmaz. Aşıq Vəli dünyadan vaxtsız getmişdir. Onun vəfatından sonra (onda Orucun 8-9 yaşı olardı) aşıq sənətinə Orucun marağı daha da artmağa başladı. O, atasının sazını toz basmağa qoymadı. Dövrünə görə, o zamanın uşaqlarının çoxu kimi, bir çox yaşıdları kimi Oruc mükəmməl təhsil ala bilmədi. Cəmi-cümlətən 4 il məktəbdə oxuya bildi. Amma ulu tanrının ona bəxş etdiyi fəvqəladə istedadı, kəskin hafizəsi, dərin yaddaşı sayəsində xalqın yaddaşında qorunan zəngin folklor nümunələrinə - dastan və nağıllara dərinlənmişdi. Bunun üçün ilk növbədə sinədəftər Güllü nənəsinə, özünün bayatı, nağıl-dastan dünyası ilə çoxlarına örnək olan anası Qəndaba minnətdar idi, borclu idi. Səyi, sevgisi, inadı və zəhmətsevərliyi ilə saza-sözə elə aludə olmuşdu ki, bir də gördülər ki, Oruc saz çalır-oxuyur, peşəkar aşıqlar kimi. Təbiidir ki, aşıqlıq sənətinin tarixindən də bəllidir ki, aşıqlar ustada qulluq edib aşıqlıq və vəsiqəsi qazanırdılar.

Atam öz söhbətlərində deyirdi ki, ustadı Aşıq Ələsgərin şeyirdi Çaxırlı kəndindən olan Aşıq Alışanın oğlu Aşıq İbrahim olub. Oruc ona 3 il şeyirlik edib. O dövrdə məşhur Göyçə aşıqlarından Qaraqoyunlulu Aşıq Əsədin, Aşıq Mehдинin, Bala Məzrəli Aşıq Hüseynin, Aşıq İslamın, Cilli Aşıq Müseyibin apardığı toy məclislərini dinləməyə çox həvəs göstərmiş, bu minvalla Göyçə aşıq dünyasında püxtələşməyə başlamış, gözəl havacat və şirin, xoş avaza, qaynar təbə malik sənət sahibi kimi yetişmişdir.

Əsl həqiqət bu idi ki, Aşıq Orucun oxumasında onun özünəməxsus bir şirinlik vardı. Yalnız kamil, ustad aşıqlarda müşahidə edilə bilən bir yol, ifa tərzini vardı onda. Məhz Oruc sənətini, Oruc şəxsiyyətini elə-obaya, xalqa sevdiren, sirlili-sehirli qüvvə də elə bunda idi. O, istənilən havanı oxuyarkən, deyərdin ki, bu havanı sanki yenidən yaradırdı, onun ifasında yeni səslənirdi. O, xüsusən «Mixəyi» havasını son dərəcə şirin, xüsusi bir ahəngdarlıqla oxuyardı. Bəlkə də onun müasirlərindən bu aşıq havasını onun qədər təsirli, həssas, şirin oxuyanı tapılmazdı. Bütövlükdə Aşıq Oruc ifasında bütün havalar şirin ləhcə ilə, şövqlə, mərdanəliklə catdırılırdı: «Misri», «Təcnis», «Məm-

mədhüseyni» (başqa adı «Heydarı»dır), «İrəvan çuxuru», «Qəhrəmanı», «Güllü qafiyə», «El havası»... Bu havaları dinlədikcə adam özünü unudar, sazın sehrinə, tilsiminə düşərdi. Aşıq Oruc həm də «Koroğlu» aşığı idi. Bunu onunla bir dövrdə yaşamış aşıqların, sazsevərlərin hamısı söyləyərdi. Aşıqlıq sənəti yüksək vətənpərvərlik də ifadə edən bir məktəbdir. Dəhşət onda qopdu ki, Göyçə və Qərbi Azərbaycanın tarixi Azərbaycan torpaqlarından türklərinin 1948-1953-cü illər deportasiyasına Aşıq Orucun da ailəsi məruz qaldı.

Vətəndən, boya-başa çatdığı doğma yurddan ayrılmaq dözülməz dərdirdi. Bu, atamın ovqatından, davranışından hər zaman bilinirdi. Amma xeyirxah, qədircilən Gədəbəy camaatı aşığı və ailəmizi çox səmimi, məhəbbətlə qəbul etdi və Zəhmət kəndində məskunlaşdıq. Aşıq Oruc 1950-ci illərdə Gədəbəy rayonunda aşıqlar dəstəsi yaratdı. Burada şair Vəli, Aşıq Məhəmmədəli, Aşıq İsfəndiyar (hazırda Prezident təqaüdçüsüdür, ustaddır, Gədəbəy Aşıqlar birliyinin rəhbəridir) Aşıq Yusif, Aşıq Şahsuvar, Aşıq Nurəddin, Zahid Aslanoglu, Aşıq Dəmir və b. həvəslə iştirak edirdilər. Aşıq sənəti Gədəbəy bölgəsində daha da canlandı.

1950-ci illərin ortalarından Aşıq Oruc yalnız məclislərdə, el yığnaqlarında oxumaqla sənəti yaşatmadı, inkişaf etdirmədi, radio və televiziya verilişlərində çıxışlar etməyə başladı. O dövrdə Radio-Televiziya Verilişləri Komitəsinin sədri görkəmli şair, dövlət xadimi Teymur Əliyev (Teymur Elçin) idi. O, Gədəbəy rayonundan Ali Sovetin deputatı seçilmişdi. Rayona gəlişlərində həmişə (o zaman rayon partiya komitəsinin I katibi olan Dövlət mükafatı laureatı Süleyman Hüseynov idi) ali hörmətli qonaqlar gələndə Aşıq Orucu dəstəsi ilə mədəniyyət evinə çağırardılar və konsertlər verilərdi. Bu zaman Teymur Əliyev Aşıq Orucun sənətinə dərinlən bələd oldu və ona Dövlət radio və televiziyasına gəlməyi tövsiyə etdi. Həmin dövrdən də aşığın radioda 11 lent yazısı yazıldı və televiziya verilişlərində də çıxışı başlandı.

Sonrakı illərdə Aşıq Oruc Azərbaycan Aşıqlarının III qurultayının (1961) nümayəndəsi olub və Mədəniyyət nazirliyində Dövlət konsertinin üzvü, Dövlət Filarmoniyasının da solisti kimi konsertlər verib. Həmin illəri mən yaxşı xatırlayıram. O, zaman mən ali məktəb tələbəsi idim. Bu dövrdə Azərbaycan aşıq sənətinin say seçmə ustalarını görmək, tanımaq mənə nəsib oldu. Borsunlu Məzahir Daşqın, Aşıq İslam, Aşıq Teymur, Aşıq Nabat, Aşıq İmran, Aşıq Əkbər, Aşıq Əmrah kimi saz-söz sənətinin nəhəngləri bizim evimizdə qonağımız olub. Belə adlı-sanlı aşıqların atamla dostluq etmələri onunla tez-tez görüşmələri, məclislər yola salmaları Aşıq Orucun Azərbaycan aşıqları arasındakı hörmətinin, böyüklüyünü onun aşıq sənətindəki

mövqeyini açıq - aydın göstərir.

Yaxşı yadımdadı. 1962-ci ilin payızı olardı. Aşıqları Bakıya çağırırdılar. Bu, o zaman ildə 2 dəfə (bəzən də tez-tez) olardı. Azərbaycan aşıqları hər-bçilərin «Qırmızı Şərq» qonaq evində yerləşdirilmişdir. Mərhum gənc tələbə dostum Əli Əliyevlə mən dədəngilin yanına getmişdik. Hər bölgədən adlı-sanlı aşıqlar vardır, 100-dən artıq olardı. Kimisi sazını kökləyir, kimisi hansı havanı isə astadan dilləndirirdi. Saz ustadı Ədalət Nəsimov sənətin zirvəsində idi. Bir nəfər cavan Aşıq Ədalətə yaxınlaşıb hansı havanınsa (adını xatırlamıram – 53 il bundan əvvəlın sözüdü) güllərini vurmasını xahiş etdi. Ədalət atama sarı dönərək dedi: - Oruc əmi, bu havanı bir ustad kimi, ağsaqqal kimi, sən çalsan yaxşı olardı. Mən onda atamın aşıqlar arasındakı hörmətinin, uca tutulmasının şahidi oldum.

Atamın sənətə sevgisi ömrünün sonuna qədər azalmadı. O da yadımdadır ki, 69-cu ilin dekabrında mənim toyumda atamın hörmətinə görə Azərbaycanın 19 adlı-sanlı, şöhrətli aşığı – Aşıq Teymur, Aşıq İmran, Borsunlu Məzahir, Aşıq Hüseyn Cavan, Aşıq Əkbər, Aşıq Nabat, Miskin Vəli, Aşıq İsfəndiyar, Aşıq Şahsuvar, Aşıq Sədaqət və başqaları çalıb-çağırıldı. Kəndimizin tarixində belə toy olmamışdı. Bu gün də ondan danışırıqlar.

Atam ömrünün son illərində toylara seyrək gedərdi. 1974-cü ilin yayı idi. Bizim yaxın qohumumuz, o zaman Daşkəsən rayon qəzetinin redaktoru olan Cəlal Hüseynovun (indi dünyasını dəyişib) toyunu keçirdi. Özü də cavan vaxtlarında oxuduğu kimi məclisi yola saldı. Həmin toyun lent yazısı məndədir. Bir şeyi də deyim ki, atam ömrünün son illərində uğursuz zob xəstəliyinə və astmaya tutulmuşdu. Ciddi xəstə idi. Yaxşılaşma hiss olunmurdu. 1976-cı ilin mart-iyun aylarında Şəmkir şəhərində xəstəxanada yatdı. Sonra çıxarıb Gədəbəyə apardıq. Mən Bakıdan, qardaşlarım isə Şəmkirdən tez-tez gəlib ona baş çəkirdik. Yatağında uzanmışdı. Birdən mənə üz tutub dedi: - İsmayıl, bilirəm uşaqlardan (biz 3 bacı, 6 qardaş) tək cənab saz çalır-san, bir hava çal, oxu (o zəifləmişdi: sazı əlinə almağa təqəti qalmamışdı). Mən ani tərəddüddən sonra sazı götürüb «İrəvan çuxuru» havasını çaldım, ömrümdə ilk dəfə onun hüzurunda «Danışaq» qoşmasını oxudum. Onun gözləri sevincdən və həyəcədən yaşarmışdı: «Səndən yaxşı aşıq olardı. Hayıf, gərək sənə bu sənəti öyrədəydin». Mənim həvəsim olsa da, gəncliyimdə atam mənə razılıq vermədi. Bir də mən o vavt artıq dilçilik üzrə elmlər namizədi olmuşdum.

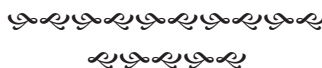
1920-ci il Mart ayının 20-si atam dünyaya gəlmişdi. Əgər sağ olsaydı indi o 95-i haqlayardı. 1976-cı il iyul ayının 19-da dünyadan 56 yaşında köç elədi. Mən bu gün qürur duyuram ki, atam qədim tarixli aşıq sənətinə şəərəflə

qulluğ eləyib, çalib-çağırıb və bu sənəti zənginləşdirib. Aşıq sənəti Azərbaycan xalqı ilə birgə yaranıb. Xalqın ruhu, xalqın mənəviyyəti bu sənətdə ifadə olunur. Minildən bəri də ellərimizə xidmət edir. Aşıq sənətini azman ustadlar, sənətkarlar yaşadıblar. Hazırda da sənət çiçəklənir, yeni-yeni səhifələr açılır. Dövlət səviyyəsində qorunur, qayğı göstərilir. Necə ki, türk dünyası var, Azərbaycan dünyası var, Azərbaycan xalqı var, saz sənəti də yaşayacaq!

SUMMARY

I Remembered My Father

The author dedicated his article to Ashig Oruj who was one of the talented ashigs in Goyche region. In the article it's emphasized that in this region there were approximately 171 very talented and famous ashigs who were from each of the 30 villages of Goyche region. Ismail Mammadli named these ashigs and spoke comprehensively about Ashig Oruj Vali's son – who was his father. He wrote his memories about him, noted the ashig's great love to this art and presented his several poems at the end of the article.

Ustad yadigarı

AŞIQ ORUC ƏHMƏDOVUN QOŞQULARINDAN

NEYLƏSİN

Öz eybini bilməzlərə
Qohum-qardaş, el neyləsin
Zatı xayın olan kəsə
Düzgün ürək, dil neyləsin?

Elmə sinə gərmiyəne,
Ustad dərsi görmüyəne,
Düzə qiymət vermiyəne,
Alim, şair bil neynəsin?

Eli sevər ər oğlu ər,
Qanı təmiz, canda hünər
Haqsız ölsə, nadan, sərsər
Ona külüng-bel neyləsin?

Sarvan ümid bağlar nərə,
Şair olan şah əsərə,
Səyyah yorğun, çətin bərə
Ovun getsə, sel neyləsin?

Aşiq Oruc de sözünü,
Tərifləmə gəl özünü,
Bil çevirsə el üzünü,
Yüz köməkçi əl neyləsin?

VAR

Özgənin bağına həsrət deyilik,
Bizim könül açan öz bağıımız var.
Tamarzı deyilik nara, heyvaya
Onu yetişdirən torpağıımız var.

Əllərdə dalğalanır sülhün bayrağı,
Bizimdir həyatın gözəl növrəği,
Göz üstə saxlarıq gələn qonağı
Gəzməyə minlərlə yaylağıımız var.

Qəhrəman yurdudur mənim bu yurdum,
Poladdan möhkəmdir, yenilməz ordum.
Aşığı Oruc deyər hər kimdən sordum
Dedi: bundan gözəl sabahımız var.

DANIŞAQ

Aşığı, gəl götürək sədəfli sazı
Azad eldən, bu diyardan danışaq,
Boranlar əlindən almışıq yazı
Ürək açan gülüstandan danışaq.

Dağların döşündən təzə yol çəkən,
Şoranlı çöllərə gül-çiçək əkən,
Göylərə baş vuran binalar tikən
Saf ürəkli, mərd insandan danışaq.

Aşığı Oruc, Vətəninədən ilham al,
Götür telli sazı, bəs bağına çal.
Qoçaq insanları daim (daymı) yada sal.
Hər məclisdə qəhrəmandan danışaq.

SƏNİN

Azərbaycan, mənim qəhrəman yurdum
Nə gözəl qurulub dövrünün sənin,
Cərgə-cərgə şəhər, kəndin görəndə,
Sanki bir cənnətdir hər yanın sənin.

Ölkəmdə beysavad de kim qalıbdır?
Elm dəryasına hamı dalıbdır,
Müdriklərdən tərbiyəsin alıbdır,
Mərifət əhlidir insanın sənin.

Mədəniyyət artıbdır, şən gün keçirik,
Firavan həyata biz də gedirik,
Bu azad ölkəmdə şövqü edirik
Oruc da söylüyər bəyanın sənin.

QIFILBƏND

Səndən xəbər alım ay aşiq Teymur?
Necə daşdır hər nişanı kölgəsiz?
O nədir ki, nə dincəlib dayanmaz,
Nə dolanır, bu dünyanı kölgəsiz?

O nədir ki, nəfəsi yox, qanı var,
O nədir ki, hər bir rəngdən donu var
O nədir ki, nə yurdu, məkanı var
Geşt eyləyər hər bir yanı kölgəsiz?

Oruc deyər nədir yerin pərgarı,
O nədir ki, gah qız olur, gah qarı,
O nədir ki, yerin, göyün ləngəri
Əgər bilsən hər nişanı kölgəsiz

SİNƏ-SİNƏ

O hilal qaşını görəndə gözüm,
Müştaq oldum onun yar sinəsinə
Laçın hərəkətli, tovuz cilvəli,
Qaldım qulluğunda yar sinə-sinə

Gəzib bu dağları lələ üzəsən,
İnsaf eylə gəl dərdimi üzə sən
Busə nədir, qıymayırsan üzə sən.
Al xəncəri bağrım yar sinə-sinə.

Oruc deyir sən gələndə Yasəmən
Gah şad olub, gah batıram yasa mən
Nitqi nəfəsimdən qopur yasəmən
O nədir köksündə yar sinə-sinə.

BAYRAM GÜNLƏRİ

Bu qüdrətli vətənimdə
Təzə bayram günləri
Al bayrağı biz alırıq
Ələ bayram günləri
Yeniyetmə növcavanlar
Dillərində sözləri
Oxuyuban qarşılıq
Sözə bayram günləri

Ölkəmizə işıq verir
Vardır həyat qüvvəsi
Düşmənlərə talan salır
Ordumuzun qüdrəti
Addımlarımız birgə vurur
Çox xoş gəlir gur səsi
Yadigardır vətənimdə
Böyük bayram günləri

Təyyarələr göydə gəzir
Səma əlimizdədir.
Əliyevdir rəhbərimiz
Nəzəri üstümüzdədir
Aşiq Oruc şeir yazır
Polad qollar bizdədir
Çatacaqdır həvəsinən
Başa bayram günləri.

Dədələrin öyüd-örnəyi

DƏRBƏND FOLKLORU

Folklorçuların maraqla gözlədiyi «Dərbənd folklor örnəkləri» (Bakı, 2014) toplama-tərtib işi nəhayət ki, işıq üzü gördü. Rza Xəlilov, Məhərrəm Qasımlı və Oruc Əliyevin hələ ötən əsrin səksəninci illərindən Dərbənd mahalına folklor ekspedisiyaları nəticəsində topladıqları zəngin materialın mühüm bir qismini əhatə edən dəyərli nəşr işinin «Gülməcələr» bölməsindən bəzi örnəkləri sizlərə ərməğan eləyirik.

GÜLMƏCƏLƏR

PULU ÇOX VERƏYDİN

Bir gün bir kişinin inəyi itir. Çox axtarır. amma tapa bilmir. Əli hər yerdən üzülür. Axır gəlir bir mollanın yanına. Ona beş manat verib deyir:

- Bir həftədir inəyimi itirmişəm, tapa bilmirəm. Qorxuram qurda-zada rast gələr. A bu beş manatı, bir dua oxuyub qurdun ağzını bağla!

Molla beş manatı alıb deyir:

- Arxayın gedə bilərsən. Qurd inəyini yeməz.

Kişi arxayın olub gedir. Kişi gəzə-gəzə gəlib qala divarının ətəyinə çıxır. Görür inəyin sümükləri yerdə ağarır. O saat bilir ki, qurd inəyini dağdıb yeyib. Qayıdır gedir mollanın yanına, çatan kimi deyir:

- Ay molla, bu nə işdir? Sən qurdun ağzını necə bağlamısan ki, inəyimi yeyib. Qaytar beş manatımı.

Molla gülüb deyir:

- A kişi, beş manata bir qurdun ağzını bağlamışam. Pulu çox verəydin, bütün qurdların ağzını bağlayaydım.

SƏN GƏTİRİB QOYSAYDIN...

Birisi borc alıb qaytarmamaqda vərdişgər imiş. Bir gün çoxdan borc alıb qaytarmadığı qonşusuna yenidən ağız açır:

- Ay qonşu, əlamanda qalmışam, mümkündürsə mənə 50 tükən əlbörcü verəsən. Bu günə-sabaha düzəldib qaytararam.

Qonşusu da onun bu quruma bələd olduğundan dərsmi vermək istəyir. Bu niyyətnən taxtın baş ucundakı mütəkkəni göstərib deyir:

- Get o mütəkkəni qaldır, pul onun altındadır, götür.

Borc istəyən mütəkkəni qaldıraraq zəndinə o tərəf bu tərəfə baxır, nə qədər

axtarıb arayırsa, pul deyilən şey gözünə dəymir. Döyükdə-döyükdə üz tutur ev yiyəsinə:

- Mütəkkənin altında pul-zad yoxdur.

Ev sahibi elə bu sözə bənd imiş kimi qayıdır ki:

- Pul hardan olsun, ay pir olmuş. Sən gərək ötən dəfə aldığını gətirib qoy-aydın ki, indi orda da pul olaydı. Gətirib qoymamısan, pul da yoxdur.

Borc istəyən qonşusu bu sözdündən alımını alıb, suyu süzülə-süzülə aradan çıxdı.

GETMƏRƏM HA...

Bir gün meşələr padşahı Aslan heyvanları hüzuruna çağırıb dedi:

- Ürəyimə sərin bulaq suyu düşüb. Filan dağdakı filan bulağın suyundan bir kuzə doldurub gətirin.

Padşahın sözüne "bəçəşm", - deyib heyvanlar bir qırağa çəkildilər ki, məsləhət-məşvərət eləyib bir heyvanı su dalınca göndərsinlər. Dedilər:

- Tez gedib gəlməyə dovşan yaxşıdır. Qov o getsin. Dovşan yaxasını qırağa çəkdi:

- Ay başına dönüm, mənim bərk qaçmağıma baxmayın, yaman qorxağam. Elə yanımda balaca şıqqıltı olsa, qorxumdan kuzəni əlimdən salacağam, o da düşüb sınacaq.

Dedilər:

- Onda qurd hamıdan ürəklidi. Suyu qurd gətirsin.

- Qurd tez cavab verdi:

- Vallah, mən öz xasiyyətimə bələdəm, yolda qoyundan-quzudan bir şey görsəm, kuzəni bir tərəfə atıb, onu parçalamağa cumacam.

Qərəz, kimin admı çəkildirsə, hərə bir şeyi turalqa eləyib, yaxasını bir qırağa çəkdi. Axır-axırda tısbəğanı üzüyola tapıb, su gətirməyi onun boynuna qoydular. Tısbəğa çar-naçar kuzəni götürüb, otların arasına üz qoydu ki, padşah deyən bulaqdan su gətirsin. Bəli, bir saat, iki saat keçdi, tısbəğadan bir xəbər çıxmadı. Gözləməkdən səbri tükənmiş heyvanlar başladılar onun qarasına söylənməyə. Elə bu heynidə tısbəğa beş addım aralıdan başını qaldıraraq donquldandı ki:

- Ey, qeybətimi eləməyin, yoxsa getmərim ha!

EŞŞƏK BİLƏ, MƏN BİLMƏYƏM?!

Bir gün bir cavan oğlan iri bir hil daşını əlində oynada-oynada yolla gətirmiş. Tamahkar bir zərgər bunu görür. Hilin qiyməti çox baha olduğu üçün acgöz zərgər elə bilir ki, bu uşaq onun nə qiymətə olduğundan bixəbərdir. Odur ki, fənd ilə uşağı aldadıb, hili onun əlindən almaq qəsdinə düşür. Bu

niyyətlə də uşağa yaxınlaşıb deyir:

- A bala, o daş nə olan şeydir ki, onu oynadırsan? Ala bu bir ovuc dinarı, oynat özünçün. Gör nə par-par parıldayır!

Uşaq zərgərin tamahkarlığını, üstlik də hiylə işlətmək isdədiyini başa düşüb deyir:

- Mənə pul lazım deyil. Əlimdəkini isdəyirsənsə, üç dəfə eşşək kimi anqır, mən də əvəzində daşı verim sənə.

Tamahkar qoca o yan-bi yana baxır ki, görsün qıçqıranda eşidib eliyən olar, ya olmaz. Görür ki, yaxınlıqda bir kəs yoxdur. Öz-özünə fikirləşir ki, üç dəfə anqıranda nə olar. Görən yox, eşidən yox. Əvəzində heç nədən ara yerdə bu bahalıqda hili əlimə keçirəcəyəm. Odur ki, eləmə tənbellik, üç dəfə eşşək kimi anqırır.

Sonra deyir:

- Anqır dedin, anqırdım. İndi də sən daşı ver mənə.

Belədə uşaq uğunub gedə-gedə qayıdır ki:

- Sən eşşək ola-ola bunun hil olmağım, üstəlik də bir ətək pula getdiyini bildin, mən adam balası ola-ola onu bilməyim?!

ŞÜKÜR Kİ, QOVUN BOYDA DEYİL...

Dərbəndin hazırcavab kişilərindən olan Mirzə Səməndər dincini alıb bostana tamaşa edirdi. O, bostana tamaşa eliyə-eliyə fikirləşirdi ki, bu böyüklükdə qoz ağacının meyvəsinə bax, bostan tağının üstündəki yemişə bax. Bu böyüklükdə ağacın meyvəsi gərək iki qovun boyda olaydı. Elə bu handa bir qoz dənəsi düz Mirzə Səməndərin başına düşür. Mirzə şükür eləyir ki, nə yaxşı qoz ağacının meyvəsi qovun boyda olmuyub, yoxsa indi çoxdan cəhənnəmə vasil olmışdı məni.

LAL GƏLİN

Bir gəlin olur. Ata evindən köçüb gələndə anası ona dönə-dönə tapşırır ki, bax ha, dilotu yeyib dillilik eləmiyəsən. Beş desəələr, beş də sən deməyəsən. Təzə gəlinə göz qoyan çox olar, artıq-əksik danışib baş aparmıyasan.

Gəlin gəlir. Bir gün keçir, beş gün keçir, görürlər bu gəlinin dinib-danışmaqnan heç arası yoxdu. Qaynanası belə güman eləyir ki, bunun dili-ağzı bağlıdı, gəlin laldı. Qərəz çox götür-qoydan sonra bu qərara gəlirlər ki, bunun üstünə bir dilli-ağızlı günü gətirsinlər. Gətirirlər, özü də dili boğaza qoymayanından. Gününü gətirəndə dilsiz gəlin ocaqda süd bişirmiş. Görür, budu ha, bəzəkli-düzəkli bir atın belində gətirdiklər təzə gəlin girdi doq-qazdan içəri. Özünü itirdiyindən südə göz qoymaq yadından çıxır. Ələfi elə çaşır

ki, şalı da sürüşüb başından düşür. Süd bişib daşır. Günüsü elə atın belindən haray salır:

*-Ay kar gəlin, lal gəlin,
Ört başma şal, gəlin.
Südüün daşdı, dağıldı,
Dur odunu al, gəlin.*

Dilsiz gəlin baxıb görür ki, day qaradan o yana rəng yoxdu. Odur ki, alma-çalma gələn sözün qabağını elə alma-çalmalı söznən qaytarır:

*Hisdi gəlin, pasdı gəlin,
Yanın yəhər kəsdi, gəlin.
Hələ atdan düşməmişən
Səsin kəndi basdı, gəlin*

Eşidənlərin matı-qutu qurudu. Görürlər köhnə gəlinin dili də var, dilavərliyi də. Gününü atdan endirəsi olmur, geri qaytarırlar ki, bəs bizim gəlinin lallığı başqa lallıqdanmış. O gündən gəlinlə qaynana ana-bala mehri, ülfətiynən dolanırlar.

ƏGƏR BİLSƏYDİM...

Bir gün Süleyman peyğəmbər gedirmiş, birdən birlikdə işləyən qarışqaları görüb deyir:

- Qarışqa, niyə sizin beliniz incə, başınız yekədir?

Qarışqa deyir:

- Biz qənaətkar tayfayıq, ona görə başımız yekə, belimiz incədir.

Şah deyir:

- İndi mən səni imtahan edərəm.

Bunu deyib, şah qarışqanın birini torbaya salır, yanına da bir buğda dənini qoyur, torbanı bağlayıb, divardan asır.

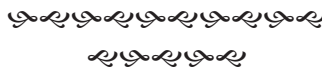
Bir neçə ildən sonra qarışqa Süleyman peyğəmbərin yadına düşür. Deyir, gedim görüm qarışqa necə oldu? Sağdımı, öldümümü?

Gəlib torbanı açanda gördü ki, qarışqa buğdanın hələ yarısını yeyib. Soruşdu:

- Qarışqa, buğdanı niyə yeyib qurtarmamısan?

Qarışqa deyir:

- bilsəydim ki, sənin yadına belə tez düşəcəm, qənaət etməzdim.

BORÇALININ AŞIQ QIZI NARGİLƏ

Mən aşiq Nargiləni xeyli vaxtdır ki, tanıyıram. Onun özünü, sənətini, ailəsini çox bəyəniyəm. O bir aşiq kimi bu gün hansı məqama qədəm basıb və bu uğurları necə qazanıb, söyləsəm gerçəkdən zəhmətin, iradənin və dözümlünün nələrə qadir olduğunu bir daha gözlər önünə sərgiləmiş olaram.

Nargilənin doğulub boya -başa çatdığı el, Muxran çökəyi, Muxran dərəsi və ya Kaspi bölgəsidir. Təxminən 20 minə qədər əhalisi olan bu bölgənin iyirmiye qədər kəndi var həmin kəndlərin əhalisi də Azərbaycan türklərindən ibarətdir. Necə ki, Tiflisin bəri üzündə yüzlərlə eli-obanı birləşdirən bir yanı Qaraçöp, Qabal Qarayazıdan Başkeçidə qədər başdan-basa tərəkəmə elləri olan kimi, fəqət, Nargilənin böyüyüb boya -başa çatdığı Muxran elləri ilə Borçalı ellərinin çox böyük fərqi var. Bu fərq ondan ibarətdir ki, Borçalıda yaşayanlar öz ana dillərində təhsil almışdır. Nargilənin doğulduğu və böyüdüüyü Muxran çökəyində isə insanlar balalarına heç zaman öz ana dillərində təhsil verə bilməmişlər. Çünki, həmən bölgədə nə kiçik yaşlılara məktəbəqədər təhsil və tərbiyə, nə də məktəb yaşlı uşaqların oxumağı üçün məktəb olmamışdır. Bu səbəbdən istər-istəməz o bölgənin körpələri məcburi gürcü məktəblərində gürcü dilində oxumalı olmuşlar .

Həmə Muxran çökəyindəki kəndlərdə böyüyən yüzlərlə, minlərlə Azərbaycanlı balaları kimi balaca Nargilə də ilk təhsilini öz doğma kəndlərində almışdır. Təxminən dördüncü sinfi başa vurana qədər öz ana dilində bir kəlmə belə bilməyən Nargilə tamam yad bir düşüncənin təqlidçisi olmuşdu.

Günərin bir günü Həmayıl arvad bu gedişata üsyan elədi. O, öz 12 yaşlı nəvəsinə öz halal laylalarını, bayatılarını öyrətməyə başladı. O öz dodaqaltı zümzümələri ilə balaca Nargilənin düşüncələrinə sığal çəkdi. Çox keçmədi ki, quzuya döndərdi nənəsinin laylalı dili Nargiləni. O da yavaş-yavaş zümzümə eləməyə başladı .

Mən bütün bu dediklərimi Nargilənin özündən, bir də onu tanıyanlardan bircə-bircə öyrənmişəm. Məndə heyrət doğuransa tez bir zaman içində öz

doğmalarının nəinki dilini, hətta sazını az bir zaman içində bu qədər tez və rahat qavraması olub.

Nənəsinin aldığı sazla ülfət bağlayan bir körpə az bir zaman içində havaları, havaçatları bir-birindən ayırd eləməyi bacardı. Bunu görən valideynləri onu Bakıya qohumlarının yanına gətirdi. Burda həm dil zənginliyi, həm də saz çalıb oxuma qabiliyyəti artdı.

Bakıda İlqar İmamverdiyevdən musiqinin sirlərini və sazın daha dərin qatlarını öyrənən Nargilə çox rahatlıqla çalıb oxumağa başladı. Bir qədər püxtələşəndən sonra Həmayıl nənə onu yenidən öz yanına Muxran çökəyinə apardı. Sonra başqa aşıqlarla ünsiyyət qurdu Nargilə. Onun əhatə dairəsi genişləndikcə daha da püxtələşməyə başladı. Borçalı aşıq məktəbinin yollarını daha tez mənimsədi Nargilə. Onun saz çalma qabiliyyəti artdıqca söz ehtiyatı da çoxalmağa başladı. Gün o gün oldu ki, 1996-cı ildə Tovuzda gənc aşıqların müsabiqəsi keçirildi. Həmin müsabiqədə çox gənc qızlar öz bilik və bacarığını sınaı. Amma yarışmanın qalibi Nargilə Nəbi qızı Mehdiyeva oldu.

Zamanın çətinlikləri üzündən ata-anası Bakıda məskunlaşsa da ,Həmayıl nənə Nargiləni özündən ayırmadı. Nənəsinin saz sənətində tam yetişməsində, özü də onun istədiyi kimi kamilləşməsində, Həmayıl nənənin çəkdiyi zəhmət əsla hədəf getmədi.

Nargilə artıq yeniyetməyə yetişmiş bir aşıq oldu. Folklorşünas və saz bilicisi Elxan Məmmədli ona çox dəyər verdi. Professor Məhərrəm Qasımlı onu televiziya da özünün aparıcısı olduğu sazlı-sözlü verilişə dəvət elədi. Çiçək Mahmudqızının "Duyğulu könuələr" verilişində Gəncə televiziyasının qonağı oldu. Borçalı cəmiyyətinin sədri Zəlimxan Məmmədli aşıq Nargilə barədə deyir ki: "Tarixən fərdin və toplumun təqdimatında tanınmasında onun intellektual səviyyəsi təqdim etdiyi mədəniyyət mühüm rol oynamışdır. Muxran çökəyində türkün simgəsi olan sazın aşıq sənətinin incəliklərində təqdim olunması unikal ərazidə özəl və gözəldir ki, bunun özəlliyi və gözəlliyi Nargilə xanım təqdim edir. Özünün millətini toplumu layiq formada təmsil edir. Onun səsi Türk dünyasına yayıldıqca Muxran türklərinin varlığı duyulmağa başlanır. Aşıq Nargiləyə sinəsində gəzdirdiyi ustadlıq zirvəsini daşmasını istərdim."

Nargilə artıq yeniyetməyə yetişmiş bir aşıq oldu. Folklorşünas və saz bilicisi Elxan Məmmədli ona çox dəyər verdi. Professor Məhərrəm Qasımlı onu televiziya da özünün aparıcısı olduğu sazlı-sözlü verilişə dəvət elədi. Çiçək Mahmudqızının "Duyğulu könuələr" verilişində Gəncə televiziyasının qonağı oldu. Borçalı cəmiyyətinin sədri Zəlimxan Məmmədli aşıq Nargilə barədə deyir ki: "Tarixən fərdin və toplumun təqdimatında tanınmasında onun intellektual səviyyəsi təqdim etdiyi mədəniyyət mühüm rol oynamışdır. Muxran çökəyində türkün simgəsi olan sazın aşıq sənətinin incəliklərində təqdim olunması unikal ərazidə özəl və gözəldir ki, bunun özəlliyi və gözəlliyi Nargilə xanım təqdim edir. Özünün millətini toplumu layiq formada təmsil edir. Onun səsi Türk dünyasına yayıldıqca Muxran türklərinin varlığı duyulmağa başlanır. Aşıq Nargiləyə sinəsində gəzdirdiyi ustadlıq zirvəsini daşmasını istərdim."

"Ozan" verilişinə dəfələrlə dəvət olundu. O, öz mərifətli davranışıyla, oturuşu-duruşuyla, ləngərli havaları öz məqamında oxumasıyla doğrudan-doğruya hər kəsin könlünü fəth eləyib.

Aşiq Nargilə aşılıq məharətiylə Türkiyədə də özünə məxsus dəyər qazanıb. İzmirdə, Dənizlidə, Karsda və neçə-neçə başqa şəhərlərdə keçirilən festivallarda, şənliklərdə çox -çox uğurlara imza atıb. Aşiq Şahbazla, aşiq Əfqanla və başqa Borçalı aşıqlarıyla daim səfərdə olur aşiq Nargilə.

Bundan başqa Tiflisdə özünün yetirmələrinə saz dərsi keçir. O, indi Tiflisdə yaşayır. Özünün açdığı saz məktəbi var. Gürcüstan televiziyaalarında vaxtaşırı çıxışlarıyla gürcü tamaşaçılarına bizim ən dəyərli folklor nümunəsi olan sazımızı tanıdır. Aşiq Nargilə Seyfullah Türksöyün rəhbəri və aparıcısı olduğu "Türksöyü ipək yolu" proqramında, *Bengü Türk* və TRT AVAZ kanallarında yadda qalan çıxışlarıyla insanların sevgisini qazanıb. Nargilə Tiflis konservatoriyasında əcnəbi tələbələrə, o cümlədən ingilis tələbələrə saz dərsi keçir. Onlardan bir neçəsi mükəmməl saz calır. Bu yaxınlarda Londondan, səfərdən qayıdıb aşiq Nargilə. Ordan böyük uğurlarla qayıdıb. Konsert Londonda əsasən sənətkar çevrənin yaşadığı bölgə kimi tanınan Hackney də yerləşən KAFE-OTO- da baş tutub. Bu səfər aşiq Nargilənin həyatında unudulmaz anları və uğurlarıyla yadda qalıb. Dönə-dönə Azərbaycan və Türkiyə səfərlərinin. Gürcüstandakı sevinclərinin yanına bir böyük səfərin sevinci də əlavə olunmuşdu. Bu da onun London şəhərinə dəvəti və ordakı çıxışlarına verilən dəyərdi. Milli geyimdə heç bir əlavə bəzək-düzək olmadan səhnəyə çıxan aşiq qızımız öz çalması, oxuması və səhnə davranışıyla milli qürurumuzu göylərə qaldırmışdı. Ən qədim çalğı alətlərimizdən biri olan sazla ifa elədiyi hər bir havanın ən incə məqamını dinləciyə bütün məna çalarlarıyla çatdıran və həmin hava üstündə bəstələnən-oxunan sözlərin hər birinin mənasını yerli-yerində dinləyiciyə həzm etdirən aşiq Nargilə öz böyük məharətiylə bizi layiqincə təmsil elədiyinin Avropada sərgiləyib. Onun çaldığı "Ruhani", "Bəhməni", "Mansırı", "Şərili" və digər havalar Avropa məkanında bizim folklorumuzun tanıtdırılması yolunda ən uğurlu addım hesab olunmalıdı.

Aşiq Nargilə London səfəri barədə belə deyir: Tbilisi konservatoriyasının direktoru bir gün məni konservatoriyaya çağırdı və dedi ki. Tbilisidə təhsil alan ingilis tələbə Stefan Villimson Fa və ingilis Ben Wheeler saz çalmağı öyrənmək istəyirlər. Razılaşdım, öyrətdim və öyrəndilər. Bir necə dəfə konsertlərdə çaldılar aşiq havalarını və alqışlandılar. Məni Londona dəvət etdilər.

...Beləcə yolçuluq başladı Londona. Təyyarədən düşəndə qərib hiss etdim

özümü. Hətta kövrəldim də. Öz-özümü qınadım da: Nahaq gəldim. birdən qarşılamaqlar neylərəm? Bu fikirlərlə aeroportdan çıxanda bir də gördüm ki, bir dəstə gənc qışqırır: Nargilə, Nargilə, Nargilə...

Yolboyu getdikicə Stefan və Ben şəhərdəki afişaları göstərirdilər. Afişada mən və İstanbuldan olan türkiyəli aşığı Mustafa Kılçıqın səkilləri idi. Biz bərabər beş gün bir saat yarım çıxış etməli idik. Konsertdən öncə Londonda “Azərbaycan Evi”nin rəhbəri türkiyəli Ali Tekin Atalar bizimlə görüşdü. İngilis məni təqdim edəndə ki, bu qız musiqiçidi elə sanıb ki, estrada pop ifaçısıyam. Biləndə ki, aşığım, çox sevindi və dedi ki, siz ilk aşığısınız ki Londonda aşığı konserti verirsiniz. Sonra Borçalı Aşıqlar Birliyinin sədri Osman Əhmədoglunu tanıdığını dedi. Qəriblikdə olduğumu unuttum sanki.

Beləcə biz beş gün ərzində müxtəlif mədəniyyət ocaqlarında konsertlər verdik. Konsertdə jurnalistlər də iştirak edirdilər. Mən oxuduqca aşığı məhərisinin sözlərini izah edirdim və ordaca ingilis dilinə tərcümə olunurdu. Sən demə, onların arasında erməni jurnalisti də varıymış. Mən Sücayətın “Kaş uçaydım Dəlidağa” misrasını oxuyanda dedim ki, o yerlər işğal altındadır. Və konsert qurtaranda mənə yaxınlaşdı ki, gözəl çaldın. Oxudun ancaq siyasətə nahaq toxundun. Heç özümü itirmədən dedim “Əzəl gündən o torpaqlar azərbaycanlıların olub, yoxsa ermənilərin? Susdu və cavab vermədi. Maraqlı sualı “Bi-bi –si” jurnalının müxbiri verdi: sən bu səsi və gücü hardan alırsan ki belə oxuyursan? Belə cavab verdim: Doğulduğum torpaqdan, eldən-obadan, Azərbaycanımdan alıram ki belə oxuyuram. İnsitutlarda da tələbələr üçün çaldım, oxudum və orada dəvət aldım ki yayda onlar üçün dərs keçim.

Beləcə xoş təəsürlərlə səfərimi başa vururam. Ancaq qəlbimin dərinliklərində xəyal məni çox uzaqlara aparır. O uzaqlara ki, yeddi il öncə Borçalıda Novruz şənliyində məni bir dəfə ifamı dinləmiş və göz yaşlarını saxlaya

bilməmiş çox dəyərli ziyalımız, tanınmış şair Osman Əhmədoğlu olmasaydı mən buralara qədər gəlib çıxıb bilərdimmi? Əsla. yox. Mənlə telefon əlaqəsi qurdu və Borçalıda olan tədbirlərə dəvət etdi. Sonra da Azərbaycandan, Türkiyədən, Londondan dəvətlər aldım. Ona görə də fürsətdən istifadə edib mənə hər zaman mənəvi dayaq olduğuna görə Osman müəllimə sonsuz minnətdarlığımı bildirirəm.

Borçalı Aşıqlar Birliyinin sədri, Osman Əhmədoğlu aşıq Nargilənin gələcək nailiyyətlərinə çox inam bəsləyərək deyir: -Aşıq Nargilə sazıyla, səsiylə, davranışıyla bizlərə hər zaman qürur vermiş, baş ucalığı gətirmişdir. Ana dilində məktəb görməyən, yad dilində təhsil alan, sonralar öz nənəsinin hədsiz istəyi və özünün əzmi, iradəsiylə ana sazın bütün sirlərinə vəqif olan bir qız bu gün “mənəm” deyən bir aşıqdı. Tiflis şəhərində yaşayan aşıq Nargilə bütün Türk dünyasına öz ana sazını qürurla çalır. O hələ gəncdi. Biz inanırıq ki, gələcək nəsillər onun daha yetgin, daha püxtə, daha usta sənətkar-aşıq

olduğunun şahidi olacaqlar. Mən onun şəxsinə XXI yüzilin ən layiqli bir qadın aşığını görürəm.

Nargilə xanım Gürcüstanda ictimai işlərdə də çox fəaldır. Belə ki, Leyla Süleymanovanın rəhbərliyi ilə Qeyri-Dövlət təşkilatının sədri, coxmillətli Qadınlar cəmiyyətinin azərbaycan təmsilçisidir M.F.Axundovun ev muzeyində saz dərsi keçir, Tbilisi Milli konservatoriyasında ingilislərə saz dərsi keçir.

Bu yaxınlarda Bakıda keçirilən II Beynəlxalq Aşıq Festivalında Gürcüstanı Borçalını təmsil edənlərdən biri də aşıq Nargilə idi. Yuxarıda dediyim kimi Nargilə Tiflisdə yaşayır, gözəl bir ailəsi var. O, öz xalası oğlu ilə ailə qurub. İki gül balası Tiflisdə böyüyür. Azərbaycanın istənilən bir guşesində saz çalmaq, aşıqlıq etməyi hər kəs bacarır. Amma Tiflis şəhərində Azərbaycan sazını ucaltmaq hər adamın hünəri deyil.

Biz də fürsətdən istifadə edərək, aşıq Nargiləyə mənəvi dayaq olduqlarına görə qayınatası Mahmud Topçiyevə, qayınanası Zeynəb xanıma. həyat

yoldaşı Faiq bəyə təçəkkürümüzü bildiririk. Bəli, bu ruh, bu həvəs bu ailədən qaynaqlanır. Hər zaman aşıq Nargiləyə dəstək olurlar.

Bu uğurlara imza atmaq üçün Həmayıl nənənin Nargilə kimi nəvəsi gərəkdi. Biz inanırıq ki, aşıq Nargilə çox uğurlara imza atacaq...

Aşıq Nargilədən bir yarpaq gəraylı

*Ay Nargilə dindir sazı
Bir az bəmə endir sazı.
Asta-asta "yandır"sazı,
Mən də yanıq istəyirəm.*

*"Divani"nə qurban olum,
"Urfani"na heyran olum.
"Bəhməni"nə mehman olum,
Qaynar qanıq istəyirəm.*

*Cıxıbsan hax səməndinə,
Vuruldum usta fəndinə,
Yaman düsdün kəməndinə,
Sazdı yönüm istəyirəm*

*Ağır durdun, batman gəldin,
Sən əsildən-kökdən gəldin.
Sənətə urvatnan gəldin,
Belə dönüm istəyirəm.*

*Çal, sazının üzü gülsün,
Eldarqizi vəcdə gəlsin,
Daim sənə qismət olsun,
Toy-düyünüq istəyirəm.*

SUMMARY

Ashig Girl of Borchali Nargile

The article is dedicated one of the ashig ladies from Borchali region – Mrs.Nargile. She is one of the very talented ashig lady who came to this art very hard effort. The author noted that she knows this ashig for many years and her way of art is really very difficult and estimable. At the end of the article “geraylı” from her creativity.

BİR GÜLMÜŞÜK, BİR DƏ GÜLƏK**ŞİKAYƏTİMİZ VAR...**

Mağmun, üzüyola bir xalqın əzazil bir padşahı varıymış. Bu əzazil padşah xalqa əziyyət verməkdən ləzzət almış. Hər gün bir şey fikirləşib camaatın əziyyətini bir az da artırarmış. Camaatın da zülmə-zillətə dözməkdə tayı-bərabəri yoxumuş. Padşahın verdiyi hər əziyyətə qatlaşıb onun canına dua-səna oxuyarlarmış... Bəli, padşah bir gün sarayın eyvanında seyrə dalanda görür ki, qarşı tərəfdəki çayın üstündə elin öz əliylə qurulmuş körpüdən adamlar çox rahatlıqla o tay bu taya keçirlər. Tez fikirləşir ki, camaat körpüdən keçəndə niyə əziyyət çəkməsin. Çağırır əsabələrinə göstəriş verir:

-Körpüdən müftə keçmək olmaz. Bundan belə hər keçəndən on quruş alarsınız!

"Göz üstə"-deyib körpünün başına adam qoyurlar. Buyruğun padşahdan gəldiyini söyləyib başlayırlar hər keçəndən on quruş almağa. Mağmun camaat bir söz deməyib üzüyolalıqlan keçid haqqını ödəyir. Bir müddət sonra padşah keçid haqqını iyirmi quruş elətdirir. Camaatdan səs çıxmır. Hər beş-on gündən bir haqqı qaldırmaqdan gətirib çıxarır əlli quruşa. Mağmun, üzüyola camaat buna da tablayır, padşahın canına dua-səna oxumağı da azaltmır. Padşah baxır ki, pul-para işinin əziyyəti azlıq eləyir. Göstəriş verir ki, bundan belə əlli quruş verəndən sonra hər körpüdən keçənə beş şallaq da vurulsun. Bunu eşidən vəzir qorxuya düşüb deyir:

-Qibleyi-aləm, bunu eləmək çox təhlükəlidir. Birdən camaat ayağa qalxıb üstümüzə gələr. El ağzı-sel ağzı! Qabağında dayanamırıq.

Padşah tovrünü pozmur:

-Vəzir, sən mənim camaatımı yaxşı tanıyırsan. Nə deyirəm, onu da eləsinlər. Sənin işin yoxdu!

Padşahın buyruğu məmləkət əhlinə bildirilir. Heç kəsdən səs çıxmır. Səhəri gündən körpü başında əlli quruş verməkdən başqa beş şallaq da işə düşür. Adamlar yedikləri şallağın acısına dözüb şükür eləyirlər ki, məmləkət başsız deyil. Ancaq əvvəllər körpüdən tez keçib gedən camaat indi şallaq növbəsində dayanıb xeyli vaxt itirdiyindən başlayır narazılıq eləməyə. Axırda bu qərara gəlirlər ki, durub getsinlər padşahın hüzuruna şikayətə.

Bəli, vəzir baxır ki, camaat tökülüb sarayın qabağına. Qorxuya düşür ki, qəzəblənmiş xalq onları yerlə yeksan eləyəcək. Tez qaçır padşahın yanına. Hal-qəziyəni söyləyir. Padşah onun təlaşına təəccüb eləyib özü çıxır

camaatın qən-şərinə:

-Ey mənim rəiyyətim, nə səbəbdən gəlmisiniz?

Camaat deyir:

-Şah sağ olsun, şikayətimiz var!

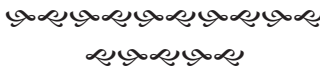
Padşah soruşur:

-Nədir şikayətiniz?!

Camaat deyir:

-Şah sağ olsun, körpüdən keçməyə on quruş dedin, verdik, iyirmi dedin. verdik, əlli dedin, onu da verdik. İndi beş şallaq vurmağı da buyurmusunuz. Demək, belə məsləhətdir. Bizim şikayətimiz ondandır ki, körpünün başında haqq alan şallaq vuran cəmi bir adamdı. O da çatdıra bilmir, böyük növbə yaranır. İşimiz-gücümüz ləngiyir. Mümkünsə, şallaq vuranların sayını artırırsınız, biz də tez gedək işimizin-gücümüzün dalınca.

Padşah camaatın şikayətinin doğru olduğunu söyləyib körpü başındakı şallaq vuranların sayını artırır...

Orxan Paşa

TOVUZ

*Könül beşiyimsən, ay isti qucaq,
Sənə ürək deyim, göz deyim, Tovuz!
Sirli gözəlliyin qoymur ki, heç vaxt
Adına yaraşan söz deyim, Tovuz!*

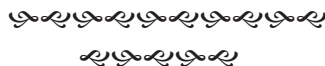
*Hər yerdə, hər zaman yanımdasan sən,
Tanrım hökm eləyib, qanımdasan sən,
Ərköyün balanam, canımdasan sən.
Sevdiyim, umduğum, küsdüyüm Tovuz!*

*Sinəndən ər oğlu ərənlər keçib,
İldırım qılıncı görənlər keçib,
Koroğlular keçib, Kərəmlər keçib,
Hanı o kişilər, gözələyim, Tovuz!*

*Orda bir ayrıldı sözüm həyatı,
Orda qanadlıdı qoşma, bayatı.
Orda xəyalımda minib Göyatı,
Havalı-havalı gəzdüyüm Tovuz...*

*Buludun örpəkdi, dumanın duvaq,
Gündüzün gül üzlü, gecən ayqabaq.
Gəlirəm, gedirəm qonaqlar sayaq,
Kövrək xiffətinə dözdüyüm Tovuz.*

*Mən sənin havanam, sazım kimiyəm,
Suyunam, otunam, yazın kimiyəm.
Ayrı oxşarım yox, özün kimiyəm –
Gərək bu gerçəyi düz deyim, Tovuz.
Adına yaraşan söz deyim, Tovuz!*

AZERBAIJAN

INTERNATIONAL

Oli və Nino

Ədəbiyyat Biznesi

ÇƏMƏNZƏMİNLİ

EHRENFELS

ROBAKİDZE

ƏSƏD BƏY

Azərbaycanın ən məşhur romanının müəllifi kimdir?

İSBN 1137

Jurnalın üz qabığını
hazırlayan rəssam:

Vaqif UCATAY

İngilisdilli mətnlərə
məsul:
Kompüter tərtibatçısı və
dizayner:
Texnoloq:
Kompüter yığıcısı:
Texniki redaktoru:
Korrektor:

Ləman QASIMLI

Namiq VƏLİOĞLU
Nəriman RƏHİMOV
Yaxşıxanım HAŞIMOVA
Sevinc HÜSEYNOVA
Almaz MƏHƏRRƏMLİ
Təranə VƏLİYEVƏ

Jurnalın üz qabığının iç hissəsinin ön və arxa qapaqlarında rəssam K.P.Beqqrovun XIX əsrdə Qafqazda çəkdiyi şəkillər yer almışdır.

Yığılmağa verilib: **20.01.2015**

Çapa imzalanıb: **25.03.2015**

Kağızn formatı: **70x100 1/8**

Sayı: **1000 nüsxə**

Qiyməti: 5 manat

Ünvan: Bakı şəhəri, Hüseyn Cavid prospekti, 115
5-ci mərtəbə, 551